

Hunt Institute for Botanical Documentation
5th Floor, Hunt Library
Carnegie Mellon University
4909 Frew Street
Pittsburgh, PA 15213-3890
Contact: Library
Telephone: 412-268-2434
Email: huntinst@andrew.cmu.edu

The Hunt Institute is committed to making its collections accessible for research. We are pleased to offer this digitized version of an item from our Library.

Usage guidelines

To the best of our knowledge, this item is in the public domain. We have provided this low-resolution, digitized version for research purposes. To inquire about publishing any images from this item, please contact the Institute.

About the Institute

The Hunt Institute for Botanical Documentation, a research division of Carnegie Mellon University, specializes in the history of botany and all aspects of plant science and serves the international scientific community through research and documentation. To this end, the Institute acquires and maintains authoritative collections of books, plant images, manuscripts, portraits and data files, and provides publications and other modes of information service. The Institute meets the reference needs of botanists, biologists, historians, conservationists, librarians, bibliographers and the public at large, especially those concerned with any aspect of the North American flora.

Hunt Institute was dedicated in 1961 as the Rachel McMasters Miller Hunt Botanical Library, an international center for bibliographical research and service in the interests of botany and horticulture, as well as a center for the study of all aspects of the history of the plant sciences. By 1971 the Library's activities had so diversified that the name was changed to Hunt Institute for Botanical Documentation. Growth in collections and research projects led to the establishment of four programmatic departments: Archives, Art, Bibliography and the Library.

walle bevrijt sijnde voor de passanten. Doch den voornoemden Heere SYEN heeft my in het jaer 1673. den tweeden October gheschreven, dat hy de selve Phallus tot dry jaer achtervolghende in den vermaerden hof, ontrent Leyden, van sijne Excell. den Heere Ambassadeur van Beverninghe, sijnde den Phoenix deser eeuwe van alle uytheymische, Indiaensche, seldtsaeme planten en ghewasschen, heeft sien voortscomen ende groeyen in seer vette ende vochtighe aerde: waer uyt te speuren is, dat dese Phallus in verscheyde natuer van aerde can te voorschijn comen.

Bemerckinghe der verscheyde veranderinghen van den geslachte van Phallus.

Hier dient bemerckt dat dese aenghewesen figure met E de selve is, de welke DODONEUS uyt LOBEL naer-gevolght heeft, vande welke LOBEL schrijft, dat aen hem in't jaer 1559. uyt Hollandt tot Antwerpen over ghesonden was: uyt de welke te sien is, hoedanigh en veranderlijck desen gheslachten haer te voorschijn brenghen: behoudeelijck dat LOBEL seght, dat de draeykens geil sijn, vande forme als hier twee met F aengheteeckent sijn. Boven dien soo wordt door de letter G betoont den bal oft de ghedaente van sijn eerste opcomende wesen, waer uyt alles ende de heele vrucht sijn voetsel treckt, ende volwasschen wordt. Voorders ghelijck van dese hier voor gheschreven is, behelfen sy in colour oft wesen gheene veranderingh, maer is in alles het selve.

E F G

Behulp oft ghenees middelen vanden Phallus

Al ist dat dese den mensche (inwendigh inghenomen) schadelijck, jae doodelijck sijn, soo nochtans sijn seer goet voor de onlijdelijck smerte van het heet flerecijn, ende de gicht der voeten, daer buyten op gheleydt sijnde: al ist dat het sap seer stinckt, soo nochtans ist soet van smaeck, seght DODONEUS. De vlieghe vergaderen seer aen dit gewasch, gelijk aen andere vuyle stinckende Campernoelien: ende schijnen dat soo op te eten, oft uyt te suyghen, dat het selve voos ende doorgaet wordt, waer door het seer haest vergaet. Dan de katten nemen daer noch meer behaghen in: DODONEUS seght selfs ghesien te hebben, dat de katten de selve heel opghegeten hebben, sonder daer eenigh letsel van te voelen: nochtans segghen sommighe, dat men de vlieghe daer mede ombrenghen can.

Flerecijn
ghenesen,

Een

141.

H I

Naem.

Een tweede soort van Phallus.

Gedaente

Hier neffens dient by-ghevoeght de vijfde vande dryentwintighste van CLUSIUS, het ghene van hem ghe-naemt is, ten opficht vande ghedaente, in't Latijn, *Veretrum canini*, dat is, een *Honts roede*.

Haer eerste op comen is by-naer sonder merckelijcke ghedaente, soo ghelijck aen een aerdt-buyle, dat de selve voor alsulck aenghesien wort, sonder eenighe wortel ofe pesen, ghelijck de letter H hier aenwijst, ende op de selve manier als de voorgaende *Phallus*. Als de *Membrane*, dat is het buytenste velleken, open-berst, oft ghebroken is, comt een stanghelken te voorschijn eenen vinger lanck, ende eenen duym dick, vande selve ghedaente van eender honts roede, boven bedeckt met een hoofden eenen duym dick. In't beginsel ist 't coleur uyt den swart groenen, maer wordt ten lesten swart. Het selve hoofdeken is met hollekens oft cellekens voorsien, ghelijck de *Moerbefi Fungi*, de welcke mijne sevenensetighste goede is. Het gheseyde hoofdeken spreyt sich uyt op sijnen tijdt, het welck als dan van onder met eenigh teer plues doortrocken is.

Den ondersten bol is in het eerste aschgrauw van coleur, ende somwijl rosch-achtigh. Den stanghel is in het beginsel wit, ende daer naer met fillemoorte vlekckens besprinkelt. De letter I ver-toont hier verscheyde figuren.

Dese *Fungi* is seer stinckende, ende in het vergaen smilt sy, ende vergaet als in inck water, waer mede sy de aerde is swart vervende. Hier ver-toonen haer de selve figuren van CLUSIUS, die met H en I gheteekent sijn.

Dit is oock een vergif voor de vlieghen.

Een byghevoeghde *Fungi* van Clusius, nochtans verscheyden van den *Phallus*, sonder figuer.

142.

Naem.

Gedaente

CCLUSIUS beschrijft achtervolghens de voorgaende een *Fungi* die hy *Anonymus*, dat is *Onghenoemt* beschrijft, die hy oock seydt de alderkleynste van alle soorten te wesen, de welcke de negenendertighste van GASPHER BAUHINUS is. Dese heb ick de *Saet ghevende Fungi* ghe-noemt: sy is de eenenseventighste van IOAN. BAUHINUS.

Onsen voorghenoemden CLUSIUS seght, dat den voorbeschreven *Phallus* oft *Honts roede*, seer verschillende is van dese teghenwoordighe *Onghenoemde*, die hy de alderkleynste is noemende: want sy is nauwelijcks

lijcks eenen halven duym groot. Daerom seght hy, dat sy sonder steelken is, de rechte grootte van het uysterste lidt van eenen kleynen vinger van lenghde en dichte, ende het selve wesen van een cleyn uytbottende vijghe, aschvervigh van couleur, ghemeynelijck een alleen wasschende, oft soo wanneer sy twee, dry oft vier aen malcanderen hanghende voortscomen, ende midts wel rijp sijnde, boven open splijtende, vertoonen haer met een taey en lijmerigh sap, ende met zadekens van de selve grootte als het zaet van den *Cyclamen*, dat is verckens broodt.

Dese seght hy een *Fungi* van den Herft te wesen, ende haer gheboort plaetse is aen de houte berders, waer mede de canten, beddekens, oft de pleynen in de hoven afghescheiden sijn. Tijdt en plaets.

Noch voeght den ghemelden Auteur hier neffens, dat dese *Fungi* oock in Italien wasschen, alsoo hy bekennt, dat het ghedrooght zaet deser *Fungi* van sekeren vrint aldaer herrewaerts over ghesonden is, als sijnde van een seldsame ende onbekende plant, om hem te beproeven oft hy het selve was kennende: ghelijcker meer bevonden worden, de ghene uyt een anders wetenschap haeren lof soecken te behaelen. Bemerckt

Beschrijvinghe van eenen *Phallus*, uyt sekeren boeck, ghenaemt *Miscellanea curiosa*.

IN het veertiende Capittel aen mijne hondert en sevenendertighste quaede, is den Auteur oft de ghelegentheyt vande *Miscellanea curiosa* beschreven ende bekennt ghemaect, uyt de welke dese volghende *Phallus* wederom ghehaelt sijnde, hier by-ghevoeght is.

Hoogh duytsche phallus, phallus Germanicus.

VOlghens het verhael der voornoemden boeck, soo is dese vanden Auteur een *monstruouse Fungi* (door de ghelijckenisse die sy is hebbende met den *Phallus* van *ADRIANUS IUNIUS*) ghenaemt. Dese seght hy ghebrocht te sijn van sekeren *CHRISTIANUS KISLINGH*, weder-comende uyt de *Riphase berghen*, gheleghen by *Hirschberghen*, waer van hy dese dry figuren steldt, ende de eerste soort met de letter *K* haer hier vertoonende is, als eene eerst uyt-comende oft uyt-puyende *Campernoelie*, inde ghedaente van eenen bal, den welcken doorsneden sijnde is bevonden dat hy met een dunne lichte stoffe vervult was; ende in plaetse van mergh tusschen de uysterste schorse ende het binnenste velleken,

N n

Miscellanea curiosa, observatione.
LIV.

143.

KLM

Naem en Gedaehte

besloot

besloot een lijmerigh sap, ghelijck een door-schijnende gheleye, dat is, goet ghestolt vleesch sop, eenen kleynen vingher dick: welcke gheleye als onder-steunt wurde door ghelijck tusschen gheweven veselinghskens oft teere draeykens, vande welcke inden gront twee dunne als teere wortelkens vertoont wierden.

De tweede figure met L vertoont haer ghedaente als meerder volwasschen sijnde tot een merckelijcker wesen van een Fungus: vande welcke den ghenoomden HISLINGH (raeckende den groy van dese Fungi) seer aerdighlijck verhaelt, dat sijnen medeghesel de selve rondt en bolachtigh (ghelijck de eerste figuer aenwijst) hadde in een sacksken ghesteken, op dat het de handen in het draghen minder lastigh soude wesen: ende eenighen wegh ghegaen hebbende, heeft dese Fungi eens uyt-ghenomen, ende de selve in een soo veranderde ghedaente bevonden, dat de selve met verwonderingh haer merckelijck dede lachgen.

De derde figure met M vertoont den Fungus nu volwasschen met sijn blaesken, ende overtrocken hoofdeken. Den stele is ghelijck het ey was, al samen wit, met veel grauwe ende eenighe ghelijck geile pleckskens onderscheyden: de selve doorghesneden sijnde had binnen gheen mergh in: nochtans tusschen de twee schorsen was een spongiachtigh mergh, ghelijck in den vlierboom, maer veel teerder, ende minder dicht.

Het hoofdeken was overal tralie ghewijse als een nette van doncker groenheydt: ieder tralie was lijmerigh met eenighe raeye vochtigheydt: ghelijck oock den bol van den stele ghescheyden sijnde, van beyde de sijden doorgaet was.

Dese Fungi waeren van reuck seer scherp ende doordringhende, ghevende van haer eenen seer sterck rieckenden soeten reuck, doch onaenghenaem, als van eenighe laffe stinckende vochtigheydt.

Noch verhaelt den selven HISLING, dat de ghene dien hem in dese gheberghen hadden ghebrocht, seyden, dat dese Fungi in het Hooghduytsch ghenaeamt wierden **Gicht morckelen** / dat is in't Latijn *Fungus podagricus*, in het Nederduytsch soo veel te segghen als de **Flerocijn Fungi**: waer van sy voor-sekert segghen, dat soo wanneer jemandt is sijnen dranck drinckende door den stock oft stanghel van dese Fungi, op de selve maniere als door een buyse, een middel is waer door den mensch van het flerocijn soude ghenesen worden.

Flerocijn
ghenesen.

Dese voorseyde Fungi sijn ghevonden in een hooghe valleye van seer hooghen berghen, de welcke ghenaeamt is **Kynaert**, by een out ende besaemt Casteel van een heerlijcke familie, *Gutschiorum schof* ghenaeamt, een half

half mijle daer van gheleghen, in een doncker en vochtighe plaetse. Den selven Auteur verhaelt, dat dese Fungi ghemeynder te vinden waeren in Bohemen, ende mischien van daer op de ghenoomde plaetse ghebrocht: het ghene aen my cleyn gheloof gheeft, want niemant als CLUSUS Bohemen soo doorsoght heeft, ende van desen gheslachten van Fungi weynigh ghewach maect.

Dit is al het ghene ick tot desen daghe vanden gheslachte vanden *Phallus* hebbe connen becomen. Ende midts my goet docht, dat de *Ghetralide Campernoelie* (een geslacht gheheel op haer selven sijnde) met gheen ander beter over een was comende als met dese, soo is de selve, als eenigh verr maegschap vande *Phallus*, haer hier neffens op de selve plaet vertoonende: nochtans in het naervolghende Capittel beschreven.

HET XX. CAPITTEL.

Beschrijvinghe vande Corael wijse ghetraelide Campernoelie, in de voorgaende plaet met N ende O aenghewesen.

144.
N O
Naem.

Dese getraelide Campernoelie bevinde ick by CLUSIUS in sijn tweede Deel, in sijne Byvoeginghe, alsoo dese aen hem noch ontbrack, als hy met sijne ghenerael beschrijvinghe vande Fungi besigh was: want hy betuyght, dese Fungi eerst becomen te hebben in het jaer 1605. ende sijn eerste boeck is ghedruckt in't jaer 1601. even wel noemt hy dese met den alghemeynen naem in't Latijn *Fungus coralloides cancellatus*, dat is *Corael ghewijse ghetraelide Campernoelie*. Ende het is seer waerschienlijck, dat CLUSIUS den eersten vertoonder vande dese Fungi is, alsoo LOBEL wiens wercken ghedruckt sijn in't jaer 1581. van dese niet en wet te spreken, soo dat DODONEUS en BAUHINUS, ghelijck ick mede, ben ghehouden gheweest CLUSIUS naer te singhen.

Haer eerste wesen is het fatsoen van een groot hinnen ey, sneeuw wit hebbende onder een cort dun steelken oft wortelken, waer uyt vele teere veselinghsken oft witte wortelkens comen. Het ey gaet daer naer open, verlisende allenghsken sijn teer wit velleken: als wanneer haer vertoont een nets-ghewijse oft doorsichtigh tralies-ghewijse borseken van veele dweerse, slinckse en rechtse door een-ghevlochten roode corael ghewijse versamelde tacken, onder-waerts eenighe vochtigheyt hebbende, die vande vliegghen ende muggghen seer begeert wordt, nochtans soo vuyt

Gedaente

en stinckende, dat dese soorte daerom met recht onder de doodelijke Fungi moesten ghestelt worden.

Tijdt en
plaets.

Het is seker dat dese een seldtsaem gheslacht is, ende in alle ghewesten niet te voorschijn en comen, want ick met alle middelen dese ghesocht en ontboden hebbe, maer tot noch toe ist verloren arbeydt. Sy is een laete soort, als CLUSIUS betuyght, als wanneer dese in het leste van October van den Edelen Heere N. de CALLAS, op de jacht sijnde, bevonden wierdt in het jaer 1604. van den welcken CLUSIUS dese Fungi gedrooght sijnde, het naervolghende jaer in April heeft ontfanghen: om welke reden dese Fungi van CLUSIUS is in het water gheleydt, op dat den schilder dese te naturelijcker soude connen vertoonen: de welke door dit weycken tot haer eerste wesen by naer ghecomen is.

Sy wasschen veel in Vranckerijck, tusschen het riet, in de vochtighe plaetsen.

Natueren
kracht.

Dese en sijn merghens toe goet in de medeeijn, dan men sietse in melck, om de vlieggen mede te dooden, ghelijck ick van de roode Fungi gheseydt hebbe.

Het Indiaens cottoen Fungiken, in de voorgaende plaete met
P aengheteeckent.

Den goetjonstighen wel ervaeren Heer Doctoor SYEN, sijnde den eersten Professor der kruyden binnen de hooghe schole van Leyden, heeft my dese kleyne Fungi in een doosken toe ghesonden op den tweeden October in het jaer 1673. met dese leste worden van sijnen brief.

*Quod hic includo quod referam ignoro, Fungi nomine ex India fuit translatum: an-
ed referri debeat, iudicio vestro committo. Vale.*

145.

P

Naem.

Dat is: Het ghene hier in ghesloten is ende u l. toefeynde, is my onbekent, het is uyt Indien met den naem van Fungus my overghesonden, ende oft het daer voor kenbaer is, laete aen u l. oordeel. vaert wel.

Voor het eerste oft het goedt oft quaedt is, daer van ontbreekt my de kennis. Immers dat het een soort van Fungi is, dats ghewis en waer, alsoo ick dit heel wel ontleedt hebbe, soo dat ick het selve in't Latijn Fungus bombaceus Indicus, dat is, Indiaensche cottoen Fungi ghe-naemt hebbe.

Gedaente

Dese was in't gheheel de rechte maete van eenen duym lanck, haer steelken was de dichte van eenen nestel-malie, doch onder en boven van ghelijcke dichte: buyten was het wit, maer binnen een weynigh grauw, het ghene door de drooghte conde bestaen: want den steel was bin-
nen,

nen vol gheweest, maer ick conde wel bespeuren, dat door de drooghte het binnenste mergh sich te gader hadde ghetrocken, waer door het eenighe holligheydt scheen becomen te hebben.

Het hoofdeken was niet anders als een sneeuw wit cottoene vlocksken oft bloemeken, even als een schilders borstelken, want de draeykens waeren als van sijne witte sijde ghemaect. Dese figure met D is de rechte grootte in alle sijne deelen van het natuerlijck wesen der ghe-noemde Fungi.

De reden, dat ick dese vremde ende uytheimsche Fungi, als mede mijne hondert en dertighste quaede, ghenamt den *Bloem tuyl* ende meer andere van vremde landen, in mijnen boeck ten toon stelle, is eens deels om den Leser in alles dat my te becomen stont, te voldoen, als mede op dat den selven, soo danighe Fungi in dese plaetsen te voorschijn comende, niet soude oordeelen, de selve eene nieuw noyt bekende gheslachte te wesen, maer voor desen elders bekend en ghevonden te sijn.

HET XXI. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van eenighe Fungi sonder figuren.

OP dat ick niet soude naerlaeten alle het ghene dat den verscheiden gheslachte der Fungi eyghen is, soo sijn hier eenighe sonder de figuren byghevoeght, de welcke het ghetal der voorgaende vervolghende, oock vermeerderen sullen. By sonderlijck sijn dese uyt IOAN. BAUHINUS hier aenghevoeght, de ghene van hem schijnen alleen bevonden te sijn, ende weynigh by andere schrijvers bekend: waer by eenighe vande mijne haer verghefeschappen sullen, om dit werck te sluyten.

De eerste van dese is beschreven aen het vierthiende Capittel van IOAN. BAUHINUS, de welcke hy noemt in't Latijn, *Fungus pene candidus, prona parte Erinaceus*: dat is, *Fungi bynaer wit, van onder steeckende als eenen Egel.*

Dese seght hy als een seldtsaem wonder der nature te wesen, alsoo het onderste deel, dat is in de holligheydt vande schotel, dese Fungi beset is met stekende punten, ghelijck aen eenen Egel, waerom hy de selve soo heeft ghenamt. Desen Fungus is een weynigh grooter als een palme van eender handt, minder als de peperachtighe, ende bynaer sonder sap.

In de maendt van September in de Bosschen van Montpelgard heeft hy dese bevonden: oft dese goet oft quaedt sijn, is hem onbekent.

Hier verdoont den selven BAUHINUS, aen sijn vierentwintighste Capittel

N. n. 3.

146.
Naem.

Gedaente

Tijdt en
plaets.147.
Naem.

pittel een schadelijcke Fungi, die hy is in't Latijn noemde *Fungi lutei perniciosi sub pinu habitantes*: dat is, Geil schadelijcke Fungi, groyende onder den pijn boom.

Gedaente De Fungi die onder den pijn-boom wasschen, ende schadelijck sijn, verhaelt MATTHIOLUS in sijne historien van Duytsch landt, ende oock TRAGUS, die hy sijn tiende soort telt, segghende de selve groot te wesen ende geil: de welcke sy segghen seer ghesocht te wesen vande beesten, al ist dat sy de selve ghegeten hebbende oock sieck sijn gheworden.

*Hiero.
Trag. lib. 3.
cap. 1.*

Sekeren Baron, seght BAUHINUS, heeft hem verhaelt, dat sijne huysvrouwe van dese groote geile Fungi by naer ghestorven is, met vele van sijne familie, door braken en camerganghen, ende eenighen tijdt seer sieck gheweest sijnde, met perijckel van haer leven.

Ick ben van ghevoelen, oft dit mijne tweenvijftighste quaede is, die ick de Africaen Fungi noeme, aenghesien de selve seer bedrieghelijck can sijn, alsoo BAUHINUS van dese teghenwoordighe gheene bysonder aenwijsinghe bekent maect: oft ten waer saecke dat den pijn-boom aende goede Fungi soodanigh quaet soude connen roevoeghen, het ghene my onbekent is.

I 48.

Naem.

Een derde soort vanden selven Auteur, de welcke hy beschrijft aen sijn achtentwintighste Capittel, van hem in't Latijn ghenoeemt *Fungi luteo dicti, colorem mutantis maligni*: dat is, Gheilachtighe Fungi, veranderlijck van couleur, vande Italianen *Cambiocolori* ghenaemt, ende een quaede soort, naer't segghen van FERANTIS IMPERATI.

Gedaente

Het hoofdeken van dese Fungi is van stoffe als de ghemeyne goede Eycke-fungi, maer nochtans dat sy terstondt verslenst, ende intaeye slijm verandert. Haere veselinghen oft plues is nues oft schuns, scheef, ghelijck een nette in malcanderen gheweven, aen het onderste deel aenclevende, dat sich lichtelijck van het hoofdeken laet afscheyden: het selve is eenighsins bleeck geil van couleur, het ghene daer naer in groen, ende ten lesten in blauw verandert.

I 49.

Naem.

Gedaente

Noch verhaelt BAUHINUS aen sijn sesenseventighste Capittel, van een Fungi die hy *Fungus ovatus* noemt, dat is een Eyerachtighe Fungi, de welcke hy seght niet anders ghesien te hebben, als uyt Elsatien ghewasschen, ontrent een Casteel ghenaemt *Waltmeer*, &c. inde maent April. Dese heeft de grotte van een lanckwoorpigh rondt ey, op een matigh lanck steelken, wit rouw, ghelijck met hair becleedt.

I 50.

Naem.

Behalven de voorgaende, soo volght hier een vanden gheseyden Auteur, beschreven aen het sevenenseventighste Capittel, die hy begaeft heeft met den naem *Fungus rotundus albus* dat is de Ronde witte Fungi.

Volghens

Volghens dat VALERIUS CORDUS in zijne beschrijvinghe vande bos-
fchen dese aenwijft, soo is sy de grootte van een peir, ront, van buy-
ten met een bleecke schorse, binnen hebbende een wit sapachtigh ende
soet vleesch, niet in stof veranderende, maer swinters daeghs ghelijck de
pompoenen rottende.

Sy groeyt inde Lenten alleen, in het fant inde selve bosschen.

Aen het achtenseventighste Capittel beschrijft BAUHINUS dese zijne
alderleste Fungi, de welck hy is den naem ghevende van *Fungus ollularis*
vel *botryoides fimarius*: het ghene in onse Nederduytsche tale seer vrent is
luydende, te weten *De pot Fungi, of de druys, achtighe Fungi uyt het meest.*

Dese Fungi, naer het segghen vanden ghenoomden Auteur, is in't
jaer 1606. op den tienden December, ontrent Montpelgaerden, in het
peirdemest bevonden, ghelijck sijnde inghedaente aen de witte, groote,
dicke ende lanck-worpighe druiven.

In het jaer 1608, in October, wandelende met eenighe studenten in
de medeciynen, heeft hy bevonden op de canten van den Rhijn neffens
eenigh mest, eenighe Fungi, pots ghewijse veel by malcanderen, ende
eenighe ghebroken, van de welcke eene brekende heeft bevonden de
selve van een vochtighe stoffe te wesen, sacht, rondt en hol, van groot-
te ghelijck eenen middelbaeren appel, in sijn opperste deel met een ront
cleyn open gaetken, soo dat BAUHINUS schijnt te betuyghen, dat hy de-
se Fungi op verscheyde jaeren en plaetsen ghesien heeft.

In mijn Tractaet van de twijfelachtighe, heb ick de derde aldaer som-
wijl voor de dese Fungi voorbyghegaen, doch als ick dese in het jaer
1673, op den seventienden Mey met beter voordacht bemerckte, ende in
goet ghetal ghepluckt hebbe, soo is sy een seer verscheyde soort van de
derde twijfelachtighe aen my bekent gheworden: want dese is een seer
quaede Fungi, die ick ghenaemt hebbe *De quaede hasen oor, met den langhen
dunnen steel*, in't Latijn, *Auricula leporis perniciofa gracili pediculo longo.*

Aen mijne derde twijfelachtighe is een foute in den druck begaen, we-
gliens dat haer besonder aenteekeningh achter ghelaten is.

Dese heeft eenen langhen dunnen steel, twee duym en een half lanck,
ende een schrijf-penne dick: den hoet is van de selve forme als mijne
tweede hasen-oor, de welcke mijne derde soort is onder de twijfelachtig-
ghe, maer sy is wel de helft kleynder in de ronde, seer dun plat, en
spongiachtigh van vleesch, seer gladt en slijmerigh, met eenen duffen
reuck bevanghen, nochtans heel wit van binnen. Ick gheloove dat dese
in haer afgaen van my bevonden sijn.

Tot besluyt van dese beschrijvinghe der Fungi, soo speelt dese leste
haer

Gedaente

151.

Naem.

Gedaente

252.

Naem.

Gedaente

153.
Gedaente

haer rol in de ghedaente van het hooft van een grooten koperen hollen naghel, de welcke aen de caroffen veel te sien sijn, te weten den hoet anderhalven duym breedt, heel rondt: den stele is een stroo dick, onder een cleyn weynigh dicker als boven, twee duym en half lanck, binnen heel vast en vol van stof. De schotel bestaet gheheel ende al in lanck grau-geil plues, het gene seer ijdell en wijdt van malcanderen is staende. Dit selve plues is seer vrent van forme voortscomende, te weten het comt overhandt, dat is, als de eene strepe voorts-comt, oft sijn beginsel heeft uyt den stele tot aen den randt van de schotel, dan heeft het neffens staende sijn beginsel uyt den randt van de schotel tot aen den stele: ende daer jeder sijn beginsel heeft, aldaer is het selve plues het alderbreestste; ende daer het sijnen uytganck neemt, by naer te niet gaende is: het gene op de selve manier is als eenighe lijnwaet wevers, oft andere getouw wercken ghetreden worden, de eene partije draeyen sijn opgaende ende de ander nedergaende.

Den hoet is boven uyt den witten grau, heeft niet meer wit vleesch als een dobbel blat pampier. Dese heb ick veertien daghen bewaert sonder eenighen stanck oft swertigheydt: sijn even wel niet goet om te eten.

Tijdt en
plaetsen.

Op de canten van de velden in't jaer 1673. op den achtaen van de maendt November heb ick dese ontrent het dorp van Wijnegom bevonden.

Al ist dat hier de figuren niet neffens staen, even wel sijn de selve Fungi in mijnen originelen boeck naer het leven gheschildert.

HET XXII. CAPITTEL.

Verscheyde Fungi door een vergroot-ghelas ghesien.

E Erst voor al dient noodigh gheweten, hoe sekeren Engels-man, genaemt ROBERT HOOCK, in't jaer 1667. eenen boeck in het Engels geschreven heeft uyt-gegeven, de welcke is aenwijsende een instrument oft vergroot buyse, met verscheyde ghelassen, de welcke binnen Londen te samen met den boeck te coop sijn, met alle haere vrende figuren in print, daer door ghesien. Waer door ick ghesien hebbe dat een van het cleynste sandeken sich verdoonde inde grootte van eenen grooten kassy-steen, met alle sijne canten, putten, hoecken, ende doorschijnende oft doorsichtigh sijnde, met menighvuldighe andere dinghen buyten mijne beschrijvinghe der Fungi: welcke *Micropium*, oft sienbuyse, ick

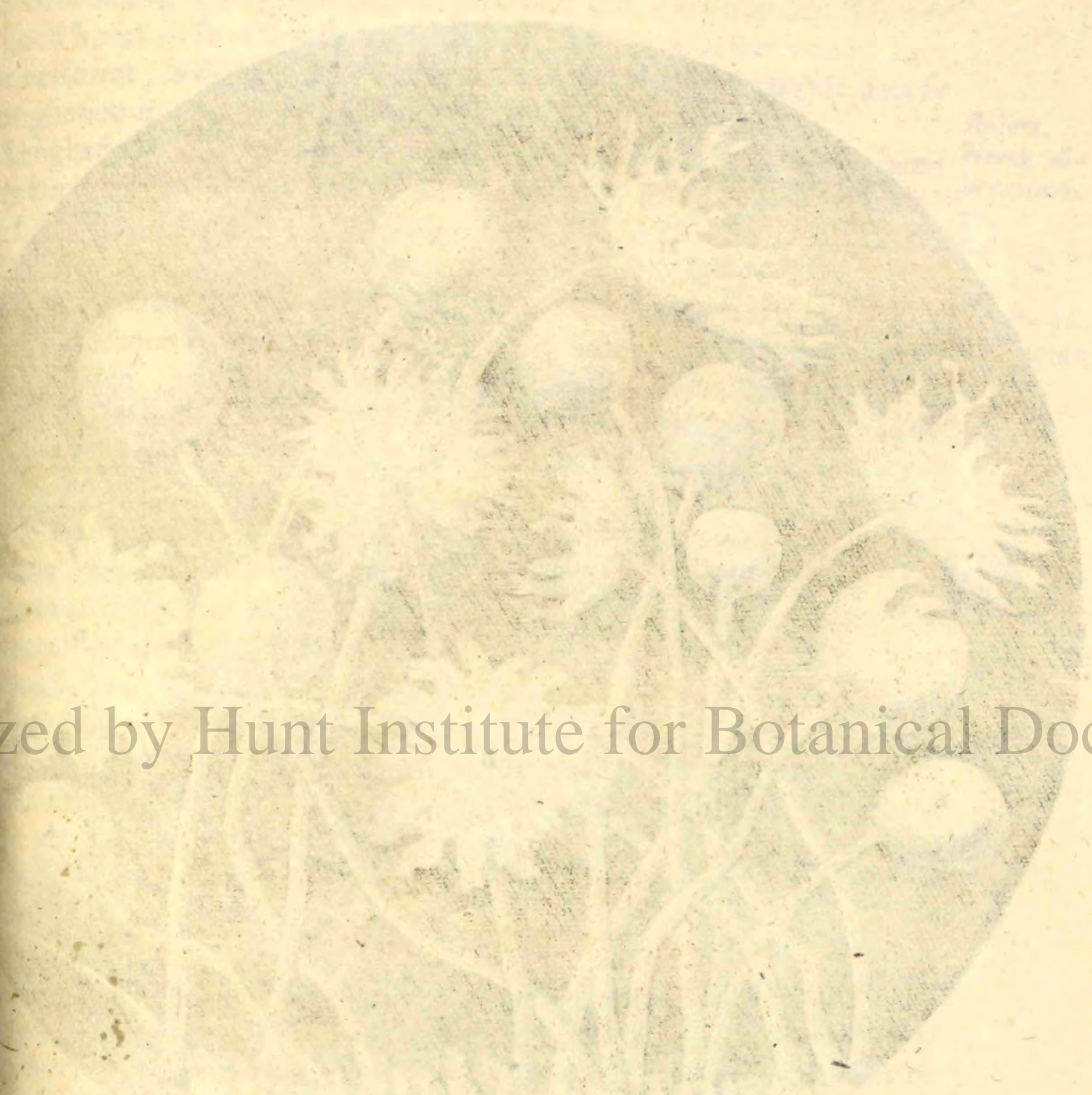
et tweede Deel,
van een grooten coperen
el te sien sijn, te weten den
den stele is een stroo dick
, twee duym en half lanck
el beslaet gheheel ende al
en wijdt van malcanderen
forme voortscomende, te
ne strepe voorts-comt, of
randt van de schotel, dan
randt van de schotel tot aen
al daer is het selve plus
ick neemt, by naer te niet
in eenighe lijnwaet wevers,
den, de eenre partij draeyt
de.

den witten grauw, heeft niet meer
r. Dese heb ick veertien dagen
werighydt: sijn even wel niet

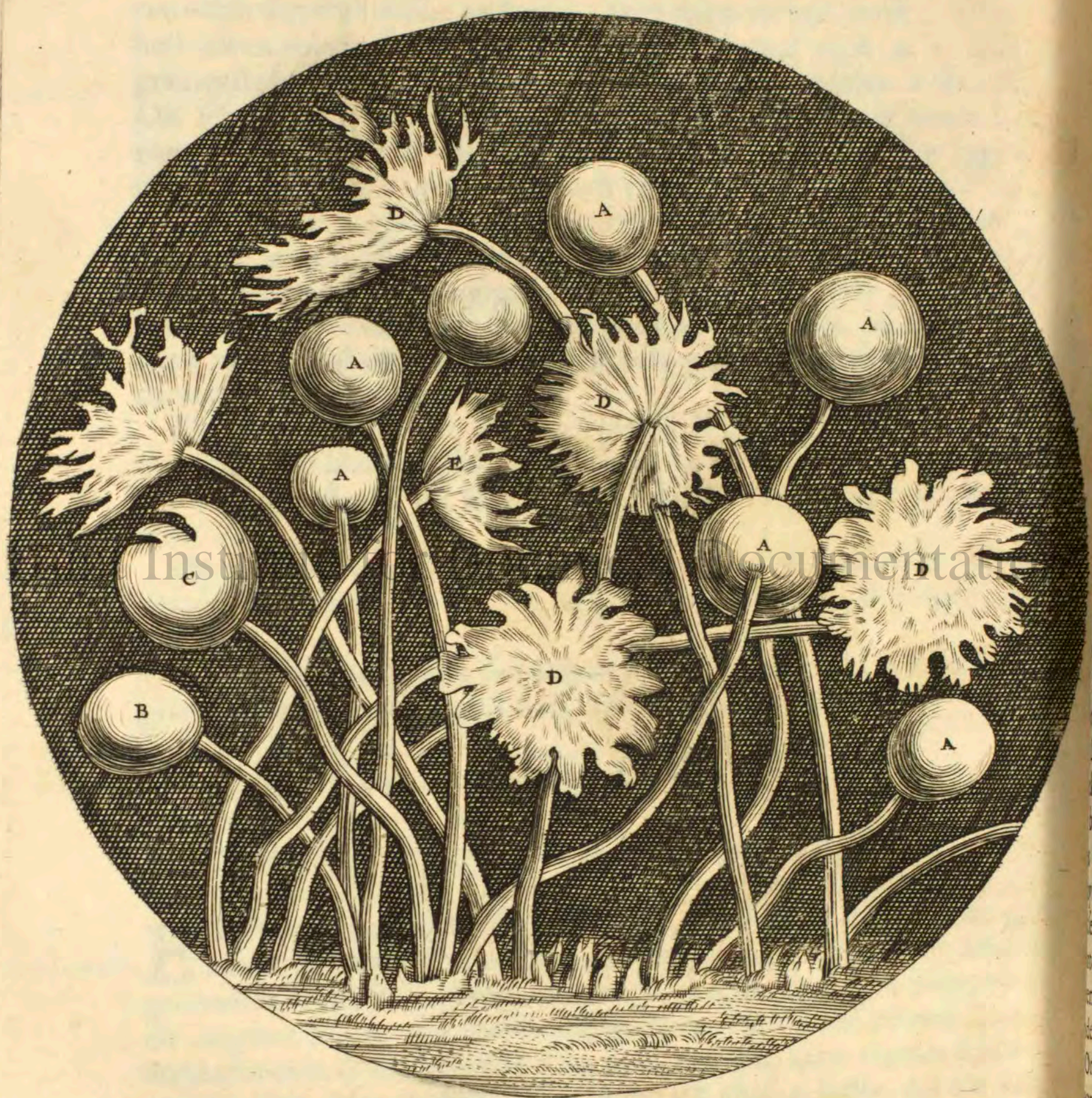
en in 't jaer 1673. op den
dese ontrent het dorp van W
neffens staen, even wel
naer het leven gheschilder.

XII. CAPITTEL

door een vergroot-ghelas
gheweten, hoe sekeren E
a, in 't jaer 1667. eenen boeck
de welke is aenwijfende
cheyde ghelafen, de welke
e coop sijn, met alle haere
Waer door ick ghesien hebbe
toonde inde grootte van
ten, putten, hoecken, ende
met menighvuldighe andere
ngi: welke *Miscroscopium*,

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by

Inst

documentat

de verſche
s binne
de onder
Met ſoo
ſijnen bo
er vertoo
gheſie
Aenghe
er het al
ſienbaer
Den ghe
bben op e
Dele ſc
te ſpeure
onder het
clareljck
menigte
kens, nie
het ghev
top van
rondt en
Andere van
lijck de let
Eenighe wa
het top gh
De vierde n
ghebriff
bloem-kno
van heel
me witte C
de gheheel
melken te h
en ghelijck
der ſweet ga
Onder deſe
goyt en wa
andere waer
comen : en
coorder uyt

ek verscheyde mael gesien hebbe ten huysse van Mr. AUGUSTINUS BOUTKENS binnen Antwerpen, sijnde den selven een seer curius lief hebber, ende onderfoecker, oock een vermaert apoteker ende chimist.

Met soodanighe vergroot buyse vertoont den ghenomden Hoock in sijnen boeck dese neffen staende figure: ende dat sy in het ronde haer hier vertoont, is door de ronde vande figure vande ronde buyse, daer sy door ghesien is, waer naer dese is ghevolght.

Aenghesien dese vergroot-buyse aen de ooghen doet sien het ghene door het alderscherpste ghesicht der menschen (sonder desen behulp) niet sienbaer is, soo ist dat het naervolghende gheloof can hebben.

Den gheseyden Hoock seght aen sijne twalfste *Schema*, bevonden te hebben op een roode leiren coverture, ghemaect sijnde van schaeps velen. Dese scheen beschimmelt te wesen: om welcke schimmelinghe eens uyt te speuren, ende de selve hoedanigheyt te onderfoecken, heeft dese onder het *Micropio* (dat is de vergroot-buyse) gheleydt, waer door sich clarelyck vertoonde, uyt dese coverture te comen, ende als te groeyen menighe van cleyne, langhe, ronde draeykens, oft doorluchtighe steelkens, niet teelemael uytgheceekt, maer een weynighsken gheboghen door het ghewicht van ronde ende witte knobbelkens, groeyende aen het top van jeder steelken. Vele van dese knoppen heb ick bevonden heel rondt en effen te wesen, ghelijck de letter A A vertoont.

Andere van ghelijcken effen oft ghelat maer ovael oft lanckworpigh, ghelijck de letter B aenwijst.

Eenighe waeren een weynigh ghekertelt, ghebroken, ghecloven oft aen het top ghesneden, als de letter C hier bediet.

De vierde met de letter D waeren als in stucken ghebroken oft gelijk ghebriffelt, gheslipt en ghesneden, bynaer als eenighe opengaende bloem-knoppen. De heele stoffe van dese gheestighe lichaemkens was van heel teere ghesteltenisse, seer ghelijck aen die vande gemeyne witte *Campernoelien*: want met een spelle gheraect sijnde, vondt ick se gheheel sprock ende briffelachtigh: jeder een scheen een besonder wortelken te hebben: want al hoe wel sy groeyende waeren aen malcanderen ghelijck een trosken, even wel costmen sien dat jeder uyt een besonder sweet gat van het leir uyt-quam.

Onder dese warender sommighe cleyne en cort, als oft sy maer versch ghegroyt en waeren, wiens toppen meest root waeren.

Andere waeren grooter ende langer, als wesende mischiens langer uytghecomen: ende de hoykens van dese waeren de meeste ghebroken, ende voorder uytghegeten, ghelijck E vertoont.

o o

Robert.
Hoock observatione.
20.
Fol. 125. linea. 10.
Nom. 31.
Gedaente

A A

B

C

D

E

Hoe-

Hoedanighe stoffe dese bollekens in sich behellden, heb ick niet con-
nen achterhaelen, ende oft sy knoppen en bloemen waeren, oft saet-
caskens waeren, is my onbekent, maer sy scheenen waerschijnlijk te
sijn vande selve natuer vande Campernoelien, die sy niet qualijck en ge-
leken.

Haeren reuck en smaeck betuyghde dat sy heel onaenghenaem sijn:
niet teghen staende dat sy soo teer ende sonder het voornoemde instru-
ment onsenbaer waeren, nochtans de selve tot dry verscheide keeren
over de vlamme vande keirs ghepasseert sijnde, sijn even wel onghes-
chonden bevonden, waer uyt-blijckt, dat haere taeve vochtigheydt
seer sterck was.

Besluit.

Hier streckt tot blijk, hoe al de quaede Fungi haeren oorspronck,
opgaen en beginsel, uyt-schimmel, sticken, rottinghe, en diege-
lijke bederfenis hebben, waer om dat ick hier vervolgghens haere na-
ture, quaet en hindernisse sal byvoeghen, aenghesien dat den Leser de
goede vande quaede met soo grooten onderschijt en ken-teecken door
desen boeck gheleert is, dat ick hope niemant sich magh beclaghen,
segghende.

*Wilt uyt de goede leer het goet tot voordeel trachten,
En van ghelijcken't quaet tot naerdeel gans misachten.*

HET II. TRACTAET.**HET I. CAPITTEL.**

*Van hoedanighe nature, ende waerom dat de quaede Fungi niet
alleen schadelijck, maer doodelijck sijn.*

IN de beschrijvinghe van het eerste Deel heb ick betoont van hoeda-
nighe nature dat de goede Fungi sijn: waer uyt aldaer betuyght wort,
dat de goede sonder schade, onghewal en vreesse moghen ghegeten wor-
den: ende in teghendeel, soo ist nu meer noodigh te leeren kennen de
nature der quaede ende schadelijcke Fungi, waer uyt soo menigh on-
ghewal,

gheval, ſieckte ende droeve doot ghevolght is. Ende van ghelijcken hebbe ick gheroont, datter onder de goede eetbaere Fungi (onder de welke gheene uyt haer eyghen nature ſchadelijck ſijn) nochtans de eene ſoorte beter ende lichter om verteiren is als de andere; op de ſelve maniere by naer als't met de koolen in Brabant gheſtelt is, alwaer de roode koolen by vele medecijnen voor gheneefmiddel in't ghebruyck ſijn: ende al is't dat de witte koolen oock ſonder forge en vreeſe dagelijcks ghegeten worden; nochtans in weecke en ſoorghelijcke tijden van peſte, oft anderſins, als dan worden de witte koolen door het toe-doen der Doctoren vande Magiſtraet oft Policie verboden te verkoopen, ten opſicht van haer quaede ende onghefonde nature, daer in teghendeel de roode koolen in-achtighe ende voor gheſont bekend blyven. DODONEUS betuyght in ſijne Byvoeghſels, dat ſy ſoo grooten krachten hebben tot alderhande ghebreken des lichaemen, dat de oude Romeynen, als CATO ende andere betuyghen, gheene andere kruyden teghen hunne ſieckten ende qualen en ghebruyckten dan de roode koolen, ende dat wel den tijdt van ettelijke hondert jaren, eer ſy de medecijs inde ſtadt van Roomen woonplaetſe wilden gheven.

Soo al iſt dat BEVERWYCK in ſijnen ſchat der geſontheit de witte koolen boven de roode is prijsende, daer door moeten vanden ſelven de ſavoyen verſtaen worden, oft de witte ongheflote ſlodder koolen, door welke onſlotentheydt veel teerder om verdouwen ſijn: want voeght daer by, dat alle de ſoorten van koolen ſwaer om verteiren ſijn, ende niemandt anders beter dienen als die ſwaeren arbeyt doen, hoe wel dat hy de bloem-koolen boven al de andere is prijsende, waer dat hy ſeer in-bedroghen is, ten waere dat ſijne meyninghe gheweest was datmen niet anders als de topkens (dat ſijn alleen de bloemkens) ſoude moghen eten, ende dan ſijn ſy noch ſwaer ghenoch.

Van ghelijcken, oft noch meerder verſchil iſſer onder de quaede gheſlachten der Fungi: want al iſt dat ſy ons allemael doodelijck ſijn, even wel is de eene ſoorte ſoo verſcheyden van nature vande andere, dat ſommighe Fungi den menſch dry, vier, vijf oft ſes daghen in het leven laeten blyven, waer van ſommighe haer vorighe gheſontheit ſomtijts noch wederom becomen: de andere doen in corten tijdt, te weten van ſes oft acht uren, het leven verlieſen, niet teghenſtaende vele remedien die daer teghen ghebruyckt worden; hoe wel dat ſulck quaet van vele menſchen niet beſcheyden wordt, ende het ſelve ſonder kenniſſe wordt verſchoont met het ghemeyn ſegh woordt: 't is al te ſpade raet ghedaen.

Dodon. 5.
deel 20.
boeck, cap. 7.

Beverwijck.
het 3. boeck
het 3. cap.

Nature der quaede Fungi.

Aucen. lib.
2. Tract. 2.

NOch heb ick voor desen betoont, dat de oude schrijvers gheen verschil tusschen de nature der goede eetbare ende de nature der doodelijke Fungi hebben bewesen, als dat sy eenparelijck segghen met AVICENNA dat de Fungi cout sijn tot in het uystersten vanden derden graed, ende vochtigh tot in het beginsel vanden selven.

Dit en can niet anders aenghenomen worden als vande sware hinderlijke Fungi, want het gheen plaets can grijpen ontrent de goede Fungi, alsoo het weynigh minder is als den vierden graed, ende al het gene cout oft heet is tot inden vierden graed, is een-parelijck van al de medicijnen voor doodelijck ghevonnist: waer uyt seker moet volghen, dat die Fungi, de welcke den mensche in soo weynigen tijdt doen sterven, inden vierden, dat is inden uystersten graed cout sijn: want ick in het eerste Deel betoont hebbe, dat de goede Fungi cout sijn in het uysterste vanden tweeden graed, ende vochtigh tot het beginsel vanden selven.

Oft de Fungi *Extrementa terra*, dat is uyt-worpsels der aerde sijn, sulcks is in het eerste deel in het eerste Tractaet aen het vijfde Capittel breeder te lesen. Even wel soo sijn de quaede Fungi wel een groufaew fenijn, de wijle dat de selve met soo vele heete en drooghe behulp middelen ghekooght sijnde, den mensch somwijl in weynige uren doen sterven: waer uyt te besluyten is, soo jemandt van soodanighe alderquaerste rou uyt de handt soude eten, waerschijnelijck op de staende voet soude connen de doot behaelen.

Boven al soo moet men bemercken, dat het de alderschadelijckste Fungi sijn, de welcke door het venijn van eenighe slanghen, serpenten, oft andere dusdanighe ghedierten, vergiftigh gheworden sijn.

Theophr.
lib. 1. cap.
10.

Daerom seyt THEOPHRASTUS, dat de ghene die onder de fenijnighe boomen, oft ontrent fenijnighe plaetsen wasschen, een lijmerighe corst krijghen: ende waer dat sy ghepluckt sijn, ende wegh gheleydt worden, gheheel verrotten, ende in slijm vergaen.

Alle de quaede ende uyt der nature doodelijke, sijn van haer eerste opcomst soo quaet als in haer volwasschen grootte, behalven dat sy meer doodelijck en quaeder sijn, als de selve tot bederffenisse ghecomen sijn.

De goede eetbare Fungi worden oock door haer outheydt bedorven ende doodelijck, het ghene in vele andere goede spijsen (bedorven sijnde).

de)gheschiet : hoewel dat sy als dan haer quact verklicken door stanck en swertigheydt.

HET II. CAPITTEL.

Hoedanighe teecken en haer vertoonen aen de ghene die fenijnighe Fungi ghegeten hebben.

HIPPOCRATES, GALENUS, VILLANOVA, AVICENNA, ende meer *Hippo. lib. 7. sect. 7.* andere, betuyghen : als jemandt quaede Fungi ghenut heeft, dat alsdan den selven mensch in den krop van de maghe een groote swaerte ghevoelt, als ofter eenich ghewicht in lagh : boven dien ghevoelt een groote moeyelijckheydt in de kele, bysonder in het doorswelghen : jae dat hem de keile soo toetreckt, als of hy gheworcht wierde : daerenboven worden al de gheesten soo onstelt, dat hem het cout sweet uytberst

Dese swaerte in de maghe, met buyck pijn, wort veroorsaecht door de grove windtachtighe vochtigheden der Fungi, door de quaede digestie in het lichaem voorts ghebracht.

Het worghen oft versticken wort veroorsaecht door de grove taeye vochtigheden, oft veel eerder dompen, tot de kele ende haere bewegende spiren, dat sijn musculen, oprijfende, oft wel nederdalende uyt den hoofde.

Noch soo sijn dese menschen seer dorstigh, ende bysonderlijk seer gheneghen om cout water te drincken : het welck gheschiet door hitfighe ende galachtighe vochtigheden, de welcke in de maghe ende dermen sijn berustende, ende door slappigheydt van naturelijke wermte, teghen de fenijnigheydt van dese Fungi, die door haere bederffnisse zijnde ghekomen tot een onnaturelijke hitte, haere scherpigheydt hebben becomeen, waer door pijn, dorst ende begeerte, van water werdt verweckt.

RUELLIUS : *Totum corporis colorem in luteum permutant, urinam cohibent &c.* dat is, dat al het colour van het lichaem verandert ende bleeck wordt, ende belet water te lossen. Dit geschiet door verstoppinghe der doorganghen van de galle tot de dermen, door de grove ende taeye stoffe van dese vochtigheden; ghelijck in de sieckte, de Geil gheenaemt, de galle te rugh werdt ghedreven, ende met het bloedt haer is vermenghende : oft wel door een groote kroke aen de naturelijke hitte des lichaems, ende dat door de fenijnigheydt van dese Fungi, ghelijck men oock siet het bleeck

bleeck worden gheschieden inde gene die vande vipers ghebeten sijn. Het ophouden van urine wort veroorsaecht door de grove taeye vochtigheden, waer door de blaese ende water buyzen worden belet: het gene breeder te sien is by de gene die *ex professo* daer breeder van gheschreven hebben.

Noch soo sijnder ander teecken en, te weten, seer onmatigh hicken, pijn inden buyck: sommige sijn seer tot slapen geneghen, het welck *Ligtargia* ghenaemt wordt: andere worden als rasende, dat sy moeten gebonden worden: sy verliesen den pols, krijgen *convultien*, dat sijn trecken inde zenuen, waer naer dick-mael de doot volght. Andere naturen werden beweegt tot braken en camerganck, het welck de alderbeste teecken sijn, toonende dat de nature haer selven tracht te ontlasten, tot behulp en ghenefinghe.

Alle dese onsteltenissen der nature ontsaen uyt het quaet der quaede Fungi, de welcke voor-boden oft aenwijsinghen sijn tot behulp ende ghenees middelen, de welcke op het spoedighste sonder uytstel sullen versocht, ende den noodigh hebbenden haestelijck bereyt ende toe ghebrocht worden.

HET III. CAPITTEL.

Ghenees-middelen teghen het venijn der quaede Fungi.

A Enghesien dat ick voormaels noch somwijl gheseydt hebbe, dat ick het ampt van den medecijn niet raken wil, om buyten mijne beschrijvinghe der Fungi niet veel te seghen; soo heb ick voorghenomen alhier eenighe ghenees oft behulp-middelen aen te wijzen, bysonderlijck soodanighe als die het aldervaerdighste, en in alle stonden, ende by naer op alle vremde plaetsen te becomen sijn, eensdeels tot haeste ontlastinghe ende behulp van den noodigh hebbenden; als om dieswille, dat den mensch buyten der steden woonachtigh, door den Doctoor, niet wel ter handt sijnde, en door seker ghemenghelde middelen uyt de Apoteeck, niet soo vaerdigh dese hulpe genieten connen: waerom sich niemandt sal beclaghen, dat ick van desen boeck gheenen Apoteeckers winckel ghemaeckt hebbe, al ist dat ick wel soo veel ghenees-middelen voor het quaet der Fungi ghelesen hebbe, dat men een vierde paert van desen boeck met het selve soude connen vullen.

Om dan te comen tot de remedien ende ghenefinghe teghen het venijn der quaede doodelijcke Fungi, soo isser voor al niet beter als in den
noodt

noodt den vergheven mensch foodanige middelen te gheven, die het vergif doen uyt braken, het welck de besonderste ontlastinghe van dit quaet is; ten waer dat den mensch te kranck oft te swack was: daerom

Drinckt Franschen wijn voor dit venijn:
Het soete melck is goet voor elck.

HIPPOCRATES gheeft voor een ghenees-middel teghen de quaede Fungi den alder-besten wijn te drincken, ghemengelt met peper, en andere specerijen. *Hippoc. lib. 3. sect. 7.*

Een weynigh water en asijn, dat is eeck; daer by doende een *Quintijn*, dat is een dragma oorsterlucie, in't Latijn *Aristolochia* ghe-naemt, alles met eenighe rou hinnen eyeren te samen gheroert tot een drancksken, is seer goet, seght MATTHIOLUS: jae hy seght, dat het sap vanden rameleyts, dat is peper-radijs, alles ghenesen can. *Matthio. lib. 6. cap. 23.*

Alsem met wijn en honigh ghemenght, hier van met lauw water gedroncken, is seer goet. *WECKERUS.* *Weck. lib. 1. sect. 12. fol. 323.*

Dese quael is oock haestelijck te helpen door het ingheven vande olie van olijven, het gene den patient doet braken: oft een looghe vande ghebrande wijngaert rancken, met wijn ghemenght, ende van het selve eenen roomer ghedroncken. Van ghelijcken de topkens, dat sijn de jonghe scheutkens vande de peir-boomen, oft de peiren selver, gheknaut, is een behulp voor dit venijn. *IOAN. BRUYERINUS.* *Bruyer. lib. 9. cap. 21.*

Het sap van rooy koolen wordt oock seer nuttelijck te drincken ghegeven den genen die quaede Fungi ghegeten heeft. *DODONEUS.* *Dodon. in het 5. Deel 20. boeck cap. 7.*

Noch seght den selven, dat het wit vanden dreck der ghevoghelte met huys-sop dat is vleesch sop, oft met ghehonighden wijn ghesoden, het vergif vande Fungi krachteloos maect. Oock soo wordt dit venijn overwonnen met haenen stont ghedroncken met asijn, oft vande selve een looghe ghemaect met veel honigh. *Het 3. Deel 15. boeck cap. 24.*

De beste behulp middel, seght *PHILARETUS*, is hinnen stont, ghemenght met werm water, ende daer van ghedroncken. *S. Ardoi. lib. 3. cap. 63. pag. 213.*

PLINIUS ende *IOANNES RHODIUS* in *SCRIBONIUM LARGIUM* segghen, dat de buytenste schorse oft schelle vanden peper-radijs (dat is rameleyts) ghenut, een seer goede behulp teghen de quaede Fungi is: ende van ghelijcken teghen het vergif vanden *Hyocianus*, dat sijn *Dulbelli*, dry oft vier greyn, dat sijn asen, vanden *Crocus metallorum*, met wat kleyn lauw bier ghemenght sijnde, ghenut, het gene braken doet: ende eenighen tijdt daer naer de affen vande ghebrande *Boleti* met een weynigh vanden besten wijn, een looghe ghemaect, daer van werm inghenomen. *Rhod. in Scribon. larg. observ. CXCIIX. Plin. lib. 20. cap. 4. Pet Ioan. Fabri lib. 5. cap. 3.*

men.

men, het ghene doet sweeten, ende de maghe sal verstercken: waer door het fenijn, dat noch overbleven is, sal verdreven worden. PETRUS IOAN. FABRI.

Dese affchen van *Boleti* is seer onghereet, ende inde Apoteeck niet te vinden: dit soude de affchen moeten sijn van de *Pradelli*, dat sijn onse goede *Wey-campernoelien*: welcke affchen moetmen becomen, als wanneer in den tijdt van het groeyen ende eten der *Fungi*, dese *Pradelli* over al ghenoeghsaem te vinden sijn, de selve eerst op kleyn vier ghedrooght, ende daer naer verbrandt tusschen twee aerde schotels, soodanigh dat de selve haer tusschen de handen laeten brisselen tot stof en affchen.

De bladeren van wijn-ruydt ghestooten ende ghegeren, is oock goet. Mostaert, oft veel groene kers, orego, oock confilie de greyn ghegeten, sijn alle goet voor het ghenoomde quaet.

Het buytenste van de limoen dun afghesneden ende gheperst, het selve sap oft olie met eenen halven roomer Franschen wijn ghenut, is een van de alderbeste middelen van allen: het gene my van sekeren Grave gheseydt is, van den welcken het selve effect ghesien was. Ende als men uyt dese schelle gheen sap conde krijghen, salmen de selve stooten ende met den wijn als voren ingheven.

Aen een jeder sal bekent wesen, dat den *Theriaca*, dat is driakel, eenparelijck van al de medecijnen tot dit fenijn voor een alghemeyn behulp aenghewesen wordt. Welcke effecten den *Orvietaen* van ghelijcken doen sal.

Paul. Aeginet. lib. 5. cap. 54.

De *Fungi*, de welcke fenijnich sijn door het af eten oft bijten der fenijnighe beesten, seght *PAUL. AEGINETA*, die sullen den mensch niet allen doen sticken, maer boven dien soo veroorsaecken sy een sweragie in de dermen. Tot welcke quale aen soodanighen krancken sal ghegheven worden veel decoctie van alssem, oft van vijghen, oft van orego, te samen met honich-water gekockt: dat men den selven moet doen braken, ende rou gerste meil werm op den buyck legghen tusschen eenighe sijne doecken, &c. Welcke remedien niet al te samen connen ghedaen worden, maer ordentelijck ende vervolghens.

Quaede Fungi sijn bequaem om haer eyghen quaet te ghenesen.

Celsus. lib. 5. cap. 27. 7. Hyro. Trag. lib. 3. cap. 1.

CORNELIUS CELSUS *Inutiles vocat Fungos*: dat is, dat de *Fungi* nergens toe bequaem sijn, seght *CELSUS*.

TRAGUS seght: *Fungi in medicina nullius sunt usus*: dat de *Fungi* tot geen medecijnen in't ghebruyck sijn. Den Leser sal in dese beschrijvinghe, soo onder

onder de quaede, als goede Fungi behulp middelen ghenochsaem aengheteekent vinden, ende met lofwaardighe mannen bevestight, waer aen het voorgaende segghen gans wijken moet; als te lesen is, dat de quaede Fungi voor het flerecijn, bloet stulpen, sweiragien te ghenesen, ende andersins goet sijn, ende over-langh in het ghebruyck gheweest sijn.

FABRI betuyght, dat het sout, ghemaect vande quaede fenijnighe Fungi, alle middelen te boven gaet tot ghenefinghe vanden ghenen die doodelijcke Fungi ghegeten heeft. Pet. Iod.
Fabri lib. 5.
cap. 3.

Den selven FABRI stelt voor eenen alghemeynen reghel, dat het sout, ghemaect uyt jeder fenijn, de sekerste remedie is tot het vergif der selver: als by exempel, dat jemandt vergheven is van serpentes, vipers, van spinnecoppen ghestecken oft ghebeten; het sout van serpentes, vipers, spinnecoppen, ende soo voorts, hier toe de beste remedie is, om den mensch te helpen: maer al ist dat onse stadt van Antwerpen Godt lof, van soo veele ervaren Apotekers ende vernufte chimisten wel voorsien is, soo gheloove ick, datmen soodanighe souden (op voordeel gemaect) minder vinden en becomen soude als gout oft peirelen.

HET IV. CAPITTEL.

Dat het menschen lichaem op verscheijde manieren seker wratten (het welck Fungi ghenaemt wordt) is voorts brenghende.

OM alles te voorschijn te brenghen, wat eenigins de Fungi is raekende oft behelsende, soo docht my, dat ick het naevolghende niet mochte gliffen noch voor by gaen: aenghesien het selve met verscheidentheyt den naem heeft, ende oock ten deele de ghedaente ende wesen van sommighe Fungi is ghelijckende: welcke uytwerpsels in des menschen nature sich soo veranderlijk vertoonen, het, welck met vele soo oude als nieuwe vermaerde Doctoren ende Chirurgijs betuyght ende beschreven is.

Onder menichvuldighe ervaren Doctoren soo betuyght ons DANIEL SENERTUS, dat uyt ons lichamen eenighe Fungi voorts comen, als verscheijde soorten van uyt-ghewasschen, van wratten, de welcke op verscheijde manieren, uyt quaet voytsel, van vleeschachtighe stoffe haer vertoonen: het welck van AMBROSIUS PARE wordt bedeylt, ende seer claer uyt-ghelijdt. Dan. Sen.
Hy-pomne
ma. 5. cap. 6.
Ambr. par.
7. boeck cap.
De 23.

De eerste vande vratten noemt hy *Fungi*, doch met den eyghen naem *Myrmecies*, de welcke een vrat oft kinder *Fungi* is: de welcke haer seer cleyn van fatsoen vertoonen, dese sijn *calleus*, dat is herdt, eyghentlijck weerigh gheseyt: sy sijn rondt, dick ende breedt, doch soo sijne onder selden breeder als een boonken datmen *lupine* noemt.

Dese openbaren haer geiren inde handen der cleyne kinderen: en somwijl comen sy seer haestigh, ende gaen oock al te met seer haestigh wederom wegh, oock selden compter een alleen, maer wel verscheyde te samen.

Dese worden ghenesen, seght *PARE*, met ghestamte porceleyn, oft met bladeren van gout bloem kruyt ende sout, wel te samen ghestooten. Oock soo worden sy verdreven met olie van tarwe, oft met olie van sulpher, met sap van *Celidonie*, dat is stinckende gouwe, ende met het melck van het fenijnigh kruyd *Fithymallus*, het ghene hier achter onder de quaede kruyden aenghewesen wordt.

Noch isser een tweede soort van *Fungus humanus*, dat is *Menselijcke Fungi*, oft wratten, die hoogher ende ronder uyt-wasschen, ende hebben twee cleyne wortelkens, ghelijck als draeykens. Leest by *PARE* haer remedie.

De derde wordt ghenoeemt *Acrochordon*, ende is een wrat, die een dunne wortel heeft, ende sy is oock seer weerigh, sonder pijn.

De vierde noemtmen *Clavus*, dat is *Lyck-dornen*, oft *exterooghien*, die ghemeynelijck aen de teenen oft aen de planten der voeten comen, die hebben eenen seer herden wortel, die soo diep innewaerts loopt, al oft sy uyt het *Pera ostium* haeren oorspronck nam. Sy gheven een stekende pijn, al oft men met eenen naghel ghesteken wirdt, waer uyt sy den naem van *Clavus* ghekreghen hebben. Dese sijn aen veele menschen maer al te wel bekend, waer toe by naer een jeder sijnen selfs doctor en chirurgijn is.

De vijfde wordt *Thymus* ghenaemt, ende is een soorte veel kleynder uyt-wasschende als de eerste soort van alle desen gheslachte. Dese is in haer opperste de bloeme vanden *Thymus* seer ghelijck, waer naer dat sy oock desen naem voert. Het is een herde ende onessen wratte, die onder dun is, ende sy comen ghemeynelijck aen de schammelheden van beyde den gheslachte der menschen. Dese veranderen menigh-mael in *kancker*, drijvende van haer een vuyle stinckende waterachtighe vochtigheydt. &c.

De sesde wordt *Sarcoma* ghenaemt, ende van my *Fungus carnosus*, dat is *Vleesch Fungi*: want dese is een uytwassinghe van vleesch, de welcke uyt het voeytsel der selve partijen, al waer sy comt te staen, haeren oorspronck

spionck neemt, ende niet uyt eenighe toeloopinghe van eenighe andere humeuren. Ende soo verre als dese uyt-wassinghe niet onderdruckt en wordt, soo comtse seer te vermeerderen, ende somtijds brenghetse oock takkens voorts, als oft aderkens oft arterien waeren, daer door datse haer wassinghe ende voetsel krijght. Dese uytwassinghe gheschiet in onse lichaemen, waer uyt dat een half verrotte, ende slijmerighe vochtigheyt, al sweetende uyt bickelt, ende buyten aen het lichaem des menschs comt te verbacken, ende alsoo de selve stoffe meer ende meer uyt loopt, soo waster ten lesten een swam uyt, dat is een samen ghedrongen vleeschachtighe stoffe, op de maniere van een Fungi: oft anders soo ist een specie van een fenijnighe wratte, die men somtijts inde been-breucken des beekeneels siet voorts comen.

Vrēmdē
vleesch
Fungi.

Als ghebeurt is in het jaer 1661. binnen dese stadt Antwerpen aen seker coop-man, de welke boven sijn voorhoofd eerste een puyste kreegh, even ghelijck een mugghe bete, de welke in weynighe daghen seer groot wierde (nochtans sonder merckelijke pijn) ende de selve was uyt het been onder de huyl haer seer groot ende hoogh verheffende (niet teghenstaende dat den patient alle behoorelijcke medicijnen was ghebruyckende) soo datmen gheraden vondt, de selve opente snijden ende af te nemen: als wanneer men bevonden heeft dat dese verheventheydt seer herdt, been en hoornachtigh van nature was. Nochtans het selve door den chyrurgijn afghesneden sijnde, is hier uyt een specie van vleeschachtighen aenwas voorts ghecomen, op de maniere ende de ghedaente van een Fungus, de welke dickmael afghesneden sijnde, daghelijcks weder aengroyde, ende is ten lesten dese Fungus soo groot gheworden, dat sy het voorhoofd seer bedeckte, ende soo lanck was, dat sy tot over den neuse van het aensicht hongh, ende dit was de rechte forme van een Fungus, doch gheheel van vleesch. Welck onghemeen ende seldsaem accident aenden persoon de doot heeft veroorsaecht, niet teghenstaende, dat alle middelen, soo vande vermaerste Doctoren als chirugijs sijn gheoefent, uyt wiens mondt my dit ghetrouwelijck verhaelt is; hoe wel dat my de gheleghentheydt ende de familie wel bekend is.

Dese ende soodanighe Fungi moghen met recht de leste plaets onder het ghetal der quaede doodelijcke Fungi besitten, de wijle dat den mensche vande selve comt te sterven, sonder nochtans Fungi ghegeten te hebben; want het veldt, oft den grondt daer sy groyen, gheniet sijnen eyghen onderganck en verderf, door sijne eyghen uytworpsels ende vruchten.

HET V. CAPITTEL.

Bevattende eenighe ongevallen, gheschiet door het eten der quaede Fungi.

Het is seker, dat ten tijde van HIPPOCRATES en GALENUS weynighe ongevallen door de Fungi gheschiet sijn, als, het gene dat gheleyt is in het eerste Deel van de goede Boleti ghebeurt te sijn ten tijde van PLINIUS, als hy verhaelt van CLAUDIUS den Keyser, het welck de goede Fungi niet ghedaen hadden; want sy met senijn vergiftigh ghemaect waeren. Soo dat ick bevinde, dat de meeste onghelucken in den tijdt van hondert en dertich, minder oft meerder, jaeren gheschiet sijn, volghens het aenwijzen van CLUSIUS, DODONEUS, BAUHINUS, ende andere Auteurs, die van foodanighen tijdt verhaelen.

In het jaer sestienhondert ende dry oft vierenveertich is gheschiet, soo my indachtich is, dat sekere familien van Antwerpen, samen buyten sijnde tot vermaeck, Fungi ghegeten hadden, van de welcke vele van dat gheselschap sieck wierden, ende langh queelden, ende oock eenighe den selven dagh, oft daeghs daer naer stierven: hoe wel dat men meestendeel dit quaet ende droef ongeval aen de *Cicuta*, dat is de wilde petercelie, heeft de blaem ghegheven, met de welcke dese Fungi ghecockt waeren.

*Athe. leb. 2.
pag. 47.*

ATHENEUS verhaelt, met droeve ooghen ghesien te hebben eene moeder, een jonck maeghdeken haere dochter, ende twee haere sonen, op eenen dagh te gader sterven door quaede Fungi.

In het beginsel van het jaer 1657. was tot Loven een soldate vrouwe, de welcke met haere twee kinders in de bosschen daer ontrent eenighe Fungi hadden ghegeten, de welcke smorghens alle drye doot ghevonden sijn. Datmen seyde van de quaede Fungi te sijn.

Op den vierentwintichsten van de maendt Augusti, in het jaer 1671. in sekere vermaerde uytspanninghe, ghe-naemt *Londen*, binnen deser stadt Antwerpen, sijn twee sonen van den ghenoomden huysse, (den eenen vijftien ende den anderen dertien jaeren out sijnde, volghens dat my den eyghen vader weynighe daghen naer het ongeval, t' sijnen huysse verhaelt heeft) smorghens vroegh een halve mijle buyten der stadt naer een dorp Merxem ghegaen, ende hebben aldaer onder de Eecke ende Abeele boomen eenen grooten hoop van de witte platte, ende oock roode

Nature

Fungi ghepluckt, de
voor reden ghevende,
over woonende, aldaer
is sy dese oock selfs g
sijn gaghens smaack e
den dagh des middagh
en van andere spijsen,
geoften sy seer te bra
eenighe daghen ghe
slijpen sy, so
Fungi, voor dat de
enoch medecijnen g
was alles te verghe
den dagh, ende der
twee jonghere
hadden, sonder i
gheveest, maer do
ter tijdt heb ick a
vermaerde Docto
wreder eenighe
waeren, eens deels ter
den dat sy soo lang
niet anders als een
ghestorven sijn) v
niet senijnich sijnde
meer is, seyden s
des lichaems, oock
inghe corts overval
mer mijn ghevoel
weder legghen sij
datom buyte ick m
Wilt u
Met de g
Dan
Die g
Let op so
Wac
Die a
En o

roode Fungi ghepluckt, de welke den outsten seyde seer wel te kennen, voor reden ghevende, dat hy de selve voor desen in sijne schole, tot Waver woonende, aldaer dickmael ghepluckt ende ghegeten hadde, ghelijck sy dese oock selfs ghecockt ende ghegeten hebben, met merckelijcken graghen smaeck en appetijt smorghens ontrent tien uren. Op den selven dagh des middaghs ende des savonds hebben sy wederom wel ghegeten van andere spijzen, met appetijt ende ghesontheydt: maer des nachts begosten sy seer te braken, met oock grooten afganck, hebbende soo eenighe daghen ghequelt met groote slaeperigheyt, want al waer sy nederfaten, slapen sy, soo dat niemandt achter-docht hadde vande quaede Fungi, voor dat de sieckte overviel: als wanneer gheene behulp middelen noch medecijnen ghespaert sijn; doch te langh ghewacht hebbende, was alles te vergeefs en sonder hulpe: soo dat den outsten op den vierden dagh, ende den anderen op den achsten dagh ghestorven sijn. Haere twee jonghere broeders, de welke de schotel oft panne ghevaeght hadden, sonder iet besonders ghenut te hebben, sijn te samen seer sieck gheweest, maer door den tijdt ende medecijnen becomen.

Doen ter tijdt heb ick aengheteekent verscheyde ghevoelens van sommighe vermaerde Doctoren, weghens het voor-verhaelde ongeval. Onder al warender eenighe van ghevoelen, dat dese Fungi weynigh fenijnigh waeren, eens deels ten opzicht vande groote quantiteyt in het eten, als uyt reden dat sy soo langhen tijdt gheleeft hadden, segghende, dat die Fungi niet anders als een quaede ghesteltenisse tot die kortsen (vande welke sy ghestorven sijn) veroorsaect hebben, het welke van andere spijzen, niet fenijnich sijnde, soo wel can gheschieden als van die Fungi: ende, dat meer is, seyden sy, soo comt den mensch door quaede ghesteltenis des lichaems, oock sonder iet hinderlijcks ghenut te hebben, van soodanighe corts overvallen te sijn ende te sterven.

Doch naer mijn ghevoelen soude hierteghen met ghegronde redenen veel te weder legghen sijn, dan ons crackeel soude te langhdurigh wesen, daerom fluyte ick met dese weynighe versen.

Wilt u graghe appetijten

Met de goede Fungi slijten:

Dan sy sijn oock niet mis-acht,

Die gheen goede Fungi tracht.

Let op soo veel lecker spijzen,

Waer uyt dat gheen quaelen rijzen,

Die de tongh en maegh sijn goedt,

En ons gheven deughtsaem bloedt.

P. P. 3

Waar

Tweede Tractaet van het tweede Deel,

Waerom doch gaen spijzen soecken
 In soo onbequame hoecken,
 Daer ons grooten honghers lust
 Met soo weynigh is gheblust?
 Dat die vremde Italianen,
 Die in't Rijck sijn van Toscanen,
 Hun ghenoeghen met dit broot,
 Is door oorsaeck vanden noodt.
 Laeten wy ons tongh bedwingen,
 Daer sy soo veel goede dinghen
 Tot behoef-en noodtrufft heeft.
 Siet hoe dat den armen leeft,
 Sonder sijn ghenegentheden
 Naer verkiesingh te besteden,
 'T is al goet dat Godt hem jont,
 En sich altijt danckbaer toont.
 Wildt soo vremde lusten sterven,
 Eer de Fungi u doen crven,
 Voor den tijdt, een droeve doot:
 Schout die, soo en ist gheen noot.

Ter wijlen dat dit werck onder de pers ende druckers handen was, is ons dit naervolghende ongheval op den negensten vande maendt September in't jaer 1674. weder-vaeren, ontrent dese stadt Antwerpen in de plaetse ghenaeamt Borgher-hout. Iemandt aldaer meynende wel voorsekert te sijn inde kennisse der goede Fungi, heeft de selve stoutelijck ghepluckt. Seker boerinne daer ontrent wesende, seyde hem, die Fungi ondeughende te sijn, ende dat de ghene die de selve souden eten, sieck souden worden. Welcke vermaninghe by hem gheen ghehoor krijghende, heeft dese Fungi, tuys comende, schoon ghemaect, ghecockt, en oock ghegeten; niet teghenstaende, datter jemandt vande familie seyde in het schoon maecten, dat de ghene die van die Fungi eten wilden, eerste sijn testament soude maecten, met meer andere vermaninghen ende omstandigh heden. Niet te min sijn de selve Fungi van dry persoonen smakelijck ghegeten: dan de selve eters sijn weynighen tijt daer naer alle dry soo sieck gheworden, dat sy alle haere heylighe rechten ontfanghen hebbende buyten hope waere van haer leven: doch sijn even wel alle dry door hulpe der medecijnen ten lesten noch becomen. Even wel is my verhaelt van persoonen, de welcke ten selven tijt binnen den huysse

huysē de resterende rouwe Fungi met kennisse besichticht hebben, dat sy de selve voor goede ghekeurt hadden : soo dat dien volghens te speuren is, datter onder de ghene, vande welke de krancken ghegheten hadden, quaede met goede sijn vermenghelt gheweest.

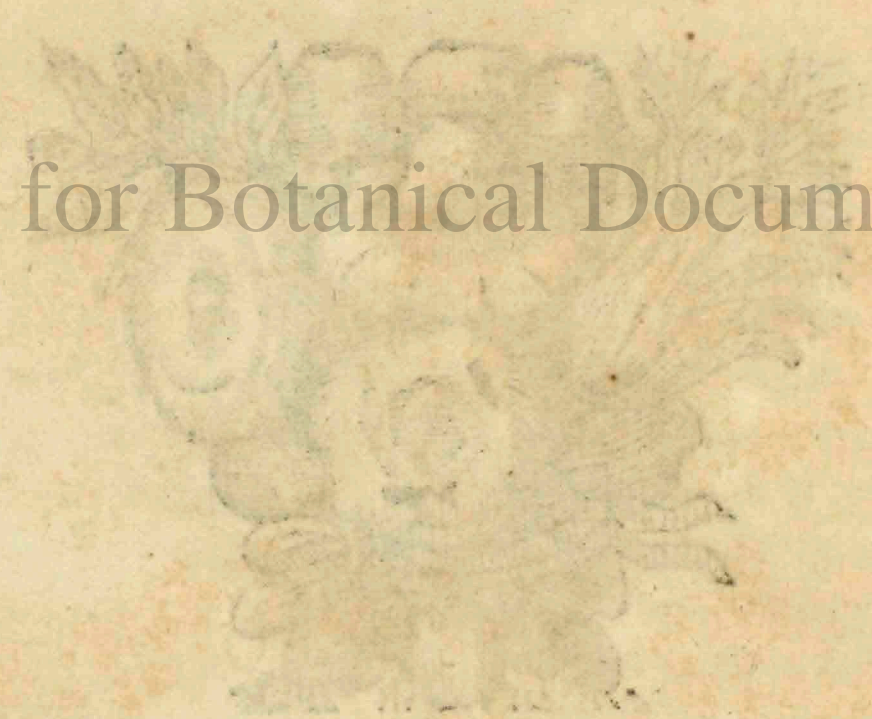
Eynde van het tweede Deel.

uckers handen was, is
n vande maent Sep-
le stadt Antwerpen
meynende wel voor-
eft de selve stoutelijck
seyde hem, die Fungi
re soudē eten, sieck
een ghehoor crighen-
aeckt, ghecockt, en
ndt vande familie seyde
e Fungi eten wilden,
andere vermaningen
Fungi van dry perio-
ynighen tijt daer naer
lighe rechten ontan-
: doch sijn even wel
ch becomen. Even
selven tijt binnen den
huysē

Digitized by Google for Botanical Documentation

303
... de ...
... de ...
... de ...
... de ...

HET
... de ...
goede eerba
... beffens wor
... inlandsche
... vruchten me
... delen.
Inleydi
Oor al soo is
... taen in veel
... ten noydt eer
... brenghen : o
... en doodelij
... gheslacht va
... niet anders lijn a
... ergaet sijnde, noy
... ende tot volco
... moeder besloten
... andere mede soor
... de lijn een rechte
... dien soo beco
... eene soort in gro
... boomen voo
... want de and
... der boomen, o
... de vuyt de blader
... de gheen Aerd bu
... ste soort, sij
... draghende Aerd
... aenghesien die
... vruchten, en

HET DERDE DEEL,

Inhoudende de aenwijzinghe der Aerd-buylen, soo goede eetbaere, als quaede doodelijcke.

Daer beneffens wordt gheleert de noodtsakelycke kennisse der quaede inlandtsche fenijnighe kruyden, bloemen, wortelen, ende vruchten met alle haer natuer, kracht, ende gheneesmiddelen.

Inleydinghe tot het derde Deel.

Oor al soo is noodigh bemerckt, hoe dat de *Aerd-buylen* bestaen in veel verscheyde soorten, waer van de twee eerste soorten noydt eenigh loof, kruyt, noch iets diergelijcken voortsbrenghen: oock de eene soort is goet en eetbaer, ende de ander quaet en doodelijck.

Heteerste gheslacht van dese bestaet in oprechste goede *Aerd-buylen*, de welke niet anders sijn als *Aerd knobbelen*, oft *Buylen*, de ghene onder die aerde vergaert sijnde, noydt buyten den buyck der selver aerde ghebooren worden; ende tot volcomen wasdom aldaer ghecomen sijnde, even wel in haer moeder besloten blijven.

De andere mede soort, dogh quaet, vertoonen haer buyten de aerde, ende sijn een rechte soort van quaede *Fungi*.

Boven dien soo becomen wy noch twee soorten van *Boom-buylen*, waer van de eene soort in groote menighte onder de aerde aende wortelen van sommighe boomen voorts comen, ende moghen oock *Aerd-buylen* ghe-naemt sijn: want de andere staen buyten de aerde, aen de houtachtighe tacken der boomen, oft uyt den stamme: met noch een derde soort, de welke uyt de bladeren der boomen voorts comen, hoe wel dat dese twee leste gheen *Aerd buylen*, maer *Boom-buylen* moeten ghe-naemt worden.

De leste soort, sijnde oock oprecht *Aerd buylen*, worden loof oft *Kruydt draghende Aerd-buylen*, in't Latijn *Tuber terrestre faliaceum* ghe-naemt, aenghesien die selve kruydt, bladeren, rancken, stanghels, bloemen, vruchten, en zaet voorts brenghen.

Hier is, beminden Leser, te bemercken, hoe dat ick in dese beschrijvinghe my op soodanighe maniere niet hebbe connen voeghen, oft vervolghen, ghelijck inde twee eerste Deelen alwaer bynaer alle de vruchten, die op eene plaet staen, oock meesten-deel onder een oft twee Capittels begrepen worden, het ghene hier in dit Deel niet promptelijck is connen achtervolght worden, om dieswil datter sommighe vremde Indiaense ende uyt landtse vruchten sijn tusschen ghevoeght (een jeder onder sijn besonder Capittel) vande welcke my de figuren niet verтоont en sijn. Even wel sullen de letteren A B C aen den cant, jeder plant in sijnen voorgaenden number door de plaet aenwijfen.

Belangende het tweede Tractaet tracterende vande quaede doodelijcke kruyden, de selve sullen oock somwijl voorts schrickelen, sonder dat de selve kruyden inde plaeten staende altyt sich achtervolghen sullen inde beschrijvinghe, maer dickmael met andere sonder de figuren onder een gemengelt sijn. Ende in het leste sullen vele verscheyden kruyden, vruchten en bloemen, seer quaet ende onghesont van haer natuer, sonder eenighe figuren alleen beschreven sijn.

HET EERSTE TRACTAET

HET I. CAPITTEL.

*Beschrijvinghe der goede eetbaere Aerd-buylen: waer in ghe-
toont wordt, hoedanigh gheslacht de selve sijn.*

Ick bevinde, dat Theophrastus, MATTHIOLUS, DALESCHAMPIUS, ende meer andere oude schrijvers, de welcke *ex professo* in dese materie ghestudeert hebben, ende seer ervaren sijn gheweest, oock vele verscheyde vremde soorten onder de *Aerd-buylen* getelt hebben, waer door sy onder malcanderen niet weynigh getwist hebben: als wanneer den eenen alle de planten, hebbende ghebolde wortelen, ghelijck *Verckens broot*, oock *cyclamen* ende *Panis porcinus* ghenaemt, als mede den *Kramen beck met den ghebolden wortel*, in't Latijn *Geranium tuberosum* ghenaemt, ende menighvuldighe andere desen ghelijckende, alle te samen onder de *Aerd-buylen* menghen, vande welcke in dit Tractaet breeder te lesen is.

Ende om niet wijdt buyten het naeste maeschap der Fungi te spreken, soo ist noodigh hier te beginnen met soodanighe, als de ghene meest

mer

met de goede *Fungi* inde nature ghelijck ſijn, als te weten van die de welke gheene wortelen, veſelen, draeykens, ſtelen, bladeren noch bloemen hebben, maer alleen bollen, bobbelen, oft gheſwillen, van de welke ſommighe onder de aerde ende oock andere boven de aerde groyende ſijn; ende niet anders ſijnde van ſtoffe, als een corſte oft vel- leken, waer in eenighe witte ſtoffe (als in de caſtanien) beſloten is.

De oprecht *Aerd-buylen*, de welke in Italien Hiſpagnien, Bohemen, en andere plaetſen (behalven in Nederlandt) veel in het ghebruyck ſijn, ende ghegeten worden, is een ghewaſch onder d'aerde voorts ſettende ende vermenighvuldighende, beſonderlijk in drooghe ſavelachtighe aer- de.

Evenwel is vaſtelijck te beſluyten, dat de ſelve niet anders van nature ſijn, als overtollighe vochtighe humeuren der ſelver aerde, die ſy in den winter ontfanghen hebbende ſoo te ſamen ghedronghen ende vergadert is, op de ſelve maniere, ghelijck alle de apoſteumen der aerden haer ſijn ghewoon by een te voeghen, alſoo de ſelve vergaderinghe haer tot geen ander gheſtelteniſſe oft nature heeft connen veranderen, als in eenigh minerael, oft andersins; om dieſwille datter eere ſeer onſeker ende twij- ſelachtighe gheſtelteniſſe in is, door de welke deſe noch ghecome ſijn tot eenigh boom-ghewaſch, kruydt, oft eenigh gheſlacht van *Camper- noelie*, aen de welke ſy nochtans meest ghelijckende ſijn.

Noch ſegghen een-parelijck alle de Herbariſten, dat de *Aerd-buylen* voortscomen door den donder, want hoe het meerder dondert ende re- ghent, hoe dien volghens meerder ende grooter buylen bevonden wor- den, het ghene de aerde ghenoch vertoont, als wanner ſy door ſooda- nich onweder open berſt, door welke kloven ende ſcheuren haer de *Aerd-buylen* vertoon en dat ſy aldaer te vinden ſija.

Oorſaecke vanden naem *Aerd-buyle*, met meer andere eyghen namen.

Deſe vruchten worden in het Griekſch *ιδυα* ghenaemt, dat is ſoo veel te ſegghen als vruchten voorts ghecome vanden reghen:ende in het Arabiſch *Ramech*, *Alchamech*, *Tamer* ende *Kema*, het ghene al den ſelven ſien beduydt: want deſe vruchten aldaer eerſt by de Grieken en Ara- biers bekend en bevonden ſijn gheweest. In't Latijn worden ſy *Tuber*, oft *Tubera terreſtria*, dat is, *Aerd-buylen*, in't Italiaens *Tartuſi*, *Tartofle* ende *Tertu- ſola*: in't Spaenſch *Turmas de tierra*: in't Franſch, *Truffele*: in't Hoogh- duytſch, *Erdt morchel*: het gene al te ſamen jeder in ſijn tale niet anders bediet

bediet als *Aerd-buylen*, gheswil oft aposteumen der aerden. DIOSCORIDES heeft dese oock met den naem van wortel ghenaeamt. DODONEUS seght, dat sy van veele oock *Swammen* gheheeten sijn, om dat sy de *berts swammen* niet seer onghelyck en sijn. Noch worden sy van andere in het Grieksch *Pezica* ghenaeamt, op de manier als de *Fungi* de welke sonder wortel oft stelen te voorschijn comen; hoe wel dat sy oock wel moghen *Donder kloten*, in't Latijn, *Catabates*, gheheeten worden, om dat sy door den donder groyen en voorts comen: noch worden sy in het Grieksch *ἰδνα*, *Idna* dat is *Eerdt-buyl* genaemt.

HET II. CAPITTEL.

Ghedaente vande inwendighe goede Aerd-buylen oft Tartufi.

NOM. 32.

A
Gedaente

AL ist dat dese onse eerste, ende oock de eenighste soorte vande rechte *Goede inwendighe Aerd buylen* in verscheyde ghedaenten sich vertoonen (als hier naer beschreven staet) soo nochtans bestaen sy maer in een besonder gheslacht, sonder meer, te weten voor haer soort.

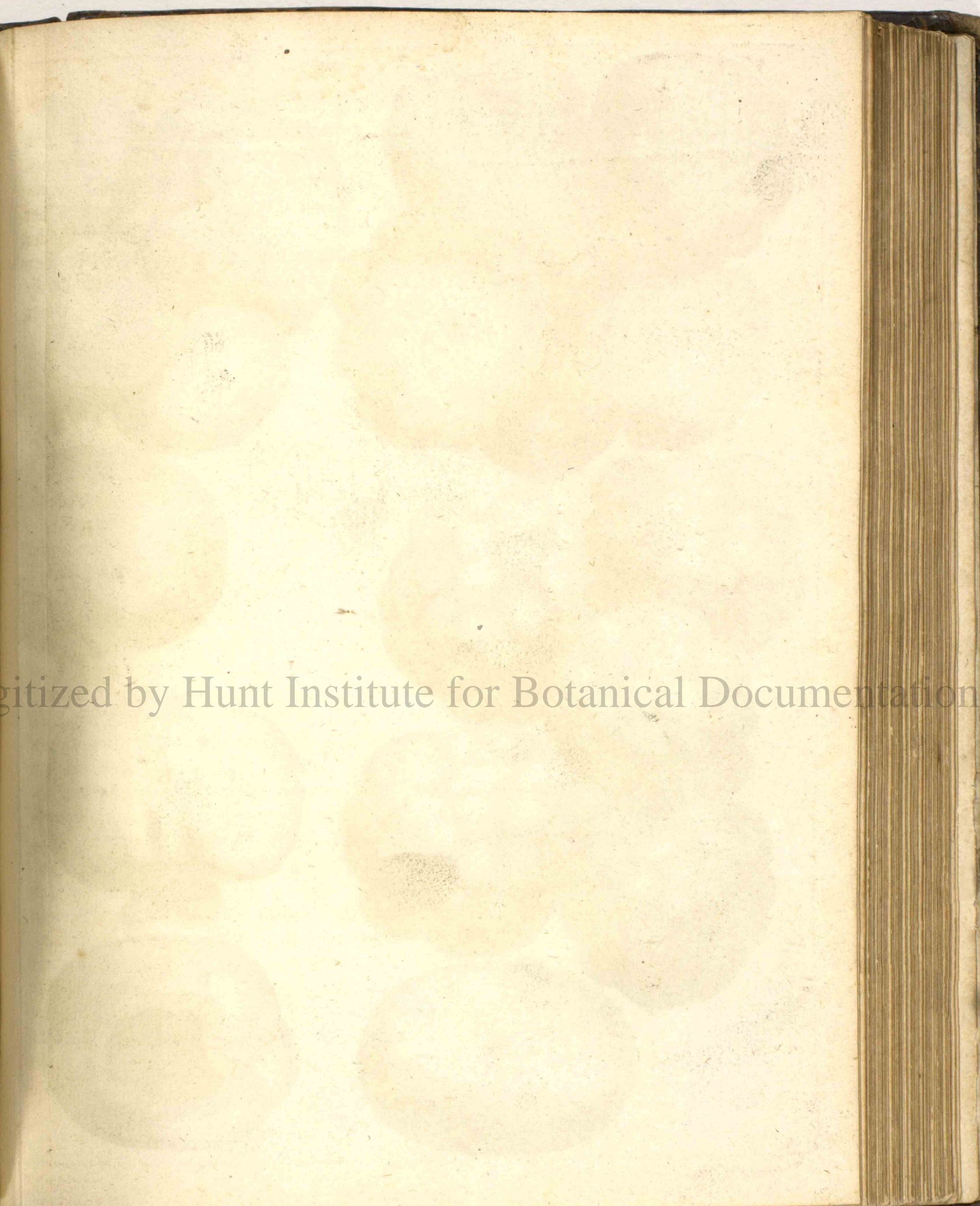
Sy sijn eetbaere goede vruchten, de ghedaente van ronde bollekens. Onder dese sijnder soo groot als kaetsballen, oft als groote queappels; doch ghemeynelijck kleynder. Van dese is het meesten deel buyten gebult, gheknobbelt ende oneffen: nochtans sijnder onder de selve de welke seer effen, gladt ende lanckworpigh rondt als een ey sijn. Buyten sijn sy swart oft bruyn rosch van schors oft velleken, het welck tamelijck herdt en vast van stof is, bynaer op de selve manier als de muysen met sterten sijn. Haer binnen stof is geil wit-achtigh mergh, het welck in sommigh soo vast als een morwe castanien is, maer ghemeynelijck droogher en vaster als onse beste knollen oft rapen sijn. Sy groyen somwijl thien, twaelf, meerder ende minder, oock dry oft vier te samen, dicht op een ende teghen malcanderen, maer jeder op sijn selven, dat is, niet vast te samen hanghende; oock somwijl een alleen, maer seer selden, de welke ghemeynelijck de gladde effen sijn. Noyt en hebben dese eenighe pefen, draeykens oft wortelkens. Onder de aerde sijn dese te vinden een en halven vingers lenghde diep, somwijl dieper, ende oock somwijl maer een vinger-lidt diep: als wanneer de aerde haer van een scheidt oft open splijt: het welck hoe sy on-dieper sijn legghende, dies te meerder ghesien wort: want sy somtijts niet dieper sijn ligghende als dat sy nauwelijck met aerde bedeckt sijnde haer selven soo verheffen, ende doen

derde Deel,
van de aerden, Dierstoffen
van de aerden. Doo welcke
men se, om dat sy de luyt
nocht wesen sy van andere
van de Funge de welcke
n: hoe welda sy oock wel
n, ghescreven worden, om dat
na comen: noch worden sy in
gescreven.

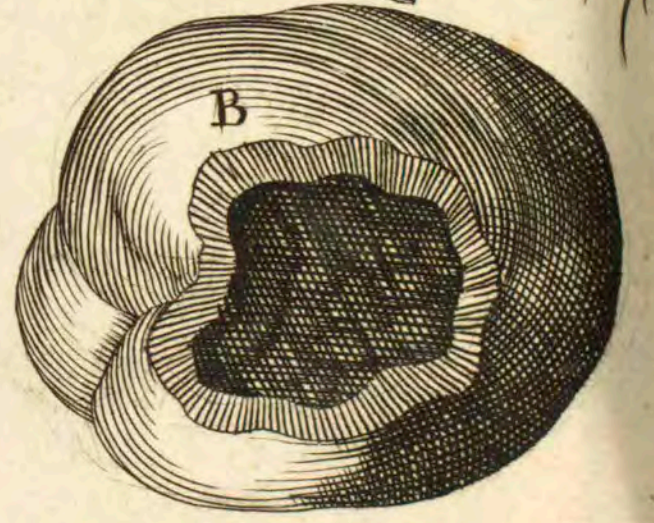
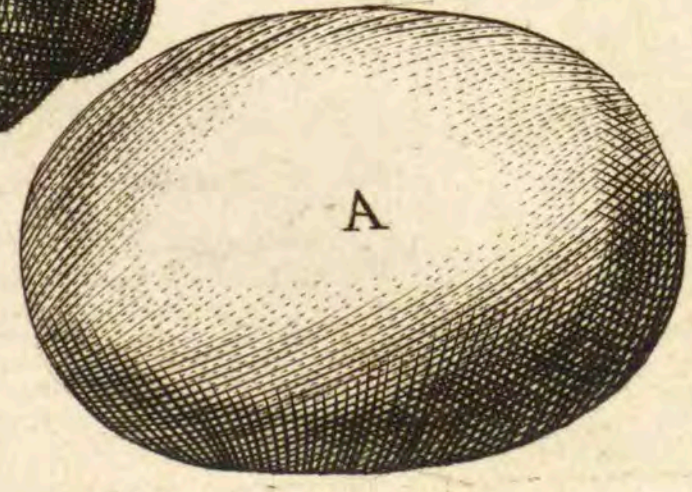
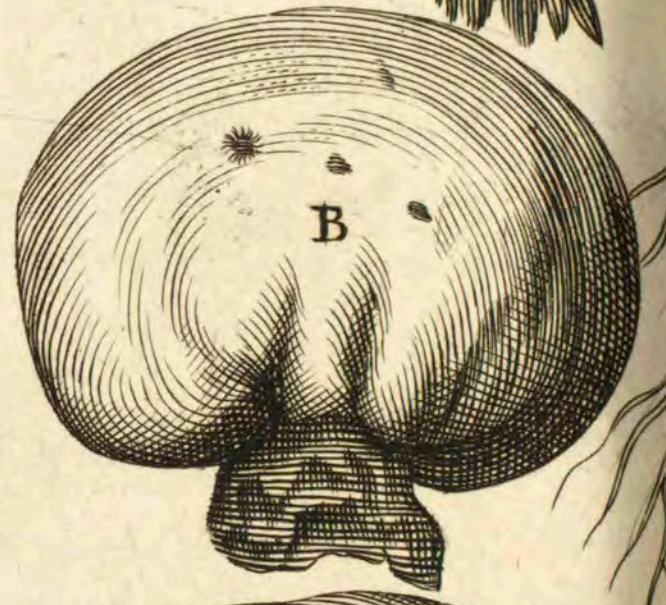
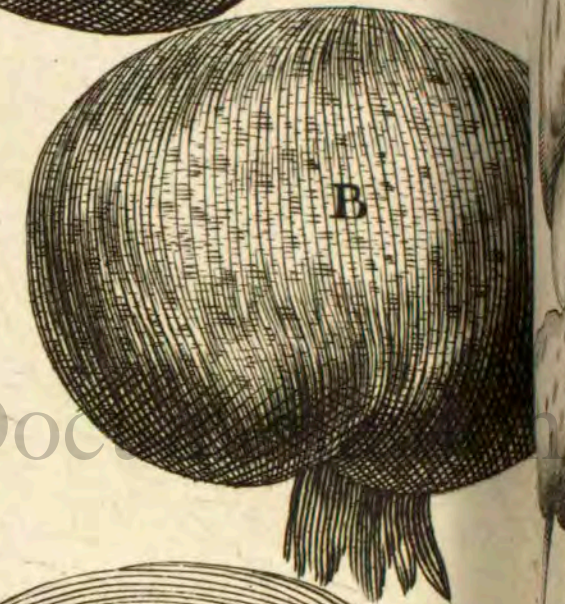
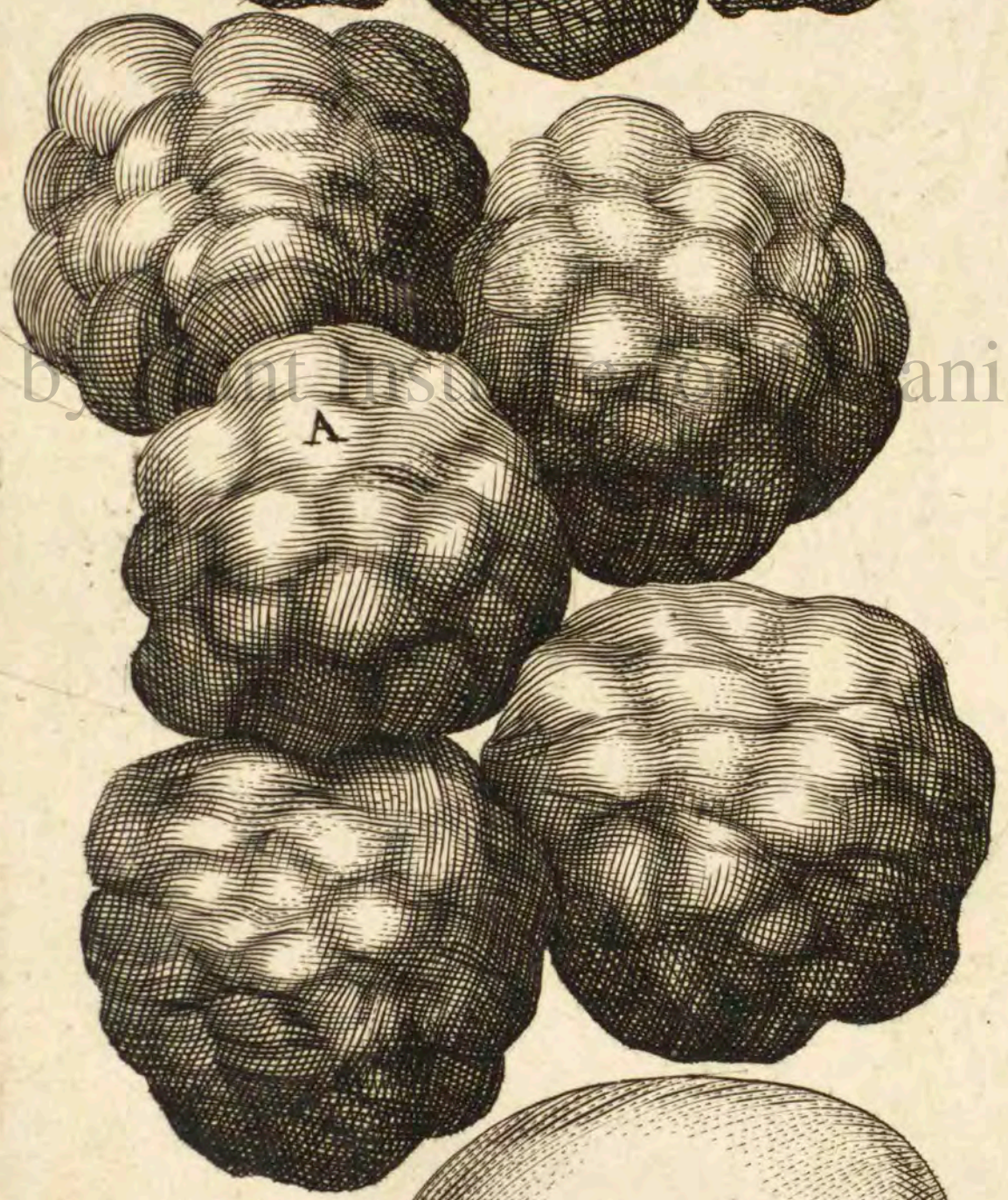
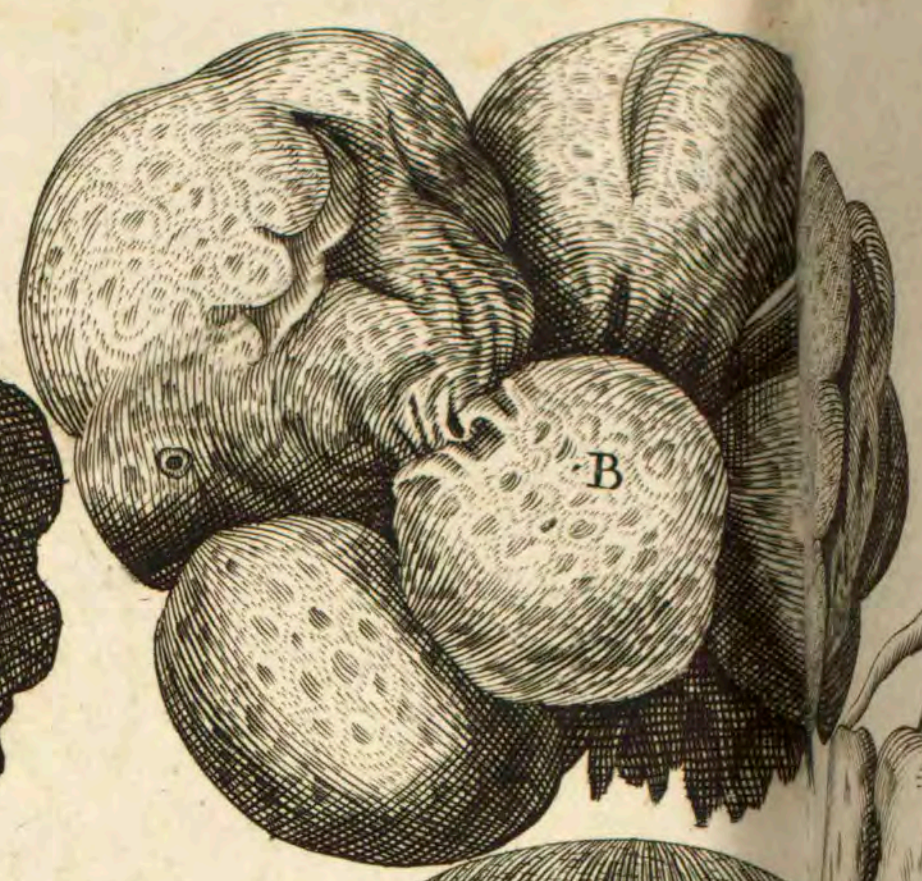
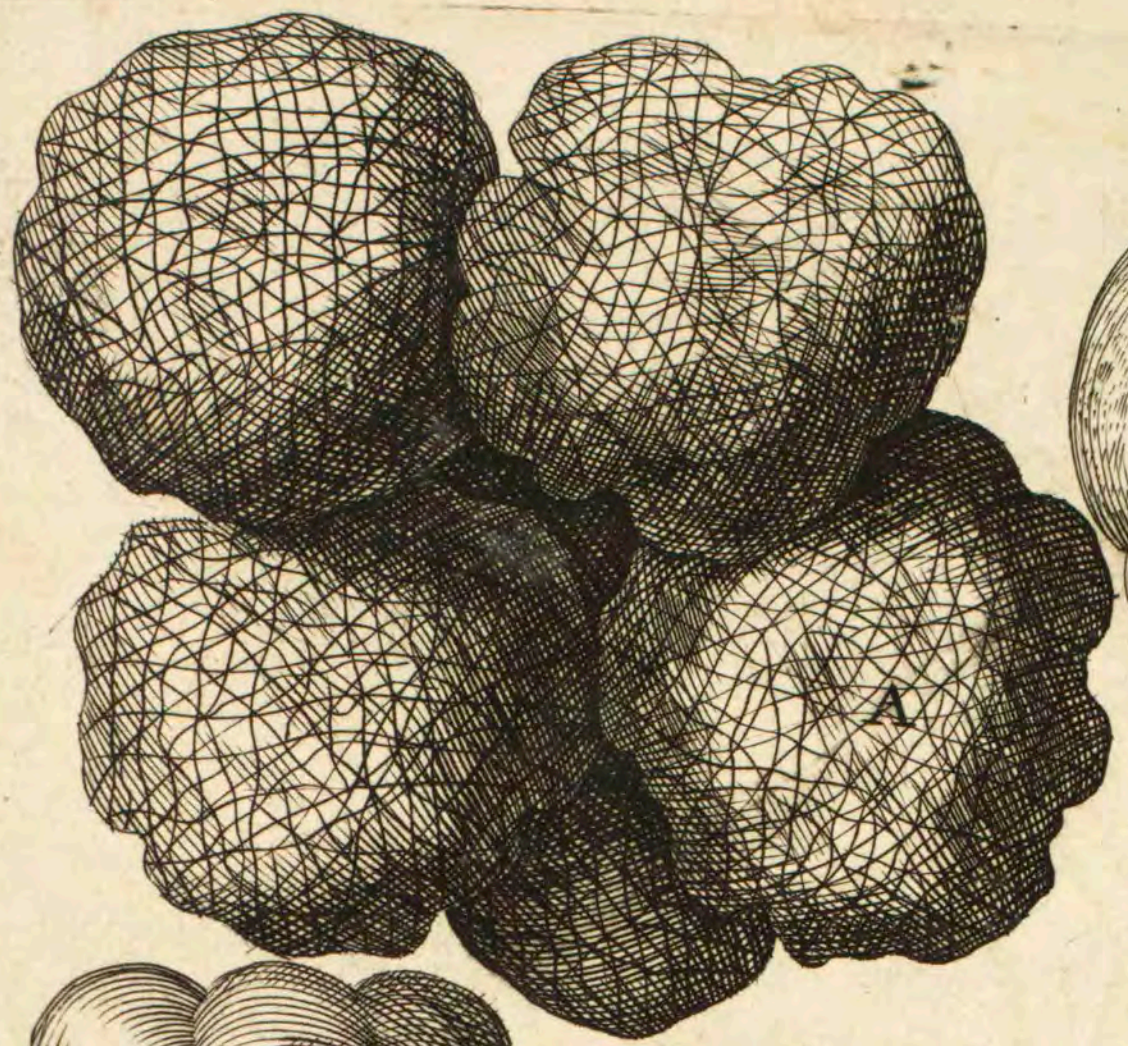
APITTEL

de kerk-beylen oft Tartar.

de wick de veyde soote vande
van verkerde ghescreven sijn ver-
al) sijn oockmen behen sijn met in
n, te wesen voor het loen.
de ghescreven van vrede bolleke
n: dallen, om dat grote vrede
dele is het meeste deel beylen
dome sijn der onder de beylen
pige roont als eenen sijn
n oft velleken, het wick sijn
de sijn maner als de vrede
n wickighen men, het vrede
lumen is, met ghescreven
n oft rapen sijn. sy ghescreven
n, oock dry oft vier te sijn, de
nieder op sijn leven, dat is,
vredem alleen, met het vrede
n sijn Noyt en hebben de vrede
n de derde sijn de vrede
n vrede dieper, ende oock
n de aerde haer van de vrede
dieper sijn legghende, dat is
n dieper sijn legghende dat is
n haer leven soo vrede

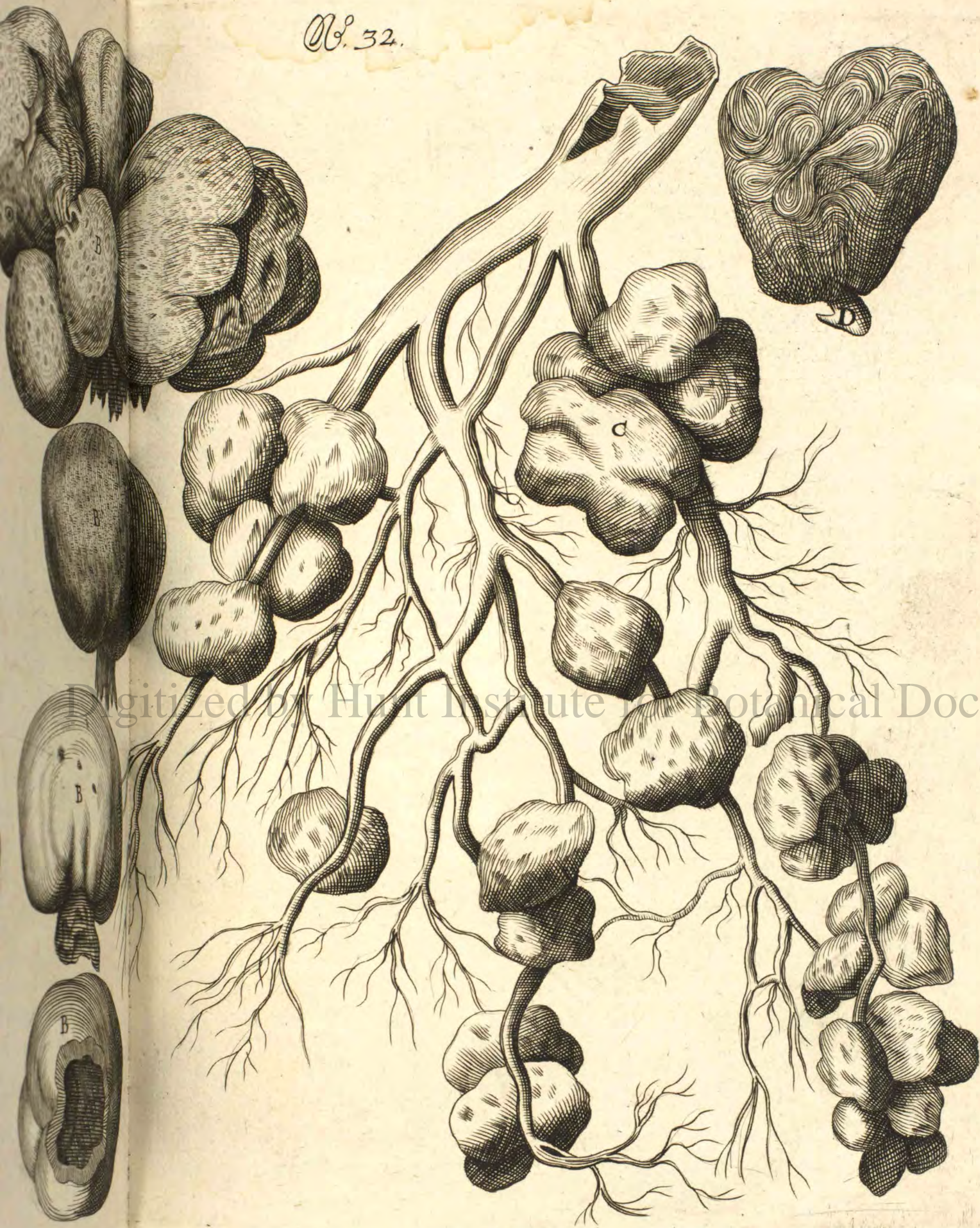

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

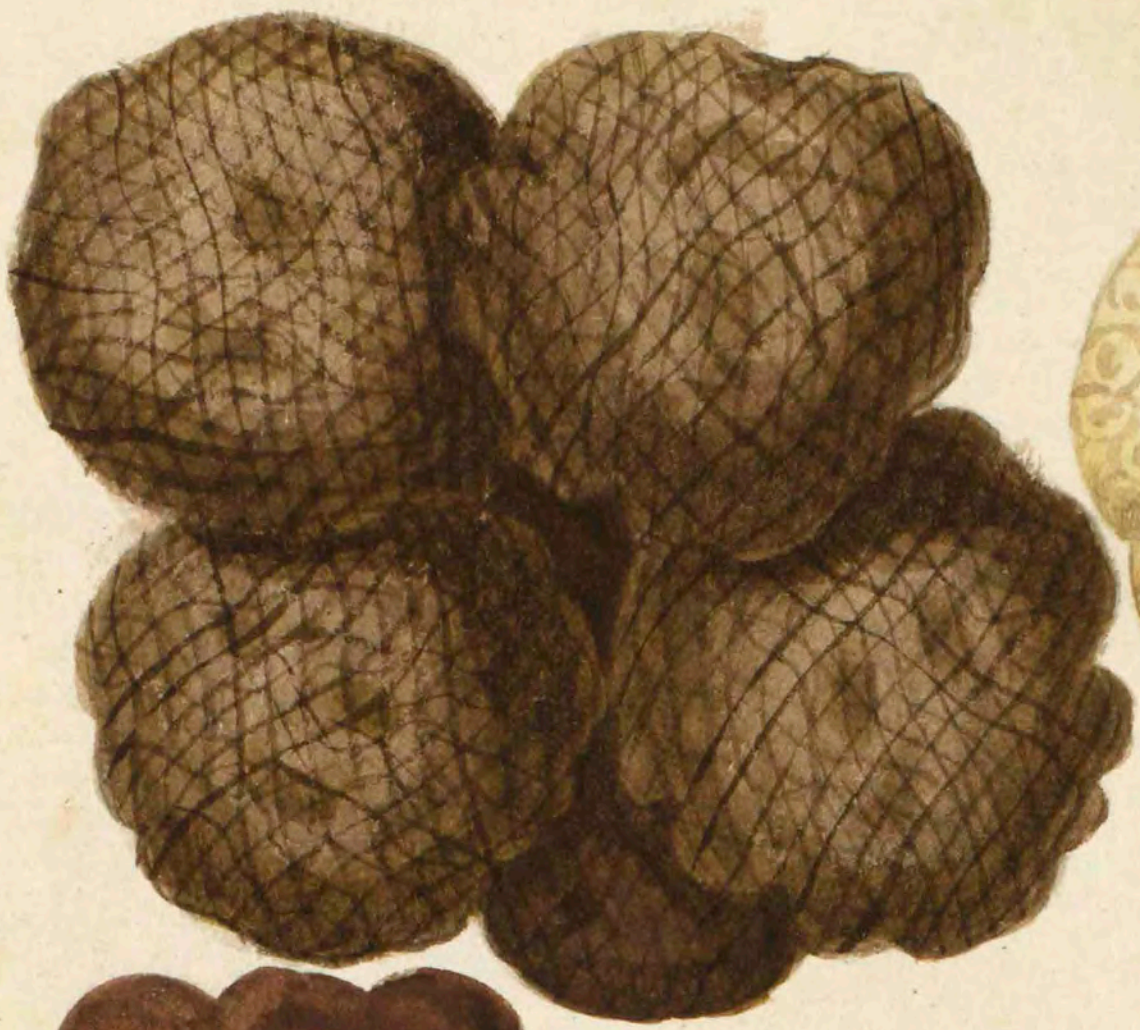
Digitized by Google

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by eGangotri Institute of Botanical Documental

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

...wysinghe e
...pylen dat sy
...teekener
...kers ende vel
...haeten daer de
...sijn: maer da
...
Rump
Tuber
Wy b
Met sa
...oorjaeck van di
...weldom eno
...de gheswillen e
...ende andere
...vergader heb
...ly tot rijphey
...us seght dat o
...veel ghedon
...darmen die in o
...ghewoonelij
...gront, al v
...derlijk in Italic
...inde aen-g
...bant is dit gh
...in t jaer 166
...in groene
...loo ick de selv
...sonder uytste
...ren, oft ghepl
...de selve gheen
...eworpen, de
...dat ly seer ve
...och achter com
...chinghe prom
...anders als de
...ick twijfele.

doen uyt-puylen dat sy haer door de spleten vande aerde ten toon stellen: welcke teecken verwecksels sijn dat dese Aerd-buylen in soodanighe ackers ende velden jaerelijcks ghesocht worden. **PLINIUS** seght; dat de plaetsen daer de *Aerd-buylen* groeyen, gheensins uyt-puygende noch verheven sijn: maer daer teghen stellen ick dese versen vanden **Poëet MARTIALIS**,

*Rumpinus altricm tenero de vertice terram,
Tubera, Boletis poma secunda, sumus.*

*Wy buylen vander Aerd doorcliven i' voester-velt
Met sachten bol, en sijn Boleti naer ghestelt.*

De oorsaek van dit verheffen is een recht teecken dat sy als dan tot volcomen wasdom ende rijpighydt ghecomen sijn, op soodanighe manier als de gheswillen ende aposteumen aen des menschen hals, armen, beenen, ende andere leden sich eerst in het vleesch, ende daer naer onder de huylt vergadert hebbende, met verheventheydt uytwendigh vertoonen dat sy tot rijpheydt haer ghestelt vindende schijnen te willen uytbersten.

PLINIUS seght dat dese *Aerd-buylen* meesten-deel in den Herft te vinden sijn als't veel ghedondert ende ghereghent heeft: ende **DIOSCORIDES** seght, datmen die in de Lenten meest uyt graeft. Tijdt en
plaets.

Haer ghewoonelijcke plaetsen sijn op drooghe sandtachtighe en savelachtighe grondt, al waer veel kleyn leegh gheboomte pleegh te groeyen: besonderlijck in Italien; boven dien in Ostenrijck, Hongarijen, Boemen, ende inde aen-grensede plaetsen.

In Brabant is dit ghewasch niet bekent, noch te vinden, behoudelijck dat ick in't jaer 1662. eenighe van dese buylen uyt Florencen in een doosken, in groene natte boom-mosch bewonden, hebbe ontfanghen: ende alsoo ick de selve op bequamen tijdt en stondt becomen heb, sijn de selve sonder uytstel door my inde aerde van mijnen hof behoorlijck begraven, oft gheplant. Doch tot mijn leedt wesen (door den hovenier die vande selve gheen kennis hadde) in het voor-jaer omghegraven ende uyt-gheworpen, de welcke ick neerstigh heb naer-ghesoght, ende bevonden dat sy seer vermenighvuldicht waeren, vande welck ick een die ick noch achter comen hebbe, weder gheplant hebbe, ende met meerder achtinghe promptelijck inden Herft hebbe naer ghesoght; maer hebbe niet anders als de schorschen ledigh ende als uyt-ghegeten bevonden, soo dat ick twijfele oft de binnen stoffe gheheel verteirt was, oft vanden

mol op-ghegeten; alsoo de selve mollen als doen wel teghen mijnen danck meester van mijnen hof waeren.

Ghebruyck.

*Matth. lib.
2. cap. 139.*

*Martialis
lib. 13. Epig.
49.*

TOt Roomen ende in Toscanen worden sy vande boeren in groote menigheten uytgraven, ende aen de groote achtbaerste perioonen verkocht, de welcke de selve (volghens het segghen van MATTHIOLUS) meesten deel in het avontmael eten. In Bohemen ende de omliggende plaetsen worden sy by het vleesch ghesoden, als knollen oft rapen. Noch soo worden sy veel rou ghegeten, oock ghebacken ende ghestooft, want sy nemen de smaekelijckheydt van alle saussen naer hun diemen daer by doet. Noch betuyght MARTIALIS, dat dese *Aerd-buylen* in oude tijden soo veel gheacht wierden ende ter tafel quaemen als de *Campernoelien*.

Natuer ende kracht vande goede Aerd-buylen.

HEt is seker, dat het can vast gestelt worden, dat de eene van d'andere verscheiden van natuer sijn, ende dat naer de gheleghentheyte vanden gront, oft de nature der aerden, inde welcke sy bevonden worden (als blijkt by daghelijcksehe ondervindinghe in onse rapen oft knollen, waer vande eene soort seer droogh, ende de andere seer nat ende waterachtigh is.) Al ist dat sy uyt een fonteyn voorts comen, nochtans wordt de aerde op de eene plaets door de son meer ghesuyvert als op de andere: ende dat noch meer te bemercken is, naer advenant dat de aerde van haer eyghen natuer ghesteldt is om haere lucht gaetkens oft sweet gaetkens te ontslyten, waer door sy haer lichaem ontlast van overvloedighe vochtigheydt, ende andere qualen, door welcke suyveringhe dese vruchten dienvolghens te beter van natuer sijn.

Evenwel soo dunckt my, dat dese *Aerd buylen*, hoedanigh sy wesen moghen, oft waer dat sy bevonden worden, niet anders en is als een samen-voeghighe van alle aerdachtighe vuyligheydt, de gene de aerde niet heeft connen uytbraken, noch tot buyten haer lichaem (dat is de aerde) brenghen, by een vergadert heeft in foodanighe bobbelen, al oft sy allen dit onnut op sekere plaetsen by elckanderen vergadert, ende te samen dede verschuylen, waer door de aerde oock ten deele van haer quaet ontlast wordt. Waer op dat het segghen van PLINIUS seer wel dient, segghende, dat de *Aerd-buylen* eene vochtigheydt is van seker ghesteltenisse, daer

Aenwijzinghe ende natuer der quaede Aerd-buylen. 311

daer by krijghende noch andere stoffen die de eerste stoffe omvattende is, waer door dit te samen een herdigheydt ende stijghinghe onder de aerde becomt, het welck seer waerschijnlijk is, volghens het exempel van IOAN. BAUHINUS, segghende, dat seker veldt-heer, met name LARTIUS LICINIUS, eens eene *Aerd-buyle* in den mondt hebbende, ende daer in bijtende, heeft bevonden datter eenen penninck binnen was, den welcken door sijne tanden gekromt en geplet wiert, waer uyt te besluyten is dat desen penninck, onder de aerde gheweest sijnde, van de stoffe der *Aerd-buyle* omvanghen is, en in haer besloten sijnde, bewasschen is.

AVICENNA seydt, dat het de alderbeste *Aerd-buylen* sijn die op savelachtighen grondt bevonden worden, ende als sy buyten wit sijn, ende geen swaeren reuck en hebben.

*Avicenna
Plempy canon. Medi.
lib. 2. Tract.
2. cap. 11.
Galen. de
alimen fa.
cult lib. 2.*

GALENUS betuyght, dat de *Aerd-buylen* gheacht moeten worden onder de dinghen, die gheene besondere smaeckelijckheydt oft kracht en hebben: welke dinghen ghemeynelijck een voetsel van haer gheven dat oock noch werm noch cout en is: van het welck niet anders kennelijck is, dan dat het een weynigh naer den couden treckt.

Maer AVICENNA, aen de voor aenghewesen plaetse, heeft hier op beter ghelet, segghende, dat dese vruchten meer aerdachtigh als waterachtigh van natuer sijn, ende gheene smaeckelijckheydt in haer selven hebben, ende herdt om te verdouwen sijn. Boven dien seght hy dat sy dick, grof, swaer ende melanckcolijck bloet in het lichaem doen groeyen, ende dickmael ghegeten, het hooft ende de zenuen schadelijck sijn, oock een popelsijje, gheraektheydt, ende vallende sieckte pleghen in te brenghen ende te veroorsaecken.

VIDIVIDI schrijft, dat de *Aerd buylen*, de welke van sommighe worden rou ghegeten, van een rou ende grof aerd-achtigh voetsel sijn, doch niet soo onghesont als de *Fungi*.

*Vidividi,
Tom. 3. lib.
4. cap. 10.*

Noch seght ORIBASIUS, dat de *Tubera* een samen treckende kragt hebben, want de selve ghegeten, verwecken braecken en walginge der magh, stoppen den buyck loop, ende sijn seer dinstigh om het bloet te stulpen.

*Oribasi. lib.
3 cap. 18.*

BRUYERINUS seght, dat de *Oesters* de rechte *Tubera* vande zee sijn. Daeren-boven seght hy dat de *Aerd-buylen* by de Mooren voor gans doodelijck gheacht worden, ende beken sijn.

*Ioan. Bruyeri
derecibaria
lib. 9. cap.
19.*

Hier is te bemercken, hoe on-eenigh dat het ghevoelen der ouderen is: want SCHRODERUS seght, dat de *Aerd-buylen* een delicate spijs is, maekende goeden appetijt, ende verwecken tot venus, waerom het ghebruyck oock sober sijn sal, te meer om dat sy swaer van hokin-

*Schrode.
diætica.
Tom. 2. cap.
7. pag. 37.*

ghe

ghe inde maghe sijn, ende veel winden veroorsaecken

Pet. Ioan.

*Fabr. lib. 5.
cap. 6.*

FABRI. De *Aerd-buylen* (seght hy) sijn vochtigh en cout, seer rou om verdouwen, veroorsaecken veel rouwe, grove humeuren, uyt de welke sware siekten voorts comen, die seer moyelijk om te ghenesen sijn. De ghene die dese veel ghebruycken, krijghen veel tijts een lammigheydt inde lidmaten des lichaems, door welke quaelen vele haer leven eyndighen.

Hoemen de Aerd-buylen can doen voortscomen ende groeyen.

*Ioan. Tack.
Phasis III.
pag. 48.*

IOANNES TACKIUS verhaelt, dat sommighe segghen, dat de *Aerd-buylen* door const te verwecken sijn. Te weten, eenighe *Aerd-buylen* den tijdt van twee uren in schoon reghen-water ghesoden zijnde, salmen het selve water in eenen gieter doen met een langhe buyse, hebbende kleyne spruyt gaetkens, ghelijck de selve waer mede datmen de hoven besproyt. Dit gheseyde sop oft water ghesproyt over eenighe wel ghemeste ende daer toe bereyde bedden, soo salmen aldaer in corten tijdt van de selve *Aerd-buylen* bevinden voorts te comen.

HET III. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van ses Indiaensche Aerd-buylen, sonder figuren.

Van de Aerd noten.

CLUSIUS bewijst ons uyt de Beschrijvinghe van NICOLAUS MONARDUS, in sijne aenwijsinghe van de vremde uytheymische planten en ghewasschen, dat in PERU een seker *Vrucht onder de aerde is groeyende*, de welke van den selven schrijver in't Latijn *Fructus sub terra nascens* oock ghenamt is; ende van DODONEUS *Nux terrestris*, dat is *Aerd-note* gheseyt. Op de selve manier, sonder wortel oft struyck, als de voorseyde *Aerd-buylen*, groeyen dese oock onder de aerde, lanckworpigh rondt als eenen halven vingher: buyten Castani-bruyn, maer binnen wit, hebbende den keest ghelijck aen een amandel, in twee deelen scheyd-baer, smakende als hasenoten. Sy worden versch ende oock ghedrooght rouw ghegeten, maer sy sijn't best ghebraden, want sy sijn van natuer de maghe versterckende ende verdrooghende: doch te veel ghegeten beswaeren

ſwaert ſy't hooft. De Weſtindianen achten die veel, want het een ghemperde ende middelachtighe gheſtelteniſſe heeft; waerom ſy de ſelve voor een goede vruchte ſijn nuttende.

Van de Curcas.

BY den voornoemden CLUSIUS ſtaet ons noch ten toon ſeker *Aerd-buyl*, die hy *Curcas* noemt, die de Indianen in haere taele *Chiviquilenga*, dat is kleyne *In hame* oft *Carpatia* noemen. Sy is in Cayro in Egipten oock ghemeyn, alwaer ſy oock *Curcas* ghenaemt wordt. Het is een vrucht van het eylandt Malabar, groyende onder d'aerde ſoo groot als een haſenote met haer ſchellen, maer niet ſoo rondt, wit, ſmaeckende als gheſoden *Aerd-buylen*: ſy is een wildt ghewafch, dat niet ghezaeyt en wordt.

SERAPIUS ſeydt, dat het wel ſchijnt te weſen de vrucht, diemen met een ghebroken wort noemt *Habalculcul*: wiens ghebruyck het zaet vermeerdert, maer veel galle in het lichaem veroorſaect, waer door den menſch corſel ende onſteken wordt. Doch CLUSIUS meyndt dat SERAPIO met dien naem ſijn *Cecacul* verſtaet: ende dat deſe *Curcas* de *Tragi* van DODONEUS is; het ghene nochtans ſeer verſchilt, aengheſien dat de *Tragi* groen, lanck lief-achtigh loof hebben, ende de *Curcas* gheen loof en becomen.

Serapio. lib. simpli. cap. 225.

Vanden wortel Itelpou ſoo dick als het dye van een mans been.

DEſe is oock een wortel in het eylandt Malediva van ſelfs onder d'Aerde voorts comende, ſonder datmen het ſelve behoeft te oefenen, ſeyt PYRAD, naer het aenwijſen van DODONEUS. Deſe buylen ſijn rondt, ende ſoo dick als twee vuyſten. Men ſtootſe oft vrijſſe teghen eenen herden ſteen: daer naer leghtmen de gheplette vrucht op eenen doeck in de ſon te drooghen, waer door dit ſeer ghelijck aen een ſtiſſel oft ameldonck wordt: ende is een ſeer wit meil: waer van ſy ſmaeckelijke boeckskens ende pap van maecten, doch de maghe wat laſtigh en beſwarende. Deſe magh wel de *Meil wortel* van Malediva genaemt ſijn.

Noch beſchrijft DODONEUS een ander wortel van Malediva, die hy ſeght by de ſpijſen ghedaen wordt, alwaer ſy ſeer lekker ſpijſen van bereyden. Deſen wortel wordt ſoo dick als het dye van een mans been: ende wordt ſeer neerſtigh ghezaeyt ende gheoeffent, niet van ſact maer van

R r

cleyne

eleyne stuckskens ghesneden van den selven wortel, ende in de aerde ghesteken oft ghegraven.

Van de Manoli.

Nic Monard. simpl. medic. Hist. apud. Clusium lib. 10. cap. 60.

MONARDUS seght, datter in Brasilien seker swammen oft wortelen onder de aerde, veel te samen aen teere draeykens hanghende, groeyen: de welcke eenen keest inhoudende sijn, niet grooter als een tamme hasenote ende van den selven smaeck. Sy sijn met een dunne schorse bedeckt, ghelijck de hauwe van de erweten, maer sijn asch grauw van colour. Dese worden van de Brasilianen ghegeten ende *Manoli* ghenaemt.

Van den Siculus.

DEN gheleerden IOAN. BAPT. CORTESIUS verhaelt, datter een seccleyn wortelken is, eenen duym groot, het ghene *Castaniken* gheeten wort, wassende op den oever vande Messinise zee, het welck in het eynde van Augusti ende in het beginfel van September ghemeynelijk verkocht wordt. Dit is aldaer *Siculus* ende oock ghemeynelijk *Basijst* gheeten, het welck oock veel voorts comt inden *Drepanensis Acker* onder de gheslachten vande bolvruchten, als aiuyn ende andere: sy sijn van soeten castani-smaeck: uyt welckers beschrijvinghe van desen wortel by hem beschreven, ick gisse dat het een specie moet sijn vanden *Ornitogel*, de welcke, ist datmen den grooten herbarist RUELIIUS wildt ghelooven, soo wordt desen *Siculus* by de oude schrijvers aenghegheven bequaem te sijn tot het ghebruyck van koren broot te maken, de welke soo wel rou als ghekoockt sijnde boven de castanien ghepresen worden.

Vande Folim oft Tigers melck.

Kircker. magnetico nat Regno. sect. 3. cap. 5. pag. 146.

DEN Eerw P. ATHANASIVS KIRCHERUS verhaelt van een wortelken in het rijck van China, die ghelijck is aen de Fungi, het welck aldaer *Folim*, ende in onse tael *Tigers melck* ghenaemt is. Desen wortel heeft wonderbare kracht teghen de puysten, soo voor kinderen als volwaschen menschen, oock teghen alle heete siekten, ist datmen naer het innemen vanden selven wortel sweet. Het is voorwaer een alderkrachtigste ghenees-middel teghen alle heete kortsen: waer van tot Weenen een preuve ghenomen sijnde, is ghelijck een mirakel ghehouden: want

van

van niemant is deſe wortel inghenomen gheweest, die niet terſtondt van ſijne heete kortſe ghenesen en is.

Het waer te wenschen, dat de ghedaente ende wesen van desen wortel breeder beſchreven was, op dat den ſelven als dan aen den mensch claerder conde voor ooghen gheſteldt ende vertoont worden: want ick tot mijn leedtwesen tot noch toe niet anders can aenwijſen, noch deelachtigh maecken.

HET IV. CAPITTEL.

Het verſchil tuffchen de voorgaende goede, ende deſe naer volghende quaede Aerd-buylen, de welcke inde voorgaende plaet met B ten toon ſtaen.

W Y hebben voormaels gheſeydt, dat de Goede Aerd-buylen onder de aerde ghedolven te vinden ſijn, want ick tot noch toe gheene andere (te weten quaede of doodelijcke) onder de aerde woonende, by eenighe ſchrijvers hebbe connen achter halen, noch door eyghen ondervinghe connen becomen; hoe wel dat de Goede Aerd-buylen onder de aerde in haere gheboort plaetſe ſijnde, oock wel bedorven bevonden worden, als wanneer haere wittigheydt, vaſtigheydt, ende goeden geur verloren en verandert is: waer door ſy als dan oock doodelijck connen ſijn.

Maer onſe teghenwoordighe quaede ſijn noyt onder de aerde ghedolven, noch gheheel bedeckt, alſoo ſy haer oft met een vierde paert, oft met de helft, oft ghemeynelijck gheheel boven de aerde ſijn vertoonende: waerom ſommighe herbariſten vonniſſen ſouden, datmen deſe quaede niet Aerd-buylen maer *Wolfs veſt* behoorde te noemen. Doch om dieſwils dat de *Wolfs veſt* een kleyn cort ſtopcken heeft (het welck in haere beſchrijvinghe breeder te leſen is) ende deſe *Quaede Aerd-buylen* gheene ſtelen hebben, ende te meer om dat ſy gheene wortelen, peeskens noch veſelinghen hebben, een rechte ſoort van *Vytwendighe Aerd buylen* ſijn: ende te meer, om dat ſy vande buytenſte ſchorſe van eenige dichte ende herdigheydt ſijn; daer den *Wolfs veſt* maer een teer velleken heeft.

Tot onderscheijdt vande *Goede Aerd-buylen*, ſullen deſe de *Schadelijcke Aerd-buylen* in't Latijn *Tubera pernicioſa terreſtria* genaemt ſijn. Ende naer dat ick wel onderſocht hebbe, ſoo ſijn dit de rechte *Herts-ſwammen*, in't Latijn *Tubera cervina*, in't Hooghduyts *Hirtz-brunſt* / oock in Nederduytsch ſomwijl *Herts-ſpongien* / oft *Hirten ſpongien* geheeten, in't

B
Naem.

Dodon. in
het 3 deel.
15. boeck.
cap. 19.

Latijn, *Cervini boleti*. Noch seght DODONEUS van dese, dat sy by de ronde Campernoelien souden moghen gherekent worden, de welcke van IOANNES THALI *Boleti cervini orbiculares*, dat is *Ronde herts Boleti* ghe-naemt sijn.

Op de voorgaende plaet van den Nomb. 32. alwaer de goede *Aerd-buylen* met haer verscheyden ghedaente met de letter A ver-toont sijn, daer beneffens worden dese quaede *Aerd buylen* met de letter B in print aenghewesen, ghelijck de andere neffen staende figuren in de naervolghende Capittelen van ghelijck ieder met sijne volghende letteren beschreven sijn.

B
Gedaente

Onder dese quaede *Aerd-buylen* sijn verscheyde fatsoenen, sommighe soo groot als eenen kaers-bal, ende oock grooter, welcke groote ghemeynelijck ieder een alleen voortscomen. De andere de welcke de helft minder sijn, comen ses oft seven te samen voorts, soo dicht teghen elck-anderen ghedronghen, al oft sy in de vlacke velden geen plaets en hadden, soodanigh dat sy malcanderen plat douwen. Onder dese sijnder oock de welcke heel rondt sijn, sommighe sijn op haer bovenste gheslipt oft ghesneden, op de maniere als sommigh ghekruyst witten broot. Haer buytenste schorse is grauw uyt den witten, die seer dun en teer is, oock met eenighe puggelkens oft puystikens bewasschen: sommighe sy oock gladt en effen. Onder de eerste dunne witte schors hebben sy een schorse eenen mes-rugh dick, de welcke sneeuw wit en vast, herdt van stof is, de welcke met bruyn blauwe vaste herde stoffe ghevult is, hebbende het selve couleur van den Indego, soo als de onderste openghesneden vrucht met B hier naer het leven aenwijst. Dese swarte stoffe is inden eersten gheheel vast en herdt, maer in haer tweede veranderingh is sy als kley-achtighe aerde, als wanneer sy ghemeynelijck een bruyn roodt levend maeyken oft wormken in hebben. Haer derde ende leste veranderingh is als het binnenste in dun stuyvende stof verandert. Sy sijn seer bangh en swaer van reuck, oock in haer beste wesen. Ick can dese, uytwendigh, nergens beter by beschrijven, als dat sy seer ghelijck sijn aen de leire borskens, waer in dat de drogisten het quicksilver in hanghende bewaren.

Onder dese is noch een soort, van de welcke haer binnenste stof witter ende lichter van couleur is, die oock haester verdrooghen, ende eerder wegh stuyven: ende soodanighe hebben eenighe wortelkens, oft ghelijck eenigh stompachtigh steelken, waer van hier de twee middelste vruchten met de letter B sich naer't leven vertoonon, een jeder op sijn besonder ghelijckenis: noch sijn dese veel bruynder ende onaenghena-
mer

mer van colour. Evenwel soo en sijn sy geen soort van *Wolfs-vest*, al ist dat sy een alleen ende een jeder op sy selven voorts comen, omdieswil dat dese nimmermeer met soo danighe binne stof (als de *Wolfs vest*) vervult sijn, maer met een rechte, vaste, swaere aerd-achtighe swarte stofse vervult: welck verschil in het tweede Deel vande *Wolfs vest* te lesen is.

Even wel soo groeyen dese al te samen op savelachtighen gront, be- Tijdt én sonderlijk op de hooghe canten, de welcke selden uyt de grachten op- plaetsen. gheschoten worden, maer sonder stoorenisse langh gherust hebben, ende dat meesten deel onder het eycken loof. In Brabant sijn sy by naer het heel jaer door te vinden.

Dat dese den naem van *Herts-swammen* hebben, is om dieswil (ghe- lijk MATTHIOLUS, THEOPHRASTUS ende meer andere segghen) dat sy voorts comen door het vallende zaet der herten, als die spelen oft generende sijn. Nochtans ontrent Antwerpen, ende voorder, alwaer noyt herten oft immers selden herten: te sien sijn, comen dese Buylen met duysende te voorscheyn: soo dat ick gheloove dat de rechte *Herts-swammen* niet oft seer selden ghevonden worden.

Natuer, kracht en werkinghe der quaede Aerd-buylen.

Dese quaede *Aerd-klieren*, oft *Buylen*, sijn noyt bequaem tot spijsse, maer seer goet tot verscheyde quaelen; waer toe de Apotekers dese doorsnijden, ende aen draeykens rijghende, in een werme drooghe plaetse tot het ghebruyck bewaeren.

Dese *Herts swammen* sijn soo cout van natuer, datse in 't water ghe- worpen sijnde, de visschen doen sterven, oock aen den menschen selve groote schade doen: nochtans sijnder sommighe diese knauwen, ende op de beten oft steken der spinnecoppen legghen, oft van ander quaet ghe- dierte: ende de selve aen eenigh hitfigh ghebreck oft gheswil vanden lijve gheleydt, trecken de hitte daer uyt, ende doen de selve sincken.

DODONEUS seydr. Dese nuchteren ghegeten, ghenesen het doncker ghesicht: boven dien helpen den ghenen die van gaen oft van anderen arbeyt vermoyt is: sonder dat nochtans den selven is segghende, hoe veel foodanighe eten moghen: maer my dunckt, dat sulcks best ghela- ten als ghedaen is, eermen sich verslicke.

Een draghma oft ander halve ten uystersten, met wijn oft met vrou- wen sogh inghenomen, doet het sogh oft melck der voysters seer ver- meerderen.

Soo wanneer de binnenste stoffe dun ende stuyvende is, als dan heeft

sy de selve kracht om het bloet te stulpen, ghelijck ick vande Wolfs-vest gheseydt hebbe. Boven dien als sy versch en herdt sijn, doet als dan alle de binnenste swarte stoffe schoon uyt, ende schrabt de binnenste schorfe heel schoon, de selve sijn als dan seer nut om teghen de heete puysten oft gheswillen te legghen: den gheenen die meerder hier van ghelieve, leest DODONEUS ende KIRCHERUS in sijn *Mundus subterraneus*.

HET V. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van eenighe buylen sonder loof, waer van sommighe onder de aerde, ende eenighe aen de boomen boven de aerde voorts comen.

C

Naem.

Io. Bauhi.
Tom. 3. lib.
7. pag. 87.

Io. Bode.
à stapel in
Theophr.
lib. 1. cap. 19
pag. 60. b.

Aldrovand.
Dendrolo-
gia, lib. 1.
Tract. 2.
cap. 1.

Gedaente

IOAN. BAUHINUS, ende daer naer ALDROVANDUS, beschrijven een gheslacht van vremde Aerd-buylen, die sy in't Latijn *Vva quercina*, dat is Eycke druyven noemen, die sy eerder behoorden Eycke buylen te noemen, dat sijn *Tubera quercina*; want sy kleyn ghelijckenisse met druyven hebben, waer om dat THEOPHRASTUS seer wel seght, dat dese den naem van Eycke noten toe-comt, die hy inde plaets van *Vua*, *glans querceus* noemt, ende van ALDROVANDUS in't Grieksch *Rizostaphidrijs*, oft *radicalis uva quercina*, dat is, *Wortel achtighe Eycke druyven*.

Bevonden hebbende, dat de figure, oft verbeltenisse van dese, in de wercken van BAUHINUS soo onnaturelijck ende slecht was, dat ick seer twijfele oft de selve van hem ghesien is gheweest, want sy ontrent het leven weynigh ghelijckenis heeft: soo hebbe ick dies te grooter neerstigheydt ghedaen om de selve in't leven te becomen: de welke hier voor ooghen ghestelt wordt, ten deele naer't leven ende ten deele naer de figure van ALDROVANDUS (die voorwaer seer goet is) alsoo mijne levende merckelijck verslenst oft verwelckt was.

Hier en is bynaer gheen maete van te schrijven: want den wortel die my van ontrent Brussel ghesonden was, was soo groot, datmen daer mede een mande soude hebben connen vullen, hebbende bynaer sestighe vruchten, op de maniere als hier naer't leven ten toon staet. De grootste vruchten waeren als een okernote, sommighe een alleen, ende oock wel veel te gader. Sy groeyen al te samen teghen de teere houdtachtighe wortelen van de Eycke-boomen, onder de aerde. Ende om dat sy somwijl met heele trossen te gader staen, daer om sijn sy druyven ghe-naemt. Haer stoffe is gheheel hert en vast, buyten bruyn als hout, binnen bruyn roodt

roodt, oft als verroeft ijs: maer binnen in het middel punt een weynigh wit. Haer ſap is ſeer ſcherp, ſuerachtigh, en t'ſamen treckende van ſmaeck.

CHRISTOFFEL ENZELIUS ſeght, dat ſy in de Lenten in haer meeſte kracht ſijn, alswanneer ſy op haer buytenſte vel heel purper ſijn, ende dan binnen heel wit, op de maniere al oft ſy wat melckachtigh waeren.

Op dat deſe in haer beſte kracht bevonden ſijnde ſouden vergadert worden, ſoo ſalmen den Lenten-tijdt daer toe verkiefen. Sy groeyen aen de wortelen van de groote oude Eycke boomen, niet diep onder de aerde, ſoo dat de ſelve lichtelijck te becomen ſijn, ſonder eenighe ſchade oft hinder aen de wortelen der boomen te doen, hoewel datter van de ſelve buylen oock met menichten te vinden ſijn aen het diepſte oft onderſte van de wortelen, maer die en ſijn ſoo goet van nature niet, want ſijn meer houtachtigh ende ghewerſelder. In het jaer 1664. ſijn deſe eerſt in het licht ghecomen, volghens het ſegghen van ALDROUANDUS in ſijn *Dendrologia*; daer nochtans in de wercken van IOAN. BAUHINUS, de welke in het jaer 1650. ghedruckt ſijn veertien jaren voor ALDROUANDUS, deſe al bekent waeren. Naer mijn ghevoelen (het geene wel can vaſt gheſtelt worden) ſoo heeft ALDROUANDUS ſijn *Dendrologia*, die op ſijnen naem uytghegaen is, niet gheſchreven, iae veel minder oyt gheſien: want in den ſelven verſcheyde nieuwe dinghen aengheteeckent ſijn, die wel twintigh jaer naer des ſelfs afſterven eerſt ghevonden ſijn. Hoewel de ſelve wercken daerom niet te miſachten ſijn.

Tijdt en plaets.

Ghebruyc en behulp.

Als deſe in de Lenten opghenomen ſijn, worden ſy in de ſchaduw oft in een doncker plaetſe ghedrooght, waer naer ſy tot poeder gheſtooten worden; want in den ſomer ſijn ſy als hout, ende ghelijck gheheel vergaen.

Het poeder van deſe Eycke-buylen, ſeght CHRISTOFFEL ENZELIUS (een vermaert medecijn) ſelfs beproeft te hebben, met groot behulp ende wonderbaer effect, beſonder in de ſieckte vanden rooden loop, ende in alle quaelen van bloet-ganck. Daerenboven ſeght den ſelven, dat hy ſommighe menſchen, die gheheel verlaten waeren, ende ſonder hope van te ghenefen in de ſieckte van den rooden loop, door dit poeder (als teghen nature ſijnde) ghenefen heeft, waer door het ſelve alle lof en cereweerdigh is.

Rooden loop ghenefen.

REINERUS

Flerecijn
ghenesen.

REINERUS SOLINANDER betuyght, dat het sap uyt dese eycke druyven gheperst, seer goet voor het flerecijn is.

Het is ghevvis, dat sy meer andere krachten hebben, de welcke ons noch niet bekent en sijn.

Een tweede buylachtigh uytwerpsel van den Eycken boom,
ghenaemt Eyeke-buyl.

THEOPHRASTUS verhaelt van seker *Excrementum quercinum tuberosum*, van het welck IOAN. BAUHINUS tweemaal een gevonden heeft, sijnde een hert houtachtigh gheknobbelt uytwerpsel, als van vele besikens druyfs-ghewijse t'samen ghevoeght, hebbende verscheyden holligheden, besonderlijck het kleynste van de twee; maer de andere, ende de grootste, was boven dien rouw, als met kleyne scherpe dorenkens beset, van colour uyt den rossen oft soetvervigh, met vele gaetkens van het gewormte doorboort: den smaeck was wrang en t'samen treckende, soo dat het schijnt dat dese twee verscheyde soorten souden wesen, te weten het eene sonder dorenkens niet stekende, ende het ander dorenachtigh stekende. Voorders is my hier van niet meer bekent.

HET VI. CAPITTEL.

Van de Castanie-buyl.

Tract. 2.
lib. 1. cap. 6.

ALDROVANDUS in sijn *Dendrologia* betuyght bevonden te hebben op de Castanie boomen, groyende uyt het hout, soodanighe vruchten als inde voorgaende plaet naer 't leven met de letter D vertoont wordt.

Dese en beschrijft hy met gheen ander worden, als *Castania forma lignum, in arbore Castanea repertum*: te weten, dat dit een houtachtigh ghewasch is, de ghedaente van een Castanie, bevonden op de Castanie boomen. Het welck een levend getuyghen is, dat de buylen oft gheswillen soo wel boven uyt de boomen comen, als onder d'aerde, vvaer door, ghelijck andere boomen haer ontlasten door druypende gomme, vwater, svvammen, Fungi, ende andersins: soo doen de Castanie boomen, haere herde vergaderingh niet connende verteeren, sijn ghedwonghen door het wesen van haer selfs vrucht (nochrans van een ander natuer) haer selven te ontlasten.

HET

HET VII. CAPITTEL.

Vande Eyck appelen, die aende Eycke bladeren wasschen.

Hoedanigh sal ons ghevoelen nu wese vande Eycke-appelen, de welke voorts comen uyt een teer dun Eycke bladt? niemandt can vast stellen, dat desen Eyck-appel een buyle van dit bladt is, want het is seker, dat dese appelen een overtolligh vergadert quaet is; ende dese appelen sijn veel meerder van stoffe als het bladt daer sy opstaen: soo dat het uyt worpsel veel grooter is als het lichaem selfs: waer uyt te besluyten is, dat het *Accident* het *Subiect* over-windt, dat is, den toeval den oorspronckelijcken eyghendom. Doch het is seker, dat dese appelen de rechte klieren oft buylen sijn van het lichaem vanden Eycken stam, de welke sy selven ontlast op sijne uysterste lidmaten, het vvelck de bladeren der selve stam sijn: ghelijcker vvijse onse menschelijcke lichaemen haere humeuren naer de teenen, vingheren, ende dierghelijcke teere lidmaten toe stiert, ende sich aldaer ontlast.

Dese *Eycke buylen* in't Latijn ghenaeamt *Tubera quercina* oft *Poma quercina*, sijn vvaerschiynelijck de booste ende quaetste humeuren van alle de andere uytvorpels vanden Eycken-boom, aenghesien dese bollen oft appelen ghemeynelijck van binnen bevoont sijn oft met levende vvormkens, oft met een levende vlieghe: ende ick hebbe bevonden, als vvanneer het een, eene vlieghe in heeft, dat sy als dan al te gader eene vlieghe in hebben: ende als sijn een vvormken hebben, van ghelijcken al te samen met eenen vvorm bevoont sijn: vvaer uyt de boeren ende lantlieden iet schijnen te voor-segghen (het ghene meer superstitie als vvaer is) te vveten, segghen sy dat de vlieghe beteeckent vveecken tijdt, sterfte, en dier ghelijcke, ende het maeyken oft vvormken bediet gheen fruyt, quaeden oost, en dieren tijdt. Doch mijn ghevoelen is, dat alst soodanighe jaeren sijn, dat dese appelen met eenen vvorm bevoont sijn (het ghene inde maendt van Iunij gheschiet, oft vroegher, naer dat het voor jaer vroegh vverm is) dat als dan de selve vvormkens inde maendt van Iulij, oft lacter, haer in een vlieghe verandert hebben, het ghene ick noch niet ondersocht hebbe: maer de vvijse dat het seker is, dat meesten deel alle vvormen haer tot vlieghe stellen, ende in sulcks veranderen (iae tot de mieren selver) het ghene inde sy-vvormen, ende in bedorve visch en vleesch vvormen gheschiet (vvaer van by Ioan. Goedaert in sijne beschrijvinghe

Vlieghe
oft worm-
kens inde
eyckap-
pels vvat
dat bediet.

vinghe der vvormen, vlieghe, en pepels breeder te lesen is.) oock schijn van waerheydt heeft, dat dit alsoo gheschieden can, ende dit volghens mijne reden ende ghevoelen soo bevonden sijnde, soo souden de boeren twee plaghen te ghelijck te voorsien, oft te verwachten hebben.

Tot noch toe is my onbekent, waer toe dese *Eyck-appelen* nut oft goet sijn: sommighe sijn rensch van smaek, andere heel vaddigh en laf. Ick hebber in het jaer 1672. eenighe ghedrooght, de vvelcke ick in de maent Januarij 1674. open ghesneden hebbe, die heel herdt, nochtans voos houtachtigh waeren, ende duf van geur.

HET VIII. CAPITTEL.

Beschrijvinghe der loof-dragbende Aerd buylen, ende goede nutbaere etende knobbelachtighe wortelen.

Van de Artisiocken onder d'aerde.

TErvijsen dat mijn voornemen is eenighe knobbelachtighe wortelen te beschrijven, de welcke boven de aerde eenighe tacken, loofbladeren, ende oock sommighe bloemen schieten; soo nochtans is mijne meyninghe niet, van onse ghemeyne knollen oft rapen te handelen; dan van soodanighe die in onse plaetsen bekend sijnde, even wel weynigh in't ghebruyck sijn, onder de welcke *De Artisiocken onder d'aerde* de eerste sullen wesen.

NOM. 33

A

Naem.

Dese aerd'vruchten sijn met vele verscheyde namen bekend, alsoo de selve seer langhen tijt, jae vele eeuwen in het ghebruyck gheweest sijn. By **PETRUS HONDIUS** is te lesen, dat sy van oude tijden in't Latijn *Artisiboki sub terra*, dat is *Artisiocken onder d'aerde* genaemt sijn: **COLUMELIA**, **GASPER BAUHINUS**, **DODONEUS**, ende andere, hebben de selve ghenamt *Helianthemum tuberosum*, *flos solis farnesianus*, *Aster Peruvianus tuberosus*, *chrysanthemum latifolium Brasilianum*. In den *Prodromus* van **BAUHINUS**, *chrysanthemum à Canada quibusdam*, oft *chrysanthemum Canadense tuberosum*, *Gigantea Burgundis*, *Helenium Canadense*, *Heliotropium Indicum tuberosum*, ende oock *Battatas Canadense*, dat is, *Battaten wortel van Canada*: oock *Flos solis Canadensis*, *herba solis tuberosa radice*, dat is, *Sonne bloem met den knobbelachtighen wortel van Canada*, ende sy moghen met recht de *Cleyne son-bloem knobbelen* genaemt sijn.

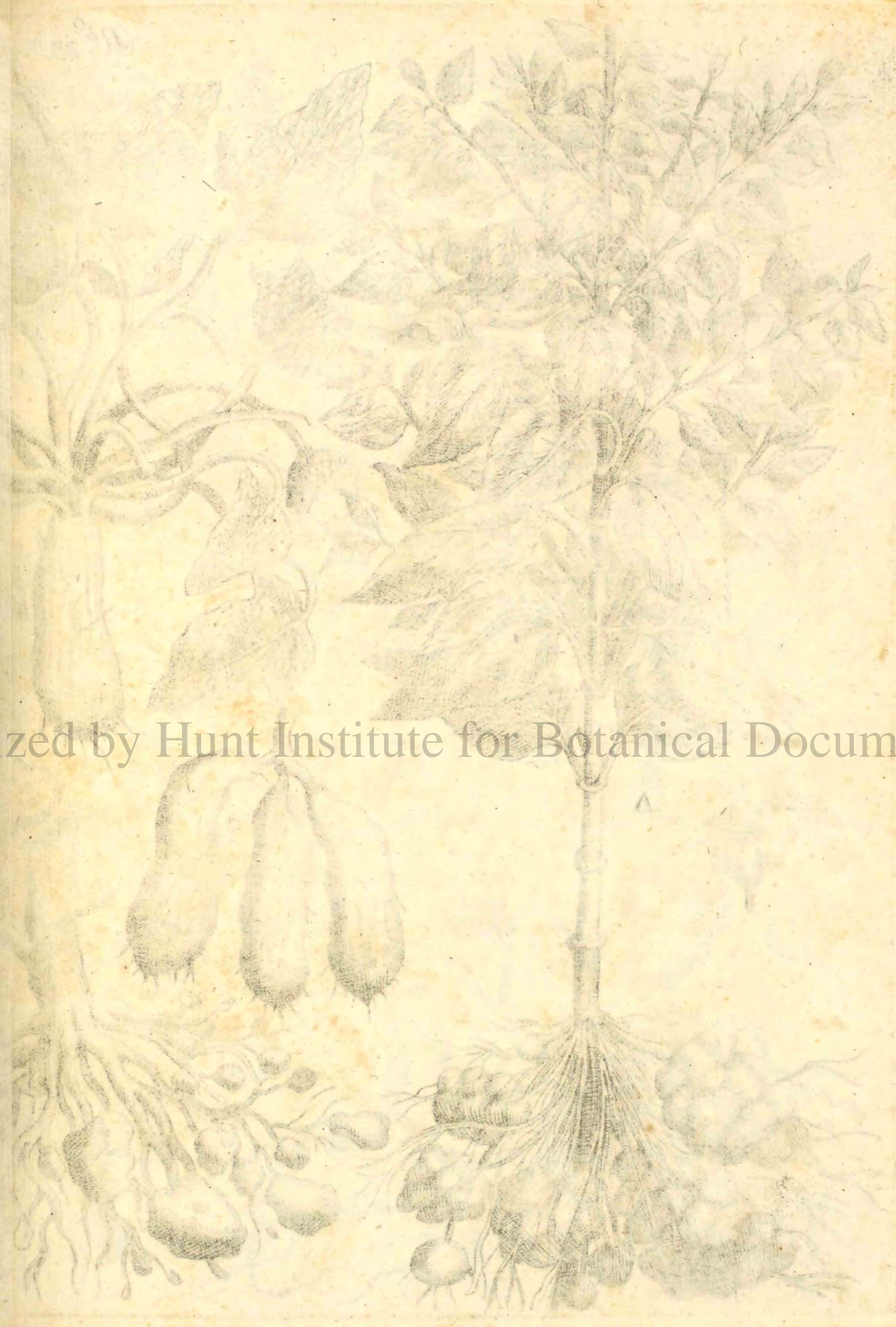
In

het derde Deel,
pepels breeder te leven is, oock
oo gheschieden can, ende in ro-
o bevonden sijnde, soo laten de
voorsien, oft te verwachten heb-
r toe dese Eyck-appelen nut of ge-
k, andere heel vaddigh en lat
drooght, de vvelcke ick in de ma-
de, die heel herdt, nochtans voer-
eur,

CAPITTEL.
nde Aerd buylen, ende goe
knobbelachtighe wortelen.
cken onder d'aerde.

men is eenighe knobbelachtighe wort-
ze boven de aerde eenighe tacken, inge-
bloemen schieten; soo nochtans in
meyne knollen oft rapen te lande
sien bekenet sijnde, even wel
de welke De Artisten mede / en

versichede namen beken, alsoe de
en in het ghebruyck gherek sij. By
van oude tijden in't Latijn te
genaemt sijn: COLUMELIA, Gues-
dere, hebben de selve gheoent
us, *Alta Peruviana tuberosa*, inge-
Prudum van BAUHINUS, *dryf-
Canadense tuberosum*, *Gigantea*,
tuberosum, ende oock *Battus* Co-
la: oock *Flos solis Canadensis*, heb-
den knobbelachtighen wortel van Can-
sun-bloem knobbelen gheoent in
la

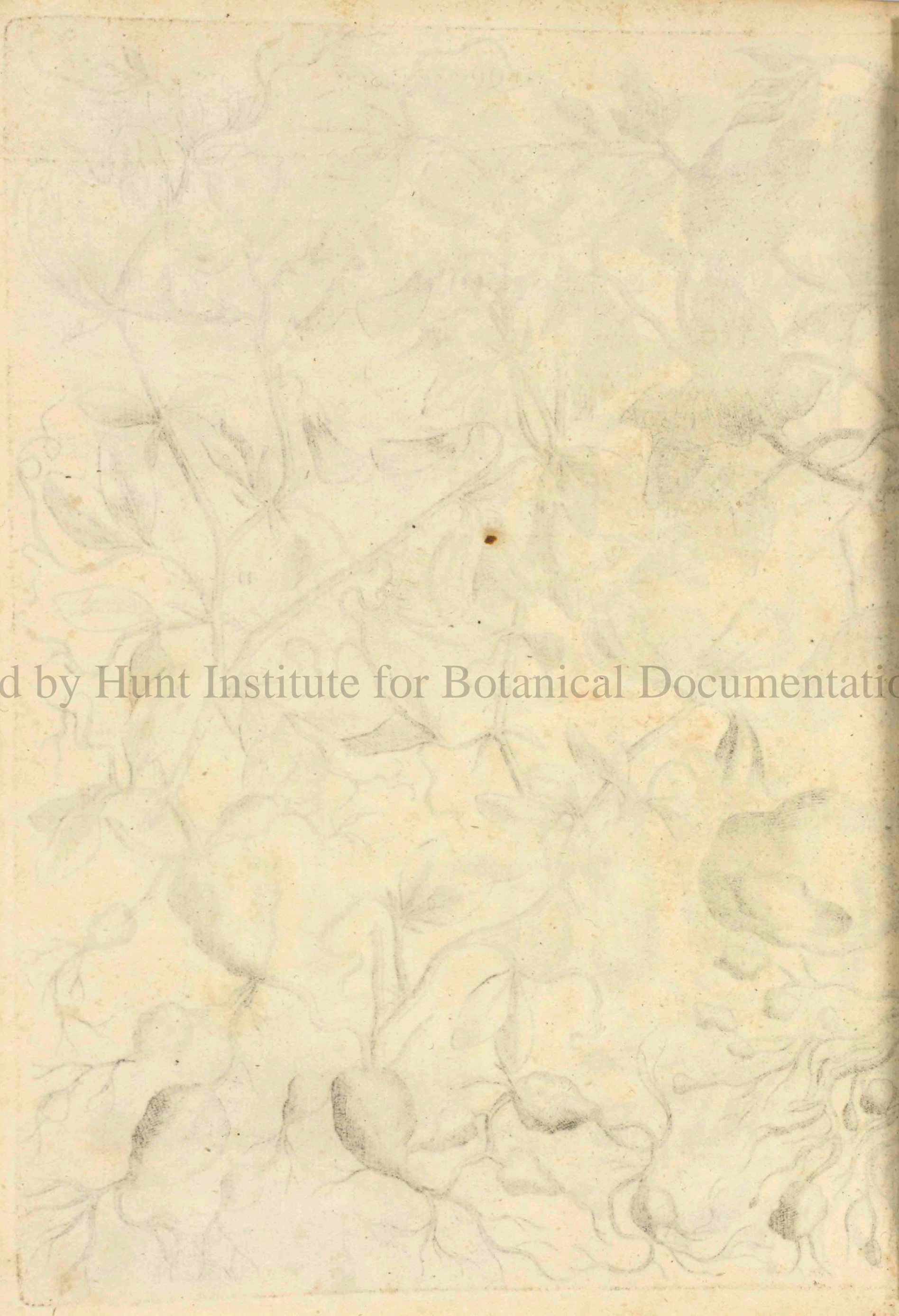
Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by <http://www.scribd.com> Anatomical Documentati

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Aenwijfs
de maendt van
en boven de a
andere, staende
bleeck groen
langhel oft stel
duym dick, en
meynen beiser
ber in t jaer 167
en boogh: ende
teuten, ende vvi
roghenaem be
wort. Dese
bet, alle twee
heeft sijn eygh
breedt en lanc
kerp: sy zijn ro
seer ghelijck
dat dese maer
anne aderkens
ende rouw, gh
boventste sijde
top vande ste
scheurkens, je
halven duym
den verdroog
van maeck
de vijghe-boon
den wortel is en
te, met eenig
enighe taeye v
traykens, li
mpacken valt li
sien den gro
al houden, vo
de jonghe knob
rondt, eyers g
ander fatsoen
Somtijts groe
bet op den and

Inde maendt van Junij (diemen Braeckmaendt noemt) gheven dese wortelen boven de aerde twee bladeren te ſamen , ende daer naer noch twee andere, ſtaende teghen de eerſte over : dese bladeren ſijn lanckwor-
 pigh , bleeck groen : tuſſchen welcke bladeren eenen roonden hoo-
 ghenſtanghel oft ſtele als een pijcke voorts comt , ghemeynelijck eenen
 goeden duym dick, ende oock wel minder, doch oock wel dicker als een-
 en ghemeynen beſſem ſteel , vande vvelcke ick den negenentvvintighſte
 October in't jaer 1674. eenen in onſen hof ghehadt hebbe van dertien
 voeten hoogh : ende boven-waerts is deſen plant met ſchoone langhe ſij-
 de ſcheuten, ende vvijdt (in het ronde) uytſtaende tacken als eenen boom
 ſeer aenghenaem bevvaſſchen , als hier met de letter A naer het leven
 vertoont vvort. Deſen ſtele is van onder tot boven met de voorſeyde bla-
 ders beſet , alle twee te gader over handt , tamelijck wijdt van een : jeder
 bladt heeft ſijn eyghen ſteelken , de grootſte bladers ſijn wel ander half
 handt breedt en lanck , de welck inde midden breedt ſijn , ende voor
 ſeer ſcherp : ſy zijn rontom als een zaghe aende canten , wat gheſchaert ,
 by naer ſeer ghelijck aende bladeren vande groote Son bloemen : be-
 halven dat dese maer dry groote ribben en hebben, waer uyt andere teere
 en dunne aderkens voorts comen , ende op de onderſte ſijn ſeer hai-
 righ ende rouw , ghelijck de bladers vande muysen ooren ſijn , maer op
 haer bovenſte ſijde ſoo ruych niet. Het heel ghewaſch is bleeck groen :
 op het top vande ſtelen comen de bloemen voorts , als oock op haere
 ſijde ſcheutkens , jeder is ghelijck een kleyn ſonne-bloemken , ontrent
 ander halven duym breedt wijdt , met gout geele bladerkens ghevult.
 De ſtelen verdrooghen ghelijck de kemp-ſtelen , daer men de ſwavel
 ſtocken van maect , want ſy hebben binnen eenigh ſacht mergh ghe-
 lijck de vjghe-boomen ende het vlierhout heeft.

Den wortel is enckel , witachtigh, houtigh , recht nederſinckende in
 de aerde , met eenighe ſtijve ſterten ende ſaſelinghen. Op vvaerts ſejndt
 hy eenighe taeye vvortels als koorden : hebbende noch beſyde ſeker
 teere draeykens , lijfvervigh van colour , aen de vvelcke dese knobbelen
 oft *Artifocken* vaſt ſijnde voorts comen : hoe vvel de grootſte bollen
 ſomtjts aen den grooten moeder wortel , daer ſy dicht teghenſtaen , en-
 de vaſt houden , voorts comen.

De jonghe knobbelen ſijn van alderley maecksfel , te vveten ſommi-
 ghe rondt , eyers ghevviſe , plat , rondt lanckachtigh als peiren , ende
 meer ander fatſoenen , ghelijck den plant met de letter A hier uyt-
 wijſt, Somtjts groeyen ſy wijdt van malcanderen , ende oock wel ſoo
 te gader op den anderen , dat te wonder is.

Naer dat den grooten moeder wortel sijne bloemen voorts ghebracht heeft, soo vergaet hy alle jaer, latende sijne kinders in't leven, die hy't heel jaer ghevoet heeft, welke kinderen in het aenvolghende jaer als dan uyt schieten, haere moeder in de selve wasdom naevolghende, ten waere dat de selve uyt de aerde ghenomen wierden, het ghene gheschieden moet als de stelen en bladeren vergaen sijn, het welck ghedaen wort van half November tot het leste van April, alswanneer alle het voetsel naer de wortelen ghetrocken is.

In het leste van Meert in het jaer 1658. heb ick van dese wortelen bevonden in de dijkagie van Austruweel, waer van ick eenighe binnen Antwerpen in mijnen hof geplant hebbe, de welke in het jaer 1660. soo vermenighvuldicht waeren, dat ick de selve met volle korfkens conde verseynden ende wegh-deelen: soo dat ick met ghedurigh uytworpen deselve nauwelijcks hebbe connen verwinnen.

Dese wortelen sijn roodachtigh uyt den purperen van couleur: het buytenste purper vel is seer dun, doch dicker als dat van den *Papas*: het vleesch oft de binnenste stoffe is wit, vast, droogher ende smaeckelijcker als de stoelen van artisoeken, want ick dese dickmael ghegeten hebbe.

Tot noch toe is my onbekent oft dese goet zaet voorts-brenghen; waer uyt de selve souden voorts connen teelen: dan het is ghewis dat sy haer seer voorts setten van de stucken van de levende wortels: als mede van de knobbelen, het welck in het voor jaer gheschieden moet, dat is in de maent van Meert en April: al noch soo can het selve gheschieden voor den winter in de maendt November, ende oock laeter, maer alsdan souden de selve met wat stroo (oft ghelijck *HONDIVS* seydt) met wat torfghemul bedeckt worden, het welck ick segghe in Brabandt onnoedigh te wesen, aenghesien de selve seer herdt teghen de coude moghen.

Oock soo is te bemercken, dat dese vruchten jeder jaer geen bloemen voorts-brenghen, noch en bloeyen, ten sy als het heete ende langh drooghe somers sijn, waer door dese jonghe wortelen seffens sterck ende verkrachticht worden; hoewel dat wy in Brabandt alle iaeren van de selve ghenochsaem sien in bloemen staen.

Tijdt en
plaets.

In de Mey sijn dese seer ghemeyn, maer noch meerder in Augusto. Dese vruchten hebben vvy eerst becomen uyt het Frans Indien, genaemt *Canada*, alvaer dese wortelen soo niet en vermeerderen als in onse Brabantse aerde: hoewel dat de selve oock van selfs uyt de nature der aerden in groot ghetal by naer over al te vinden sijn; besonderlijck in onse natte kley gront in de inghedijckte polders, ende landen van soodanighe

ghe natuer, alſoo ſy oock veel in Zeelandt te vinden ende in het ghebruyck ſijn.

Natuer en ghebruyck van de Artiſticken onder d'aerde.

Onder deſe Aerd-buylen is groot onderscheyt, ſoo in den ſmaeck, ende dien volghens oock in de natuer: te weten, dat de gene die in drooghe ghemefte hoven gheplant worden, veel droogher, ſoeter, herder van ſtof ende veel witter ſijn, als de gene die uyt de voornoemde natte polders voorts-comen, het welck ick met goede kenniſſe bevonden heb.

Sy ſijn cout en vochtigh in den tweeden graed. Boven dien is mijn gevoelen, dat de groene bladeren gheſoden ſijnde, ende onder moef-kruyt ghegeten, oft het water daer van ghedroncken, ſeer nut is voor de verſtopte nieren, blaſe, ende de ghene die met pijn haer water loſſen, oft gheen loſſen en connen, alſoo dit ſeer naer vande ſelve krachte is van het kruyd ghenamt de gulde roede, oft *Virga aurea*.

Die van *Canada* eten deſe wortelen voor een lecker doch ghemeyne ſpijſe: hier in Nederlandt ſijn de ſelve ghemeyn ghenoch; al waer ſy ghemeynelijck gheſoden worden by het vleech: want den rechten tijdt van deſe te eten is van half November tot Paeffchen toe.

Boven dien worden deſe *Aerd-klieren* oock in't water gheſoden, ende de vellen oft ſchellen afghepelt ſijnde, met een ſaus van boter, peper oft gember, alſijn, ende een weynigh gheraſpt broot te ſamen gheſtooft daer over ghegoten: oft naer dat ſy gheſoden ſijn, cout gheworden ſijnde in ſchijven gheſneden, in meil ghewentelt, ende ſoo inde boter ghefrijt: hoe wel met een Campernoelie ſaus gheſtooft ſijnde, noch alderbeſte ſmaeckelijck ſijn: ſoo dat ſy op alle manieren (ghelijck van het koken der *Fungi* gheleert is) moghen bereijdt worden. De bladeren moghen oock in groen ſop gheſoden worden, hoe wel dat haere wol-

Behulp
voor de
ſwarte
galle.

Den ſeer geleerden Heere DOCTOR MUNTINGH, Profeſſor der kruyden binnen Groeninghen, ſeght in ſijne *Befchrijvinghe der planten*, dat deſe *Artiſticken onder de aerde* gheſonde ende voedts-ſame vruchten ſijn: waer toe ick byvoeghe, dat de ſelve ſeer diſtigh en goet ſijn den magheren drooghen menſch, beſonderlijck als ſy met de ſwarte galle ghequollen ſijn.

HET IX. CAPITTEL.

Vande papas planten en wortelen.

A List dat ick den *Papas* wortel vanden jaere 1660. tot 1664. in mijnen hof ghehadt hebbe: soo nochtans hebbe ick vanden selven weynigh aengheteekent, aenghesien de selve wortelen (ghelijck my in het eerste Capittel vande *Aerd-buylen* wedervaren is) door misverstandt vanden hovenier uyt-gheroeydt ende verworpen sijn, eer ick iet aenteekenenens waardigh daer van ghesien hebbe: soo dat hier mijne beschrijvinghe uyt *DODONEUS* is, de welke de selve uyt *PETRUS HONDIUS* ghenomen heeft.

B
Naem.

Het is te verwonderen met hoe menighte vremde namen dat desen plant van verscheyde kruydt beschrijvers ghenaemt is; waer van *GASPER BAUHINUS* alles neerstigh opghesocht ende aengheteekent heeft, hoe wel dat ick het selve niet allen sal vehaelen als niet noodigh sijnde.

In America sijn sy met den naem van *Papas* ghenaemt: ende van *BESLERUS in horto Eystetensi*, als van *CLUSIUS*, *Papas van Peru*, in't Latijn *Papas Peruanorum*. *GASPER BAUHINUS* in sijnen *Pinax* aen sijn dertiende soort van de gheslachten van den *Solanum* oft *Nacht-schaey*, daer wordt sy van hem ghenaemt *Solanum tuberosum esculentum*, dat is, de Eetbaere ghebolde *nacht-schaey*. Hier te lande worden sy *Aerd-peiren* ghenaemt: in Italien *Taratouffoli*, oft *Aerd-swammen*, doch oneyghentlijck. *CLUSIUS* twijfelt seer oft sy de *Arachidna* van *THEOPHRASTUS* souden wesen: nochtans wijst *CLUSIUS* een ander *Arachidna THEOPHRASTI*, die wy onder de gheslachten van den *Astralagus* ghesteldt hebben: nu oft dat sy is de *Openauk* van het eylandt *Wingande Caouw*, is my twijfelachtigh: want als dese vruchten ghedrooght sijn, worden sy met eenen verscheyden naem ghenaemt, te weten in America heeten dese ghedrooghde vruchten oft aerd peiren *Chumo* oft *Chumo*, naer het landtschap *Guito*, waer van dat haeren eersten oorspronck is: ende soo sy den naem van *Taratouffoli* voeren, soo moeten dese tot onderscheyt van de eerste *Aerd-buylen sonder loof*, de *Loof draghende Taratouffoli*, in't Latijn *Taratouffoli foliacij* ghenaemt sijn: maer sy sullen hun met den rechten naem van *Papas wortel* te vreden houden.

B
Gedaente

Den wortel oft de buylen van *Papas* in de maendt van April in de aerde ghesteken, brenghen bladeren voorts hayrachtigh, ruygh, van couleur uyt den swarten pertsachtigh, de welke daer naer meerder opengaende, ende grooter wordende, groen worden, hebbende vijf, seven oft meerder

der, aen een ribbeken, de radijs-bladeren niet ſeer onghelijck, altijd onpaer in ghetal, daer andere kleyne bladerkens tuſſchen ghevoeght ſijn, ende altijd een enckel bladt op 't uyterſten vande ribbe hebbende: den ſtele is eenen duym dick, hoeckigh ruygh, ſomwijl acht oft meer voeten lanck, in verſcheyde langhe, teere, ende flappe ligghende ſijde taxkens verdeylt: uyt den oorspronck vande welcke andere dicke, cantighe ſtelen (eenen voet lanck) ſpruyten, met tien, twaelf oft meer ſchoone bloemen, eenen duym breedt groot, oft grooter, van een enckel bladt ghemaect, het ghene ſoo ghevouwen is, dat het vijf bladeren ſchijnen te wesen, van buyten uyt den witten perts, maer binnen heel perts, met vijf gras-verwighe ſtralen uyt den navel ſpruytende ſterres ghewijſe, met vijf geile draeykens, ende een groen-achtigh priemken verciert, van reuck als den reuck vande Linde bloem wat ghelijck: daer naer volghen ronde appels, cleynder dan die vanden *Mandragora*, in het eerſte groen: als ſy rijp ſijn, wit, vol vochtigh vleefch, inhebbende veele platte zaden, niet grooter dan vijghe zaedt.

Den wortel is enckel, oft in twee oft dry rechte wortelen verdeylt, uyt het opperſte vande welcke andere witte teere wortelen voorts comen, ter ſijden verſpreyt, ende nieuwe bladeren en ſtruycken uyt ghevende: aen welcke wortelen hanghen langhe dicke veſelinghen, aen welke veſelinghen inde maendt van November vele knobbelen en wortelen bevonden worden, ſoo overvloedigh, datter ſomtijds meer dan vijftigh van eenen middel wortel af hanghen: ſommighe ſijn een ofte twee oncen ſwaer, met een roodt oft pertsachtigh teer ende ſeer dun vlieſeken bedeckt, oock ſomwijl van binnen met ſchoon perts door loopen, ſommighe kleynder, ende wit van vel, doch al te gader binnen heel wit en vaſt van vleefch.

Deſe verſcheyde knobbelen worden in een pot oft teyle vol drooghe *Regeringe* aerde bewaert, ende des winters binnens huys gheſet, oft oock bloot in een drooghe warme plaetſe gheleydt, om het naefte voor jaer weder inde aerde te doen (door welke onwetendheydt de ſelve by my vervrooſen ende vergaen ſijn.) Deſe connen oock diep inde aerde gheſteecken worden, ende met ſtroy bedeckt ſijnde, haer ſeer wel overwinteren, niet teghenſtaende dat ſy veel teerder als de *Battaten* ſijn.

Den grootſten ende middel-wortel vergaet ghemeynelijck. Van zaet men ſy veel tragher voorts, al iſt dat ſy als dan ſomtijds ſneeuw witte bloemen hebben, bloyende van Iulij tot heel diep inden Herft vervolghens. Hier neffens is den wortel met een ſtuck vanden ſtamme, als oock eenighe vruchten met de letter **B** aenghewesen.

Nature.

Natuer en ghebruyck.

Papas wortel is van natuer soo cout en vochtigh niet als de *Battatas*, maer veel droogher en voetsaemer, want sy worden den slaphertighen oft weecken mensch tot een goet voetsel ghegheven, van den welken sy seer nuttelijcken ghebruyckt worden. Sy voeden soo wel als de pastinaken, doch sijn windigh. Sy worden ghesoden, ende van haer buytenste velleken berooft sijnde, worden uytghedouwen, ende soo tusschen twee schotels met boter en vleesch sop ghestoof: sijn soo smaeckelijck als rapen: maer rouw sijn sy wat te windigh, ende onbequamer om te eten, naer het segghen van *CLUSIUS*, die oock seydt, datse in Italien op sommige plaetsen soo ghemeyn gheworden sijn, dat sy niet alleen de menschen, maer de verckens daer mede ghevoedt hebben. Dan de *West-Indianen* drooghen de wortelen in de Sonne, ende maecken daer hun *Chuno* van, als gheseydt is: het welck sy met groote winst in het landt *Collao* van *Peru* voeren, midts dat aldaer anders gheen broodt en is: want sy dit (droogh en herdt sijnde als *Castanien*) tot meil vrijven, ende aldaer goedt, doch swaer broodt van maecken.

HET X. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van een tweede *Battatas*, oock ghenaemt de wortel van *Inhame*.

C
Naem. **I**N *West-Indien* heeten dese wortelen *Batala*, in *Spagnien* *Batatas*, *Camotes*, *Amotes*, oft *Aies*, in het *Frans* *Batades*, in't *Enghels* *Potades*. Sommighe noemensse qualijck *Inhame*, ende noch qualijcker *Ignane*. In *Lima* en *Peru* sijn sy *Patates*, *Mays*, en *Kamotes* ghenaemt. Dese worden ten opsight alleen van een verscheyden couleur ende soetigheydt van smaeck ieder met eenen verscheyden naem ghenoeemt, ende aenghewesen. Daer om sal ick de andere soorten ende de verschillen hier verby gaen, het ghene by *CLUSIUS* en *DODONEUS* wijder te sien is, ende gheen ander soorte, als de ghene die hier met de letter **C** in print staet, aenwijzen en beschrijven.

C
Gedaente Het kruyt van dese wortelen leydt ter aerden ghespreyt, ghelijck het loof vande wilde comcomeren, met sijne volsopighe effene rijzen, bewasschen met dickachtighe uyt den groenen grijsse bladeren, die vanden

Arum

Arum, oft beter die vande spinagie niet seer onghelijck sijn. Tot nocht
toe is niemant bekent oft het bloemen oft vruchten draeght.

De wortelen sijn lanckworpigh rondt, als een plumpe steeck-rape,
meest een spanne lanck, ende oock wel grooter, alijt oneffen, met
ettelijcke corte veselinghen bewasschen. Dese wortelen hanghen somtijts
twee, dry, oft meer nyt eenderley oorspronck, ghelijck de suyker wor-
tels. Onder sijn sy het breedtste, ende van boven allenghskens dicker
wordende: sy sijn seer liefelijck van smaeck, ende ghelijck den besten
hirsch oft ghebroken boonen, doch smets; somtijts, te weten als sy
beginnen te verrotten, krijghen sy eenen goeden reuck als dien vande
roosen wortel: van binnen sijn sy wit en vast van stof. Vyt West-Indien
sijn dese wortelen eerst in Spanien ghebrocht, alwaer sy nu ghemeyn sijn,
want sy worden vande wortelen alleen vermenighvuldicht ende voorts
gheset. De beste comen uyt Malaca: in Enghelandt aerden sy seer wel,
maer in Nederlant seer qualijck: haer kleynste wortelen oft eenighe stuc-
ken vande grootste ghesneden, ende inde aerde ghesteken, worden
inden tijdt van acht maenden groot en dick, dat sy bequaem sijn om te
eten.

In het jaer 1660. hebick de selve in den vermaerden kruyt-hof van
Amsterdam in volle wasdom ghesien.

Natuer en ghebruyck.

Dese *Bataden* sijn middelmatigh ghestelt in hitte ende coude: gheso-
den oft ghebraden ghegeten, sijn meer voytsaem als andere vruch-
ten, jae by naer soo veel als vleesch: sy maecken den buyck weeck;
maer sy sijn windigh, ten sy datmen in het koken veel stercken wijn by
doet: rouw sijnde sijn noch veel windigher.

Sy worden ghesoden, ghebacken, onder d'asschen ghebraden: en-
de worden oock rouw ghegeten, van haer buytenste schelle ghesuyvert
sijnde, in schijven ghesoden, ende soo met wat wijn, roose water en
suycker ghegeten. Andere etense met olie, alijn, sout en peper. Som-
mighe besproyense met wijn, andere stovense met pruymen. Noch wor-
den de versch gheschelde wortelen ghesoden, ende als confituren in suyc-
ker gheleydt, met meer andere leckernijen, die sy tot desen wortel
verlieren.

Merckelyck verschil tusschen de voorgaende tweede Bataten
ende den wortel van Inhame.

Inhamen is hier te lande noyt ghesien oft ghewassen, tot welcken eynde
ick vanden selven hier weynigh schrijven sal: vande welcke by Do-
DONEUS de figuer met haer ghedaente te vinden is. Dese is de groote In-
hame,

Desen *Inhame* is een wortel somwijl eenen voet lanck, oft langher, en-
de soo dick als eenen arm, oft dicker: hy heeft de forme van een krom-
me comcommer, ende heeft een rouwe schors met vele draeyen, fase-
linghen, oft als kleyne teere af hanghende wortelkens: binnē is hy wit
van stof. Sijn uytchitende kruyd oft rancken is met langhe effen on-
gheslipte bladeren, ghelijck de citroen bladeren, maer kleynder en dun-
der: de rancken belopen de stocken als de klimmer oft hoppe doet, son-
der nochtans dat sy bloemen oft vruchten krijghen.

In Oostindien in het Eylant van *Boutton* hebben al daer de Indiaenen
gheen ander broot, als het ghene dat van twee wortelen ghemaect
wort, die sy de eene *Oby* ende de andere *Aniames* noemen.

HET XI. CAPITTEL.

Van de Muysen met sterten.

D
Naem.

Onder den ghemeynen man worden dese in Nederlant *Muysen met*
sterten, ende oock *Aerdt-noten* ghenaemt, oock *Aerd-eekelen*, in't
Latijn *Terra glans*, oft *Terrestris glans*, in't Grieksch *Chamabalanos*, in't
Hooghduytsch *Erdnus* / *Erde eekelen* / *acker eekelen* ende *Erd-*
seigen / in't Fransch *Tarnotes* ende *Gland de terre*, ou *terrestre*, in't Enghel-
sch *Eardt hunt pease*, om dat het van bladeren de erweten seer ghelijck is:
somwijl in't Hooghduytsch *Swarte rettigh* / dat is swarte radijs, oock
Sew broot / dat is verckens broot: van Muntingh *Lathyrus tuberosus*. Het is
van sommighe herbaristen *Astragalus*, *Apios*, *Arachidna* ende *Ornitogalum*,
gheheeten: welcke namen haer seer oneyghen toeghevoeght sijn: want
den *Apios* is een soort oft gheslacht van Wolfs melck, het welck de krach-
ten heeft om den buyck van onder en boven te reynighen, daer dese
Aerd-noten den buyck stoppen en stelpen: hoe wel het knobbelachtigh
Wolfs melck wordt oock *Glans terra* ghenaemt.

Aerd.

Aerd-noten ſchijnen tweederley te ſijn, nochtans ſijn maer eender hande. Sy hebben teere ende onſtercke ſteelkens: de bladeren ſyn teer, kleyn, en lanckworpigh, groeyende aen teere ribbekens, de welke teere omkrollende ranckskens hebben, waer mede ſy haer vaſt maecken aen alle naeſt by groeyende kruydekens, ende aen de hagen, met al het gene ſy connen ghenaken: aen het opperſte van deſe ſtelen groeyen de bloemkens, als erwete bloemkens, maer kleynder, uyt den perdtſen roodt van colour, niet onlieffelijk van reuck, ende als die vergaen, ſoo comen daer kleyne lanck-worpighe haukens voorts, daer in dry oft vier kleyne ronde zdekens ligghen.

De vvortelen ſijn dick en lanckworpigh, van buyten ſwart, oft aerdverwigh, van binnen wit, van ſmaeck bynaer ſoo ſoet als Caſtanien, onderwaerts met een langh dun ſafelachtigh ſtercken behanghen: benefens't welck uyt de ſelve wortel noch verſcheyde andere doortrocken veſelachtighe ſnoeren voorts-comen, niet verre van den oorſponck van den ſtele: de welke dweers en ſlim voorts-kruypende, onder malcanderen ſeer verwerret, ende wijdt verſpreydt ſijnde, noch ander knobbelachtighe oft Eeckel-achtighe wortelen voortsſetten; met de welke dit ghevafch ſich ſelven vermeerderd ende vermenighvuldicht.

Een ander mede ſoort vvaſt veel in Brabant, maer ſy en heeft gheen knobbelen aen de vvortel, ende het kruyt en bladeren ſijn veel teerder in alle haer deelen, boven dien ſoo ſijn deſe bloemkens geil van colour, maer niet perdts.

De Sterdt muysen draghen haer bloemen in Braeckmandt ende Hooymaendt, dan naer de Mey tijdt vvorden de wortels uyt ghegraven, vergadert en ghegeten.

In Brabant ende oock in Hollandt worden deſe op vele plaetſen ghezaeyt ende onderhouden, beſonderlijck by Berghen op den Zoom, inde korenvelden ende elders: ſy krijghen ſomwijl ontrent den wortel roode tacken. In Braeckmaent wort het zaet rijp, van het welck ſy voorts gheſet vvorden, ſoo wel als vande wortelen, behoudelijck dat ſy eerder ende veel meerder vande vvortelen vermenighvuldighen. Sy ſijn in Hoogh en Nederduytsch landt, Languedocq, Italien, Vanckrijck, Enghelant, ende by naer over al te vinden.

Natuer en ghebruyc.

Sommighe houdensē voor droogh tot inden tweeden graed, ende bequaem om alle ſinckinghen een fluxien vande nieren te ghenesen, ende

D
Gedaentē

Verander-
ringh.

Tijdt en
plaets.

332 Eerste Tractaet van het derde Deel, vande Aerd-buylen.

ende op te doen houden: men seyt oock datse somtijts walginghe maecten, doen braken, ende overgheven. Sy sijn matelijck warm, maer wat meer verdrooghende, daer een cleyn 't samen treckinghe by ghevoeght is: ende daerom dienen sy wel om alderhande buyck loop te stelpen, besonderlijck om de bloedighe vloeden, de ghene uyt de moeder oft blase comen, te beletten, ende op te doen houden.

Aengaende het voedsel dat sy gheven, het selve en is niet verachtelijck: sy sijn soet van smaeck, ghesoden oft ghebraden, ende voor spijsse ghenomen; dogh sijn herder om verteiren als de rapen, pastinaeken, oft andere peen en wortelen: dan sy gheven wel soo veel voedsel als de selve, ende sy en veroorsaecten soo veel winden ende opblasinghe inden buyck niet: sy sincken traghelijcker naer beneden: selfs sy maecten den buyck herdt: maer noch rou ende ongaer sijnde ghegeten, worden sy noch traghelijcker verteert, ende gaen noch onghemackelijcker ende spader van onder af, dan als sy ghesoden sijn. Ick ben ghedachtigh, dat dese over dertigh jaer al hier in Brabant meer in ghebruyck waeren als teghenwoordigh.

Soeten
Cypres
Trasi.

Al ist saecken, dat ick hier noch veel verscheyde soorten van ghebolde wortelen hebbe connen byvoeghen, als te weten den *Soeten cyperus* met sijne bloemen, als de mede soort sonder bloemen, de welcke oock *Tragi*, *Trasi* oock *Trasci*, ende vande Arabers *Habalzelin* genaemt is: welke wortelkens meer tot spijsse als tot de medeciynen in 't ghebruyck sijn, soo om dat de selve in Brabant niet bekent noch in 't ghebruyck sijn, hebde selve hier niet beschreven: want te *Veronen* brenghmen dese wortelkens met het fruyt op tafel, om in 't lest vande maeltijt met het banquet te eten.

Te *Tripoli* in Syrien wort het oock veel te coop ghestelt; ende in het rijk van Valencen wordt het selve oock veel gheoefent, alwaer het met den naem van *Iuncia avellanada* bekent is. Doch is van my noydt ghesien gheweest, als alleenelijck volghens het schrijven van *MATTHIOLUS*, by de welcke dese plant seer schoon naer het leven ten toon staet.

Van ghelijcken soo bevinden wy noch andere ghebolde wortelen, als den *Ghebolden sulcker*, *Apios van America*, *Ghebolden cranen beck*, *Verckens-broot*, verscheyde soorten van *Asphodillen*, oock alle soorten van *Pioenen*, sonder te vergheten onse *Suycker peen*, oft *Suycker wortelen*, met menichte andere, soo van de gene die in het ghebruyck sijn, als andere de welcke nimmermeer ghebeficht worden, waer door wy gheheel buyten onse *Aerd-buylen* verlopen souden. Daerom sullen wy eyndende, tot de quaede en hinderlijcke kruyden ons begheven.

HET

HET TWEEDE TRACTAET,

Beschrijvende eenighe quaede ende hinderlycke kruyden, door de welke vele ongheweten swarigheden voortscomen, besonderlyck in onse Nederlandtsche plaetsen, blijvende nochtans de selve qualen onbekent.

Inleydinghe tot den Leser.

IN mijne voor reden van desen boeck heb ick begoft te raecken eenighe ongevallen door de *wilde Petercelie* voorts-ghecomen: oock door het kruydt ghenaemt *Bilsen-kruydt*, *Papen cappen* oft *Moninckx cappen*, ende meer andere. Daer by heb ick betoont, hoe noodigh dat het is dat in groote volckrijcke steden behoorden eenen ghemeynen kruyt-hof te wesen, op dat de kennisse der cruyden soo wel aen de medecijnen als aldermeest aen de Apotekers conde volcomentlijck gheleert worden: als wanneer sy soudent door neerstich ondersoeck verscheyde verborgen natuer en crachten der inlandtsche cruyden tot onsen behulp connen becomen ende ondecken, waer door wy soo menichte costelijcke wortelen, cruyden, bloemen, schorsen, gommen, ende andere vremde, soo uytlandtsche als Indiaentche oft Arabische ghewasschen, soudent connen derven; ende met onse ghemeyne inlandtsche cruyden (de welke nu by fout van kennisse als onnut onder de voet vertreden worden) onse qualen, siekten ende alle ongevallen veel lichter, ghemackelijcker, eerder ende profijtlijcker soudent connen ghenesen. Want inghevalle dat de Oostindien, ende andere vremde landen ons niet bekent oft noydt ghevonden en waeren, soudent wy daer om door ghebreck vanden Aloe, Rhaberber, Senu bladeren, Cassia, Wortel van China, Salseperillia, ende duysent andere moeten sterven, om dat by ons gheen behulp door foodanighe niet te becomen siin? Het is sonder teghen segghen waerachtigh, dat Godt ende de natuer ieder climaet oft landschap soo veel behulp-middelen heeft ghegeven als van noode is tot des selfs quaelen: ende dat meerder is, soo sijn jeders landts cruyden en wortelen meer eyghen ende over een comende met des ingheborenen nature, als ander verre daer buyten ghehaelt; waer van ick gheene exempelen behoeve te gheven, als wanneer ick noch gheseydt hebbe, dat in Persien eene parf-

se alleen al daer doodelijck is, ende hier niet. Blijckt dat niet uyt het climaet ende uyt de natuer der menschen? ende op de selve manier ghe-lijck sulcks aldaer bekent is, is ons het selve door ondervindingh al hier contrari bekent, soo dat wy door het ondersoecken, de verborghen krachten van onse inlandtse cruyden, wortelen, vruchten, zaeden bloemen, bladeren, schorsen, sappen, en andersins; souden ghenochsaem ende volcomentlijck connen achter haelen tot ons ghesontheydt, lanck zaligh leven, profijt ende ghemack. Tot welcke kennisse wy seer lichtelijck connen gheraken, aenghesien dat ons de oude Griecken, als *HYPOCRATES*, *THEOPHRASTUS*, ende andere, gheleert hebben, dat alle cruyden te kennen ende van craght te bescheyden sijn uyt haeren reuck, ende noch beter ende seckerder uyt den smaeck, vande welke datter neghen in't ghetal sijn: dry sijnder warm, te weten scherp, bitter en sout: dry cout, namentlijck wrangh, scherp, ende suer: dry middelmatigh, ende tusschen de coude ende hitte ghestelt, te weten suet, vetachtigh, ende onlifelijck plat van smaeck &c.

Alle het welke jeder in het bysonder sijne voordere uytlegginge van noode heeft: het welck by *DODONEUS* in sijn eerste Deel aen het eerste boeck in het negenste en tiende Capittel seer claer en wijdt gheleert wort.

Welcke al ghemeyne regelen my hier onnoodigh dochten by te voeghen, aenghesien alhier maer eenighe in't besonder aengheteeckent worden.

PEETERWAN DEN BROECK in sijne Reys naer Angola verhaelt, dat alle de inwoonders van Congo, ende de aengrensende plaetsen, de crachten der cruyden van ioncks af leeren onderloecken, ende alle soo wel kennen, dat een ieder in alle sijne sieckten en qualen sijn selfs doctoer is, ende behulp en ghenesinghe weten te vinden.

De selve kennis en wetenschap wensch ick aen een ieghelijck tot sijn eyghen dienst en voordeel. Om welke redenen dat jck hier eenighe beschrijvinghe van sommighe quaede ende hinderlijcke cruyden hebbe byghevoeght, het gene van cleyne studie, maer van meer profijt is: want de selve by *DODONEUS* ende andere ghenoech beschreven sijn, hoewel een ieder niet ghelegghen comt soodanighe boecken te coopen: dies heeft my goedt ghedocht, meer noodigh te sijn de kennisse der quaede cruyden, als onse daghelijcksche ghebruycksame goede te beschrijven, door het ghedurigh aenstaende perijckel, by ghebreck van kennisse: ende te meer, terwijlen dese quaede soo ghelijckende sijn aen de goede en ghemeyne eetbaere, waer door te ghelooven is, dat door mis-verstandt ende ghebreck van des selfs kennisse, soo menichte qualen, sieckten, jae dickmael

mael de doot ſelver den menſch betroffen heeft, ſonder nochtans de oorſaecke oyt ontdeckt oft bekend te wesen. Deſe ende meer andere redenen hebben my beroert dit Tractaet by mijn werck der Fungi te voeghen, ſeer noodigh dunckende tot welſtandt ende gheruſttheydt van mijnen even-naeſten: te meer, als ick bevonden hebbe, dat wy ſoo lichtveerdigh een menghelingh van veele verſcheyde ſoorten van cruyden aentaſten, coopen, en eten, de welke van de boeren door haere kinderen op alle plaetſen, aen de velden en weggen, ghepluckt worden, alwaer ſoo menichte quaede fenijnighe cruyden ſijn groeyende, als voor eerſt is de *Cicuta*, dat is *wilde Petercelie*, alleen. Wel is waer, dat het ſeer waerſchijnlijk is, dat de buyten lieden vele quaede cruyden wel bekend ſijn: nochtans is in ieder cruyt tweederley kenniſſe van noodde, te weten het verſchil datter is in het eerſt uyt comen, ende tuſſchen het volwaſſchen; het ghene wel te bemercken is: want dickmael het quaet voor goet aengheſien ende ghepluckt can worden.

*Sijdt niet haefſtigh in u oordeel,
Maer voorſightigh tot u voordeel:*

Inde kennis van het kruyt.

Is ſoo menigh vreemt beſluyt.

Tuſſen d'uyt-comſt en 't volwaſſchen:

Sal wel goede kennis paſſen;

Want in wortel, bloem, oft zaet,

Schuylt ſomwyl verſcheyden quaet.

HET I. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van wilde petercelie, oft Cicuta.

TEr wijlen dat onſe Nederlandtsche hoven, buyte-paden, canten, grachten en velden, met dit doodelijcke fenijnigh cruyt maer al te veel bewaſſchen ſijn: ſoo iſt noodigh, dat een jeder van het ſelve cruyt kennis heeft, op dat hy ſich voor het ſelve can behoeden. Tot welken eynde dat het alder ghemeynſte, oock op het alderbeſte naer 't leven gheſneden, hier vertoont wordt; want daer noch meer andere ſoorten ſijn, als *Cicuta major latifolia Pannonica*, dat is de groote breedt blaedighe dulle kervel uyt den Ooſten: ende noch *Cicutaria major*, Groote oprechte dulle kervel: noch *Cicutaria palustris*, dat is Water dulle kervel, die oock *Phellandrium* ghe-naemt wordt: hoe wel dat de Water dulle kervel in waterachtighe

terachtighe plaetsen is voorts comende, noydt ouder wordt als twee jaer, als wanneer den plant naer dat hy ſijn zaet ghegheven heeft, vergaet, daer van de andere ſoorten ſommighe veel jaeren in het leven blijven, ende nochtans alle jaer zaet draghen, ghelijck oock de *Cicutaria foetidissima*, ende andere.

Nu heb ick voor my ghenomen geen ander ſoort te beſchrijven als ſoodanighe, de welcke alderbeſt aen de goede daghelijckliche ghemeyne eetbaere Petercelie ghelijck is: waer voor de quaede dickmael is gepluckt, ende met perijckel des levens ghegeten gheweest: want de andere voornoemde ſoorten ſijn niet ghemeyn, oft aen gheene eetbaere cruyden ghelijckende, waer van het perijckel ſoo niet voor de handt is.

NOM. 34.

A

Naemen.

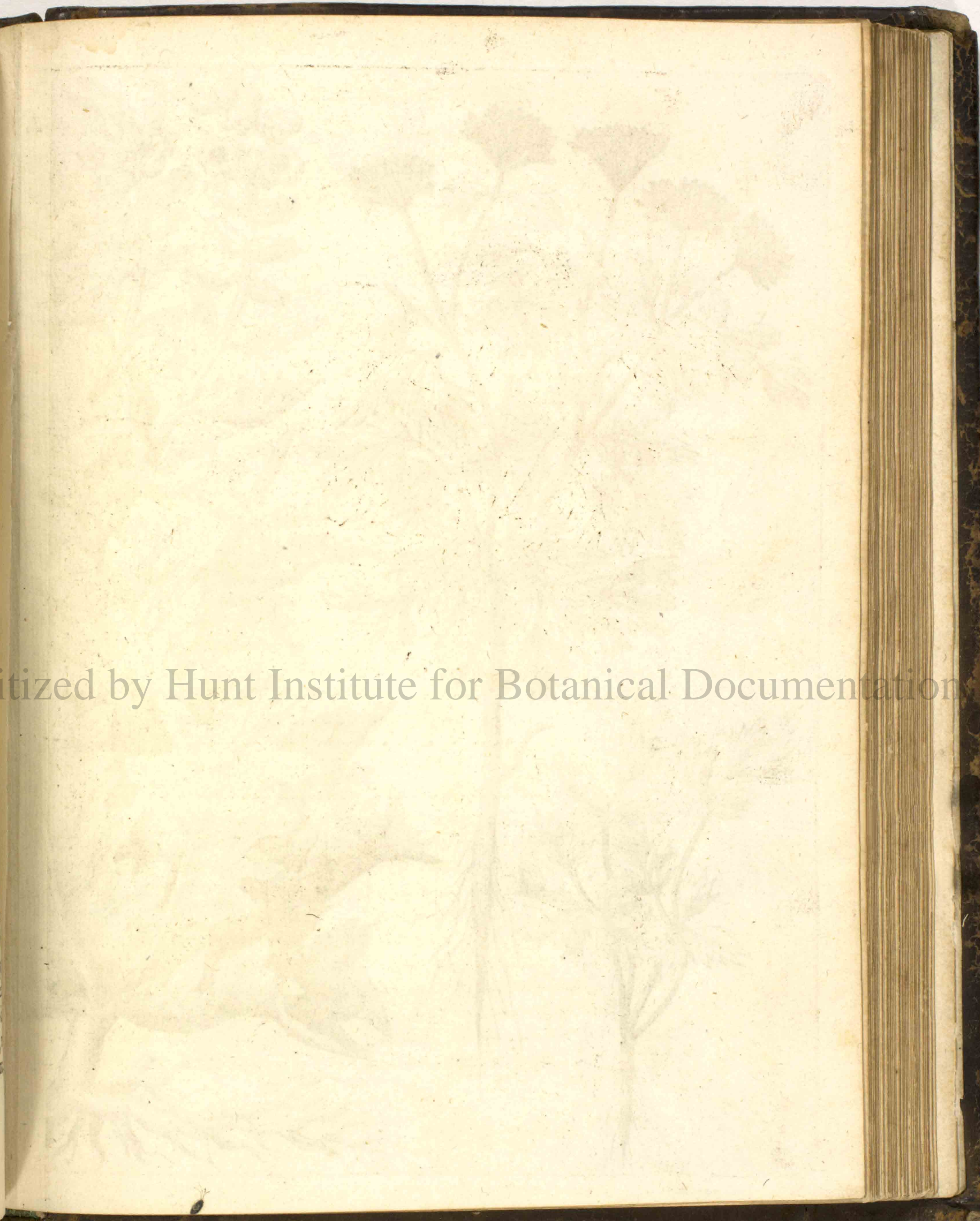
Dit cruyt is in Brabandt ghenaeamt ende bekent met den naem van wilde Petercelie, oock Scherlinck, Dulle kervel, dulle Petercelie, Pijp kruydt, Herders pijpen: ende in't Latijn *Cicuta*, in't Frans *Cigue*, *Segue*, oock *Coucue*: in't Spaens *Ceguta y canakija*, in't Hooghduylich **Schirling** / **Wit scherling** / **Wuterigh** / **Weterich** / oock **Winscherlingh** / in't Enghels *Kom loke*, in't Grieckſch *κίονιον*, *Conion* oft *Coneon*.

A

Gedaente

Dese doodelijcke Petercelie is in haer eerſte uytcomen ſeer bedrieghelijck, ten opſicht van haer groote ghelijckenis met de goede Petercelie (waer door men ſeer licht can bedroggen worden) ſoo dat het verſchil van de quaede alleen beſtaet dat ſy de bladers dieper ghesneden heeft, bruynder groen van couleur is: ende, dat te bemercken is, ſoo heeft dese quaede in haer eerſte opcomen eenigh front ſtelken daer haer loof uyt ſpruydt, het welck de goede niet en heeft, want vande goede comen alle haere bladerkens ende loof uyt den crop vanden wortel, dat is, uyt de aerde brought jeder ſteelken ſijn bladerkens voorts. De *Cicuta* ſchiet oock ſeffens recht op met eenen ſteel van dry voet, oock ſomwijl vijf voet hoogh: de ſelven is binnen hol als een ſtroo pijpe, ende beſet met knoopen oft litten, ghelijck het litgras; uyt jeder lit comt een bladt, het welck ſijne ſijde bladeren uytworpt, die ſeer ghelijck aen de kervel bladeren ſijn, diep ghesneden. Haeren reuck is niet peterceliachtigh, maer meer ſtinkende: de opgheschoten ſtelen ſijn ontrent jeder knoop blauw oft purperacktigh van couleur, het welck ſich beneden waerts allenghskens verlicht, oock ſomwijl als adders oft ſlanghen vellen beſprinckelt ende gheſpickelt. Boven op het top draeght het ſijne teere witte bloemkens, waer naer dat het zaet is volghende, ſeer ghelijckende aen het anijsſaet. Defen heelen plant oft rechten opgaenden ſtanghel is binnen ijdel, ende als een buyſe hol; maer als hy noch cleyn is, ende eerſt voorts comt, is als

van het derde Deel,
de, nocht onder wordt de cret
by sijn niet ghegheven heft, ver-
menighe veel jeren in het levende
dragen, ghelijck oock de Gous
gen ander soort te beschrijven
de goede dagbelijckliche gemen-
er voort de quade dickmael in de
gherogen gheveelt: want de
ghemeyn, oft een ghesen
het perijckel soo niet voor de
ent ende bekenet met den
alle kerel, dalle Petercelie, Fry
na, in't Frans Cigue, Segue, oock
in't Hoogduytlich Schirling
/ oock Winscherlingh / in't
Camin oft Camen.
er eerste wycomen seer bedrieg-
lickens met de goede Petercelie
en vanden) soo dat het versta
laders dieper ghesneden heft, by
de bemerken is, soo heft de
heken daer haer loof vanden
want vande goede comen de
op vanden wortel, dat is, vanden
kerkens voorts. De Gous siet ont
ant dry voet, oock somvil vij voet
stroot piipe, ende beset met knoop
jeder in comt een blad, het veel
leer ghelijck an de kervel blaes
is niet peterslichtigh, maer
in sijn onrent jeder knoop blau
lick sijn benuden waerts alleghen
stanghen vellen besprinckel end
waergher het sijne teere witte blaes
de, seer ghelijckende an het an-
ppagenden stanghel is binnen j
oock cleyn is, ende eerst voorts

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by [Humanities UVA](http://www.humanities.uva.nl)

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Aenwy
... vol en vast.
... heel wit, met
... natuer ghewoo
... vande vanden e
... het welck e
... A wijst ha
... Der lijn noch e
... ick hier nie
... selve hier te
... hoven, al wa
... Onse quaede pe
... smaendt dan i
... spruyt uyt de
... sijnde, u
... is, ten op
... Onse hove
... al te veel bew
... ghen, aende c

... is vol
... om is het doo
... RANDR I segh
... gheuef-baer is
... Dit cruyt van b
... rich ten eeuw
... een wel toefie
... inghen plaeste
... herte te verkoe
... den Bilsen-kruy
... berenisse, di
... wordt de smer
... lichaem ende
... doodt ghem
... en can; maer
... is de smerte
... ghenesen, m
... kazen, sonder

als dan vol en vast. Den wortel is een spanne lanck, ende éenen vingher dick, heel wir, met eenighe besijde wortelkens. Dese wilde petercelie is van natuer ghewoon van haer eerste opcomen recht op te schieten, beginnende vanden eersten af haer buysken oft opgaenden stanghel te formeren, het welck de goede petercelie seer traeghelijk is doende. De letter A wijst haer levens wesen inde plaete in alles naturelijk aen.

Daer sijn noch eenighe soorten, die *Cicutaria* ghenaemt sijn, vande welke ick hier niet noodigh by te voeghen heb gheoordeelt, om dief wil de selve hier te lande nergens te vinden sijn, als inde uytnemende cruydt hoven, al waer de selve met sorghvuldigheyt gheoefent worden.

Onse quaede petercelie bloeydt ghemeynelijk in Julio, ende inde Oostmaendt dan ist met sijn zaet gheladen: want sy comt te voorschijn, ende spruyt uyt de aerde in Mey: als wanneer onse goede petercelie eerst ghesaeyt sijnde, uyt de aerde comt, waer door dat het perijckel dies te grooter is, ten opsicht dat sy te samen op den selven tijdt te voorschijn comen. Onse hoven binnen der stadt Antwerpen sijn van dit quaet cruyt maer al te veel bewasschen: doch het wast buyten de steden allesins by de haeghen, aende canten, in weyen en bemden, ende by naer over al.

Tijdt en
plaetsen.

Natuer, kracht en hinder.

Scherlinck is volcomentlijk tot inden vierden graed cout, ende daer om is het doodelijk binnen den lijve in ghenomen: want FRANCISCUS ALEXANDRI seght dat het ghewicht van een draghma *Cituta* inghenomen ongheneef-baer is.

Dit cruyt van buyten teghen eenighe ghebreken gheleydt, maeckt den mensch ten eeuwighen daghe ghebreckelijk ende onsterck. Daerom moeten wel roefien al de gene die de *Cicuta* op alle wildt vier ende verhittinghen plaesters-ghewijse legghen, om de pijn te versoeten, ende de hitte te verkoelen; want de selve en sullen niet beter varen, dan oft sy daer *Bilsen-kruydt* oft *Opium* opgheleydt hadden: ende door dusdanighe versoetenisse, die van seer coude cruyden, als voor noemt sijn, comt, en wordt de smerte oft sieckte eyghentlijk niet wegh ghenomen, maer het lichaem ende het lidtmaet, daer die weedom in is, wordt voos ende half doot ghemaect, alsoo dat het de sieckte ende pijn niet ghevoelen en can: maer als dat lichaem ende lidt wederom tot sijn selven comt, dan is de smerte grooter dan sy te voren was, ende de sieckte is quaeder om ghenesen, midts het sterck verkouwen der selve cruyden, dat die sieckten, sonderlinghe de coude, seer wederspanigh maeckt. Daerom

Franc. Alex.
ex. Vercel.
lensis Ra-
dio 1. pag.
54. 2

en salmen dusdanighe cruyden tot versoetenisse van eenighe pijnē niet ghebruycken, dan in grooten noodt, als die pijnen seer groot en onlijdelijk schijnen.

Bemerckt in hoe grooten hinderlijcken dwalinghe hier voormaels de Apotekers sijn gheweest, doen zy her zaet van *Cicuta* in de plaets van het zaet van *Wijn-ruyt* ghebruyckten. Dan dese dwalinghe in overlant ontdeekt, uytgheroeyt, ende wegh ghenomen.

Nicol. Leon.
ni. pag. 62.
de *Cicuta*.

S. Hilde. lib.
2. cap. 85.

LEONICENUS betuyght, dat PLINIUS ende meer andere seer ghetwijfelt hebben in de cracht van de *Cicuta* wel te kennen: ende over de selve oock grootelijcks twisten, ende dien volghens oock groote misflaghen hebben ghehad; als oock blijkt uyt het segghen van S. HILDEGARDIS, *Cicuta calida est, & periculum in se habet. Dat de Cicuta heet is, ende perijckel in heeft.* Het ghemeen ghevoelen is nochtans, dat sy cout is, ende dese ende andere segghen dat sy van natuere heet is.

Dit ghewasch heeft een schadelijcke cracht ende eyghentheydt, die de hersenen seer onstelt, want het verweckt draeyinghen in het hooft, sommighe grooten hooft sweer, sommighe worden daer dul van.

Verscheyde ongevallen voortsghecomen door het onverhoets eten der wilde Petercelie, waer uyt oock te sien is hoedanighe teekenen haer vertoonen als jemandt onbedacht van dit cruyt ghegeten heeft, oft vergheven is.

Matt. in
Diosco. lib.
6. cap. XI.

MATTHIOLUS verhaelt, dat hy selfs ondervonden heeft in eenen Wijngaert wercker, den welcken in den wijngaert werckende, heeft by gheval eenighe wortels van *Scherlinck* uytgheworpen, en meynde dat het pastinaken waeren, heeft die tuys ghedraghen, laten koken, ende des avonds met sijn huysvrouwe ghegeten, ende daer naer slapen ghegaen. Des nachts te midder nacht wacker wordende, sijn beyde opghestaen, lopende al suyselende herre waerts en derrewaerts sonder ghesicht al oft sy sot oft dul gheweest waeren: jae den hoofde teghen den muer aenstucken, hebbende de oogh schellen ende aensicht soo gheswollen, dat het schrickelijck om aensien was: soo dat de naebuere MATTHIOLUS quaemen haelen om de selve door medecijnen te helpen: het welck als hy door ondersoek bevonden hadde, dat den oorspronck van de *Cicuta* comen was, heeft hy de selve in corten tijdt (door die hulpe godts) ghenesen ende tot haer vorighe ghesontheyt ghebracht.

Over weynighe jaeren is in het Munsterlant in een mans Clooster door
onghe-

ongheluck dese *Wilde petercelie* onder het moes cruyt ghedaen, waer van die het ghegeten hadden, sommighe ghestorven sijn, veele dul ghe- worden, ende den meesten deel simpel ghebleven sijn, waer van tot op heden noch verscheyde in het leven sijn, het welck: een vermaert Advocaet, my seer wel bekent sijnde, ende aldaer woonachtigh, my selfs mondelingh verclaert heeft ghesien te hebben.

Over eenige jaeren is binnen Brussel een kint geweest ontrent vijf oft ses jaer, van seer achtbaere edele ouders, het welck den vader eenigh cruyt tot den boteram hadde sien plucken ende eten, het welck heeft sich oock tot den hof begeven met sijnen cleynen boteram, ende cruyt pluckende het selve gegeten. Welck kint in corte uren daer naer seffens sieck geworden is, wordende de oorsaecke der sieckte niet eerder bekent, voor dat het selve buyten hulpe was: want merckende dat het kint (door wel te ondervraghen) *Wilde petercelie* had ghegeten, heeftmen de selve voor des kints ooghen ghebroght: het melck terstondt bekende het selve cruydt de oorsaecks van sijne sieckte te wesen: ende is alsoo ghestorven.

Noch ist weynigh tijdt gheleden, dat cleyne kinderen binnen de stadt van Loven te samen spelende aen sekeren opgevropen hooghen aerde cant van een veldt, al waer dese *Wilde petercelie* seer veel was: ende door het afrijfen vande aerde, de wortelen van dese *Cicuta* bloodt staende, hebben dese kinderen de selve witte wortelen begonst te eten sonder kennis oft sorghe, nochtans met groot perijckel van verlies des levens, de welcke daer naer seer verdwelmt ghevonden sijn, gaende al suyselende, ende met andere groote ontsteltenissen. Het ongheval ghevvaer geworden sijnde, sijn de selve door den seer vermaerden Heer Doctor WAER- SEGGER practiserende binnen Loven gheluckighlijck ghenesen.

Dese *Scherlinck* is soo kinderlijck, dat als sommighe kinderen vande holle stelen buyskens oft pijpkens maecten, waer door sy blasen, ende water spuyten, den mont vol bleynen en puysten comen sal, oft sy schorft vvaeren, oock een quaede kele ende pijn in't hooft krijghen, ende som- vviyl doodelijck sieck vvorden. Aen het eerste Deel inde inleydinghe tot den Leser sijn oock eenige ongevallen (desen gelijk) waerdigh te lesen.

IOANNES BRUYERINUS betuyght, dat by die van Athenen dese *Cicuta* tot een seker ghewicht van het sap voor een vergif in het ghebruyck was, aende ghene die door den Raet veroordeelt waeren, als ghebleken heeft aen dien wijfen heydenschen Philosoph SOCRATES, de welke door sulcken sap ghedoodt is, ende sijn leven moest eyndighen.

De ghene die van dit cruydt niet veel inghenomen hebben, blijven al hun leven onghesont ende quelen.

Ioan. Bruya
de reciba-
ria. lib. 8.
cap. 71.

De ghenē die door dit cruydt vergheven sijn, ghevoelen door alle haere leden een groote onghemeyne coude.

Behulp ende gheneef-middelen.

Cor. Cels. de
Re medica.
lib. 8. cap.

27.

Pet. And.

Canonb.

cap. 3. 9. 41.

CORNELIUS CELSUS seght, datter gheen uytnemender middel en is om den mensch te helpen van het quaet fenijn der *Wilde petercelie*, als veel franschen wijn te drincken ghegheven, ende besonderlijck als den selven werm ghemaect is, want PETRUS AND. CANONHERUS seght, dat den wijn het fenijn verdrijft ende uytwerpt, ende den mensch tot sijne vorighe ghesontheyt herstelt. Ick heb (met de waerheydt ghesproocken) wel dry hondert Auteurs ghelesen, onder de welcke ick meyne dat niet eenen en is, den welcken den Franschen wijn niet en bekent voor de eerste oft beste middel teghen dit fenijn. Waer uyt ick besluyten moet, dat den wijn de eenighe middel ende behulp moet wesen.

Hiero.
Mercu. lib.
1. cap. 11.
pag. 14. a

Hier is te bemercken het gene HIERONYMUS MERCURIALIS seght uyt de selve woorden van Galemus: *Si vinum misceatur cicuta in exigua quantitate, Venenum fieri letalius, quia auget potius penetrationem: sed si multum vini immisceatur, contrarium fieri: scilicet extingui frigus ipsius cicuta à calore vini.* Dat is, soo wanneer den wijn ghemenghelt wordt onder de *Wilde petercelie* in een cleyne quantiteyt, soo wort het fenijn vande *Wilde petercelie* versterckt ende veel doodelijcker: want het vermeerderd soo veel te snelderer doorganck, maer soo daer meer wijn by ghemenghelt wordt, soo gheschiet contrarie: te weten dat door meerder wijn de coude van de *Cicuta* vermindert ende verdooft wordt.

Ioan. Bap.
Igna. lib.
4. cap. 594.

Noch voorder seght IOAN. BAPT. IGNATIUS: *Cicuta in vino pota irremediabilis existimatur.* Dat is, dat jemandt het sap van de *Cicuta* te samen met wijn menghde, ende te samen ghemenght sijnde, indronck, den selven met geene middelen, noch met den wijn te drincken te helpen noch te ghenesen is.

Hier teghen dunckt my een noodigh voor-worpsel, dat is, Soo wanneer by gheval een groot deel *Cicuta* in eenighe stovinghe oft kokenagie was, ende met wijn ghestooft oft ghesoden sijnde, oft desen de selve ongheneesbaere nature soude beerven. Dit staet te beduchten, maer niet vrywilligh aen den mensch te proeven. Boven dien, soo soude ick grootelijcks twijfelen, oft de selve preuve aen de beesten met goeden effect soude aen te nemen ende voor vast te stellen sijn, om dieswil dat aen sommighe beesten dit cruyt niet hinderlijck en is: want de esels dit cruyt seer geerne ende veel pleghen te eten, hoewel dat sy daer soo slaperigh

van

van worden , dat het gheschiet is , ſeght DODONEUS , dat menſe lewendigh de huyl afghevilt heeft , eer ſy wacker wierden.

Nu dan voor de ghene die eenigh onghewal van dit cruydt overquam , ende geenen wijn ter handt en hadden , deſe ſullen ghebruycken veel werm ſoete melck , oft haer beweghen met warm bier ende boter daer in , oft eenighe ander middelen , de welcke tot braken beweghen , oft oock eenighe clyſters loock inghenomen , oft Venetſchen Teriakel ; oft aſijn , door een gheloeiyent ijſer oft ſtael heet ghemaect , met boter inghenomen , is een van de beſte middelen in den noodt.

PETRUS APONENSIS prijft ſeer in deſen toeval eenen dranck , die van twee dragma Teriakels , met decoctie van *Diptamnus* ghemaect wordt , oft van den wortel van *Gentiana* , met wijn : ende ſeght voor de waerheydt , dat het de rechte teghen middel deſes cruyts is.

Ghebruyck.

DE ſpreuwen ende ſommighe andere volghis worden door dit cruydt vet ghemaect. De viſchers ghebruycken dit cruydt om de viſchen te vanghen , het ſy alleen , oft dat ſy daer wat venckel bladders by doen. De backers als ſy den oven te heet gheſtoeckt hebben , ſoo dat het broot ſoude moghen verbluyſteren , oft verbranden , werpen ſy inden oven een handtvol oft twee van het rijp oft onrijp zaet van *Cicuta* , te weten die hier te lande ghemeen is , ende minder ſtinckt , waer door , midts het ghekrack , ende ſonderlinghe kracht , beledt wort dat het broot van 't vier niet beſchadicht en wodt , als LOBEL ſeydt.

Vint men noch ſoo omverſaeghden ;
 Sijnder noch ſoo ſtout op d' aerd ,
 Die 't gheſonde leven waeghden
 Voor ſoo ſlechten cruydt van waerd ?
 Sulmen voor een oort aen gelde
 Sick verpanden aen den noodt ,
 En ſich rucken uyt de welde
 Van het leven tot de doot ?
 Wie ſal petercelie eten ,
 Die gheen rechte kennis heeft ?
 Boere kinders moeten 't weten :
 Dogh door fout ghy 't leven ſneeft .
 Weest ontlaſt van anghſtigh dencken ,
 Leeft dees kennis met beſcheydt ,

Goede ſal aen niemandt krencken,
'T quaet is hier ten toon gheleijdt.

Volco-
men ken-
niſſe van
de *Cicuta*.

Bruyder groen, en diep gheſneden,
Quaedt van reuck, en hol van ſteel,
Vroegh gheſchoten, blauwe leden,
Is den Scherlinck in 't gheheel.

HET II. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van dry ſoorten van *Bilsen-cruydt*.

Volghens de aenteeckinghe der oude ſchrijvers, ſoo bevind ick dat-
ter vier ſoorten van *Bilsen-cruydt* ſijn, ſonder nochtans het *Bilsen-*
cruydt van Egipten, van Candien, Peru, ende meer andere verre van hier
gheleghen plaetsen: want het *Bilsen-cruydt* van Peru dat is *Petum*, by ons
bekent ende genaemt *Taback*: van de welke wy hier niet en ſullen ſchrij-
ven, als alleen van ſoodanighe, als hier te lande ſeer ghemeyn in het wildt
voortſcomen, ende niet ſonder groot perijckel connen ghebruyckt en-
de door miſverſtandt ſouden moghen onder andere cruyden onbekent
ghepluckt ende te ſamen ghegeten worden.

B
Naemen.

Swert *bilsen-cruydt*.

Dit *Bilsen cruyl* beſtaet in ſwert, wit, geil, en root. Het *Swart bilſen-*
cruyl wordt naer de bruyne oft ſwertachtighe verwe van de bloe-
men alſoo ghenaemt, in 't Latijn *Hyofcyamus niger*, in 't Griekſch *Hyofcy-*
amus melas. Noch worden deſe ſoorten al te ſamen met eenighe ander na-
men beſchreven, als te weten in 't Latijn *Faba ſuilla*, *Faba Iouis*, *Alterculum*,
Symphoniaca, *Calicularis*, *Dentaria*, *herba Apollinaris priapæa*, in 't Frans *Han-*
nebane, en *dormie*, *Herbe aux tignes*, in 't Hooghduytsch, *Bilsen ſamen* /
dolkraut / *Schlafkraut* / *Bilsam* / *Serborn* / *Bilsenkraut* / *Teuf-*
fels angen / maer aldermeest *Serbon* / oft *Sawbonen* / dat is *Verc-*
kens boonen oft *ſogge boomen*, in 't Italiaens *Disturbio*, *Hyofaniamo*, in 't Spaenſch
Veleno; *meimendro*, in 't Enghelſch *Henne bane*, *Hennequalt*, *Hen bayne*: by
de Apotckers *Insquiamus*: MATTHEUS SILVATICUS noemt het *Dens Cabal-*
linus, *Milimandrum*, ende van meer verſcheyde Auteuren, met menighe
andere naemen.

B
Gedaente *Swart bilſen cruyl* is het ghemeynſte van al de ſoorten hier te lande, het
ſelve

ſelve heeft in ſijn eerſte uytcomen dry oft vier bladeren, de welck op de ſelve manier uyt der aerden comen als het wollen cruyt, doch met ander ghesneden bladeren, ſeer ghelijck aen een ſeker diſtel bladeren ſonder ſtekelinghen, ende meeft ghelijck aenden beren clauw, doch ruyck ende wolligh. Als den plant ſijnen vollen waſdom heeft, is den ſtele tamelijck dick, ende ontrent ander halven voet, oft twee voet, ende ſomwijl meerder hoogh, de welke bedeylt is in menighte ſijde tacken, de ghene vervolghens ſeer gheſchichtelijck met bladeren beſet ende dicht bewaſſchen ſijn: welke bladeren groot, lanck en breedt ſijn, blauw groen van colour, ende ſaght rouw oft wit wolachtigh: de ſelve bladeren ſijn gheſpletten, ghekerft, gheſnippeldt, ende rondom de canten ghehackelt. In het top ſoo vanden rechten ſtam, als aende ſijde tacken groyen menighvuldighe bloemkens, van ghedaente cleyne bellekens oft ſchellekens ghelijck (waer om dat ick dit cruyt *Dulbellen* heb ghe-naemt) bruyn perdts van colour, op de buytenſte randekens wat vuyl geilachtigh, binnen met eenighe perdtſe randekens doortrocken, ende het midden, dat is inden gront vande bloemen, is doncker perdts, by naer als ſwart van verwe (de bien haelen veel honingh uyt de ſelve, alſo ſy daer ghedurigh in ſitten.) Daer naer volghen ronde knopkens lanckworpigh en dick, boven met eenighe dorenkens oft ſtekelinghskens ende met een ſcheelken beſet, waer binnen donckere grauwe beſmeurde cleyne zaden ſchuylen, ſoo cleyne als grof zandt.

Den wortel is dick, lanck en witachtigh, blijvende in de aerde twee jaer levendigh: want het eerſte jaer noydt zaet en gheeft, noch bloydt. Het cruyt is ſwaer ende onlifelijck van reuck, de welke het hoofd beſwaert ende tot ſlapen beweeght.

Veranderingh.

DAer is noch een ander ghemeyn *Bilsen-cruyt*, het ghene *Swart ſomer-bilsen cruydt* ghe-naemt is, het welck van het voorgaende verſchilt, om dat het ſoo rouw oft hairigh niet en is, maer meer houtachtigh, cleynder van wortel, ende de bloemen ſijn de witte *bilsen* wat ghelijck.

Het wit Bilsen-cruydt.

WIT *bilsen-cruydt*, in't Latijn *Hyoscyamus albus*, en is ſoo ghemeyn niet, Gedaente oft ſoo wel niet bekend, daerom wordet inde cruyt hoven geoeffent.

Deſe

Dese is den voorgaenden bynaer ghelijck van fatsoen en grootte, dan dat de bladers breeder, corter, ronder, minder ghesneden, saeghter ende wolachtigher ende witter sijn, oock de stelen sijn corter, langhs de welke witte bloemkens wasschen, cleynder als van de swerte: de knopkens sijn saeghter, effen en gladt, geensins dorenachtigh oft stekende: het zaet is witter van verwe.

Het geil Bilsen-cruydt.

Gedaen: e

Geil Bilsen-cruydt, in't Latijn *Hyoscyamus luteus*, heeft eenen rechten steel, met effen ronde onghesneden dicke bladeren, schoon bleeck groen van couleur, hebbende eenighe rouwigheydt, maer niet als de voorgaende soorten, De bloemkens sijn bleeck geil, ende als eenen cleynen vingherhoet groot, de welck alleen op het top van den plant voortscomen, ende daer naer haer zaet voorts-brenghen, bynaer als het zaet van den taback. Dese planten vergaen alle iaer. Dese can ick qualijck uyt mijnen hof quijt worden, door sijn selfs iaerlijcks saeyen: nochtans sijn sy in het wout weynigh te vinden.

Raeckende de andere, is onnoodigh den Leser daer mede te vermoeyen: wy sullen weder tot ons eerste swerte Bilsen-cruydt keeren, aen het welck aldermeest ghelegghen is.

Tijdt en
plaets.

Swert Bilsen-cruydt oft *Dul bellen*, met al de ander soorten, vertoonen haer eerste uytcomen in April en Mey, ende sy bloeyen in Augustus, ende draghen haer zaet in den Herft, waer naer sy versterven. *Swert Bilsen-cruydt* is in Brabant, Vlaenderen, ende op alle plaetsen bynaer te vinden: besonderlijck heb ick dit cruylt aldermeest aen de dijcken sien groeyen, oft aen de canten van uytgheschoten grachten, in savelachtighen gront, maer aen den hey-cant seer selden: nochtans is het selve niet dan al te veel benefens menichte goede eetbaere cruyden voorts-comende, welke de reden is dat ick dit benefens de *Doodelycke Petercelie* ghevoeght hebbe.

Natuer, ghebruyck ende hinder.

Avicenna,
Plempij. Ca
non medi.
lib.2. Tract.
2.

Bilsen cruylt is tot in den vierden graed cout, seght *DODONEUS*. Ende *AVICENNA* seght, dat het *Swart Bilsen-cruylt* cout en droogh is tot in het uystersten van den derden graed, doch het is van natuer ghelijck aen den *Opium*, ende *heul sap*, ende is oock soo schadelijck als den selven.

DIOSCORIDES

Aenwij
DIOSCORIDES sey
maken den men
selende.
GALENUS verseker
sien de slapende
krachten daer al
verde te vlieden sijn
het bequaemste
in Duytschlandt e
ende zaet in
nomen konnen.
S. HILDEGARDUS
ghebruyck moe
veel quaelen e
weelen noyt ghera
van eenen goeden
gheordoneert
oft barbiers,
somwijl gro
binen deser sta
zendt Februarij
gus hadde ghera
middel des t
te houden: e
selven Pater hi
sterck man va
weynigh tot hu
men met de doo

Met rijpe voo
Oock niet ver
Want vro
Maer dat
Om op den se
Die sijn t, di
Dies vr aeg
De kennis
Soo blijft u t
Want een

Aenwysinghe de hinderlycke cruyden.

DIOSCORIDES seydt, de bladeren van *Bilsen cruydt* met moes ghegeren, maecken den mensch kranckfinnigh oft light van hoofde, ende oock wel rasende.

Diosc. lib. 4° cap. 59.
*Dalechampi-
pius Tom.
2. lib. 17.
cap. 4.*
*Galen de
simplicib.
lib. 8. cap.
148.*

GALENUS verskert, dat *swart bilsen cruydt* de dulligheydt, oft ten minsten de slapende sieckte veroorsaect. Het *Geil bilsen cruydt*, seydt hy, van krachten daer alder naest by te comen: ende voeght daer by, dat sy beyde te vlieden sijn, als onut ende verghiftigh: dan het wit houdt hy voor het bequaemste om tot ghenefingh te ghebruycken. Nochtans soo is in *Duytschlandt* ende *Nederlandt* by de Apotekers het swart *Bilsen cruydt* ende zaet in het ghebruyck, om dat sy het geil oft wit niet wel becomen konnen.

S. HILDEGARDUS seght, dat het cruyt, zaet, en alles doodelyck is. Het ghebruyck moet met goede kennis en voordaght gheschieden: al ist tot veel quaelen ende ongevallen goet, soo ist nochtans naer mijn ghevoelen noyt gheraden binnen den lijve inghenomen, ten waere dat het van eenen goeden ervaren medecijn met andere menghelingh naer de conste gheordoneert was: want het somwijl ghebeurt, dat eenighe chirurgijs oft barbiers, ende andere, de welcke het ampt van Doctör be-
moyen, somwijl groote misflaghen ende fouten begaen, als gheblecken heeft binnen deser stadt *Antwerpen* in het jaer 1671. in het beginsel van de maendt *Februarij*, dat sekeren *Barbier* aen eenen waerdighen *Pater Religieus* hadde gheraden het *Bilsen zaet* met soete melck ghekoockt, voor ghenees middel des tandt pijn, teghen de pijn lijdende plaetse inden mondt te houden: ende alsoo somwijl een weynigh door de kele ginck, is den selven *Pater* hier door soo sieck gheworden, dat, ten waere hy hadde een sterck man van natuer gheweest, de teghen middelen souden den selven weynigh tot hulp, maer te vergheefs gheweest sijn, ende hy soude sijn leven met de doot verwisselt hebben: doch is even noch becomen.

*In Physica.
S. Hildegard.
lib. 2. cap.
120.*

*Ongheval
door Bil-
sen-cruyt.*

*Met rijpe voordacht salmen ieders raet aenmercken,
Oock niet versmaden al ist van gheringhe klercken:
Want vrouwen raet verstreckt somwijl tot nut en goedt:
Maer dat, al wat men hoort, sal drucken in't ghemoet,
Om op den selven stont tot hulp en baet te proeven,
Die sijn't, die aldereerst van sulcken raet bedroeven.
Dies vraeght aen die't verstaet, en met ghegronden raet
De kennis heeft van't cruydt, als van de sieckt en quaet:
Soo blijft u twist gheslist, die noyt te spaey sal claghen,
Want een gherust ghemoet haelt uyt den raet behaeghen.*

X x

Hec

Flerécijn
genesen.

Het zaet van *Bilsen-cruyt* ghestooten ende met wijn ghemenght, gheleydt op't flerécijn, verfoet de pijn. Van binnen den lijve inghenomen ist niet alleen aen den mensche, maer oock aen de beesten schadelijck: want men noemt dit *Sogge-boonen*, om als dit van de verckens ghegeten is, de selve ter aerden doet vallen, al oft sy doot waeren: want het vervult de hersenen van alle ghedierten met eenen vuylen stinckenden damp, die de menschen oock schadelijck is, ende het verstandt wordt hun daer mede benomen al oft sy rasende waeren.

De hinnen oft andere voghelen die *Bilsen saet* oft het cruyt eten, steruen daer haest van.

De olie van *Bilsen zaet* beneemt het verstandt, als men 't hoeft daer mede stryckt.

Olie uyt *Bilsen zaet* gheperst, gheneest den tant sweer, seydt **LOBEL**.

Het sap van het cruydt over den lijve ghestreken, doodet de luyfen en vloeyen, oock aende honden.

Winter
in de han-
den ghe-
nesen.

De boeren van Aniou, ende daer ontrent in Vranckrijck, pleghen het cruyt, als't met sijn zaet gheladen is, uyt te trecken, ende te drooghen te hanghen: ende des winters, als jemandt de handen gheswollen sijn van coude, ende seer jeucken, worpen sy de zaet huyskens op't vier, ende laten dien roock aende handen comen, daer door vergaet al dat jeucksel ende gheswil.

Een pont *Swart bilsen zaet* in een Brousel bier van ses tonnen ghesoden, can het selve soodanighe kracht en ontfet gheuen, dat den stercksten droonckaert door een pint van't selve bier versmoort sat can sijn, ende niet sonder hinder van sijne ghesontheydt oft verstandt.

Behulp voor de ghene die van Bilsen-cruyt besmet sijn.

DE kenteecken sijn in de quaelen, vande ghene die daer mede besmet sijn, ghenochsaem te verstaen ghegheuen: soo jemandt van dit cruyt besmet was, can lichtelijck door geyten melck te drincken, gheholpen worden; oft eenighe van dese naervolghende, ghestooten, ende met wijn inghenomen, als mostaert, kers saet, netel zaet, venckel, meide, radijs, aiuyn, oft loock. Een van dese is behulp voor soodanigh quaet.

Den ghene die meer ghelieve van dit cruyt te weten, lese **DODONEUS**, **BAUHINUS**, **MATTHIOLUS**, ende de andere.

HET

HET III. CAPITTEL.

Van het cruyt Moninckx-cappen, oft Napellus.

A List dat dit cruyt aende weggen in het wildt ende opde ghemeyne plaetsen niet en groyt : soo nochtans is't in Brabant soo ghemeyn, datter weyighe hoven sijn, 't sy cleyne oft groot, 't sy binnen oft buyten de steden, oft dit cruyt is al daer ghemeyn, ten opsicht van sijne blauwe bloemen, met de welke de kercken ende Altaren ghemeynelijck verciert worden.

Het verschil van AVICENNA in dit cruyt met verscheyde naemen te noemen, is hier niet noodigh verhaelt. Dit is ghenaeamt *Monincks cappen*, in't Latijn *Cucullus monachi*, *Napellus*, in't Greckisch *Aconiton lycoctonon*: noch wordt het in Nederduytsch *Blauw wolfs-wortels* / oock *Sots cappen* ghenaeamt, in't Hooghduytsch *Parren kappen* / *Blo-wolfs wurtz* / *Tensfels-wurtz* / *Elsen hutlin* / *Stappen blumen* / in't Engelsch *Bleuw wolfbane*, in het Arabisch *Bisi*, &c. Aenghesien dese namen ten opsicht vande bloemen ghegheven sijn, soo sal ick dit ten opsicht van het cruyt de *Doodelycke raket* noemen, in't Latijn *Eruca letalis*, oft oock *Cornucervile tale*, aen welke cruyden dat het seer ghelijck is, als't eerst uyt comt.

Als wanneer dit cruydt een maendt out is (het welck alle jaeren uyt den selven wortel voorts comt) is het seer ghelijck aende *Ghsneden* oft *Wilde raket*, welck cruyt voor een ghemeyn toecruyt op't salaet ghedaen wordt. Dit cruyt schiet als dan seffens op met eenen stock van dry voet hoogh, van onder tot boven rondt som met doncker groen ghesneden cruyt oft bladeren bewasschen, het cruyt, ghenaeamt *Herts horen*, gheheel ghelijck. Van het midden vanden steel tot het sop toe comen de bloemen voorts, vervolghens geschicktelijck gevoeght, schoon blauw van verwe, van maecksfel die openstaende gapende helmen in alle haer deelen ghelijck, oft als een dobbel kapken ghelijck: sy sijn van bladerkens vergadert, vande welke het opperste't grootste van allen, wesende een kovel oft kapken ghelijckt: twee andere wat cleynder bedecken de sijden: de twee ondersten ende cleyenste, sijn smal oft lanckworpigh. In de midden van dese vijf bladerkens comen cleyne hair-ghewijse draeykens voorts, uyt de welke twee kromme priemkens spruyten, haer selven niet eerder vertoonende, voor dat het kapken opghelicht wort. Den

C

Naemen
Avicen.
Tract. 1. lib.
2. § 4. sect.
6.

C

Gedaente

wortel is lanckworpigh, boven dick, ende onder als een pinne te niet gaende met vele sijde wortelkens. Den grooten wortel is buyten heel castani bruyn, maer binnen wit: sy setten veel voorts, ende vermenighvuldighen seer.

Onder dese *Sots cappen* sijn verscheyde soorten: want ick er teghenworigh noch vier andere soorten in mijnen hof heb: maer wel wetende dat de selve niet ghemeyn sijn, soo achte ick onnodigh hier van te schrijven, want ick niet van meynigh ben van dit werck eenen cruydt boeck te maken.

Tijdt en
plaats.

Inde maendt van Meert spruyt dit uyt de aerde: in Mey hevet sijn bloemen, ende in Augusto is 't zaet rijp. Op verscheyde gheberghten, als op Anania ende Grisons wast dit overvloedigh van selfs: ende nu in Nederlandt (het ghene my schroomen doet) by naer in alle hoven. Ick hebse oock in Brabandt op een dorp in het wildt sien staen, het wecke ick gheloofde, van jemandt uyt gheworpen sijnde, aldaer by gheval ghecomen waeren.

Andere soorten.

DAer is een soort, de welcke het loof meer door sneden is, het welck blauwe bloemen heeft, by naer ghelijc aende *Ridderspooren*: dese is oock al seer ghemeyn, ende vande selve natuer.

De derde heeft ronder ende de alderminste ghesneden bladers, ende heeft uyt den geil witten cleyne hooghe capkens van bloemkens.

Noch isser een soort de welcke haer bloemen cleynder sijn als de eerste soort van desen gheslachte, welcke bloemen veel lighter blauw sijn, ende oock met wit ghemenghelt, diemen *Napellus gloriosus*, in't Nederduytsch, de *Glorieuse oft ghevlamde cappen* noemt: dese hebben corter ende ronder blaederkens, seer weynigh ghesneden: maer sijn al te samen van een ende de selve quaede natuer, als hier naer volghet.

Hieronym.
Mercur. lib
2. cap. 10.

MERCURIALUS ende meer andere spreken van neghen verscheyde soorten van *Aconitum*, de welcke al te samen doodelijck sijn, maer aenghesien alle die soorten in Brabant niet te vinden sijn, soo is onnodigh de selve hier aen te wijzen, alsoo het voorseckert is dat van de gene die hier niet en groeyen, voor ons oock geen ongheval te vreesen is.

Natuer, ghebruyck, ende hinder.

AVICENNA seydt, dat den *Napellus* cout en droogh in den hooghsten graedt is. Het is de menschen ende vele viervoetighe ghedierten schade.

schadelijck : het cruyt, zaet ende wortel is alle hinderlijck , jae doode-
lijck , sonderlinghe de wortel , seght CASTOR DURANT : de welcke van
de weecke menschen maer eenen tijdt lanck in de handt wel vast ghehou-
den sijnde , de selve ter doodr ghebrocht heeft : nochtans can men de
selve wel ghewoon worden , soodanigh dat het ons in 't leste niet schaden
en can , als AVICENNA betuyght , een oude vrouwe ghekent te hebben ,
de welcke den Napellus soo vryelijck ende sonder sorghe innam , al oft sy
een rape ghegeten hadde , om dat sy haer selven daer toe ghewent hadde.
GASPER BRAVO seght , dat al de stoffe van den Napellus uyt sijn eyghen
natuer doodelijck is.

Gasp. Bravo
de Venenis,
part. 2.
Consult. 6.
92.

Hoedanighe teekenen naer het eten van den Napellus sich
vertoonen.

DEn ghenen die het cruyt *Napellus* ghegeten hebben , swillen corts
daer naer haer de lippen , ende de tonghe wordt seer dick , de oo-
ghen puylen , jae vallen bynaer voorwaerts uyt : de beenen worden stijf,
stram ende cout. Daer naer volghen oock draeyinghen des hoofts , ende
swijmenissen , ende onmacht des herten. Voorders seght AVICENNA , dat
het vergif van dit cruyt soo groot is , dat het oock de punten van de pijc-
ken , lancien , pijlen ende schichten daer mede bestreken sijnde , ende
alle die daer mede ghequetst worden , seker sterven moeten.

Avicen. lib.
4.

Ongheval gheschiet door den *Napellus*.

BInnen de stadt ende wijdt vermaerde Universiteyt van Loven in het
iaer 1628. hadde een maerte binnen den huys-hof een handt vol
Napellus cruydt ghepluckt (meynende dat het *Raket* was) het welck sy op
het salaet voor toe cruyt ghedaen hadde : van het welck dry ghenooode
vrienden (Laken-makers van hun ampt) met graghen appetijt smacc-
kelijck hadden ghegeten , waer van weynighe uren daer naer eenen doot
was , ende de andere twee , naer langhduerighe sieckte sijn door vele me-
decijnen becomen.

DODONEUS verhaelt dat binnen deser stadt Antwerpen een jammer en-
de beclaghelijck ongheval gheschiet is van sommighe vrouwen die dit
cruydt niet kennende , hadden de wortelen voor een goedt cruyt in't
salaet ghedaen : ende alle de ghenen die dat ghegheten hadden , sijn

corts daer naer in onlijdelijcke ende onuytsprekelijcke smerten, treckinghen, spanninghen ende ander quaelen ghevallen, ende daer naer eer langhe alle gader ghestorven.

*Abra. Muntingh
bet 3.
boeck cap. 8.*

Den Heere Doctor MUNTINGH verhaelt uyt MENANDER, dat aenmerckens waerdigh is, te weten: dat op het Eylant Ceo voor desen eene wet was, dat alle de oude lieden, de welcke niet langher haeren cost en conden ghewinnen, door dese planten vanden *Napellus* haer leven eyndighen moesten, op dat de andere soo veel te meerder voetsel der weynigher spijsse ghenieten moeghten.

Hoe menigh ongheval, siekten, en quaelen overvallen ons, naer alle de welcke altijd gheen doot en volght, waer van aen veele menschen d'oorfaeck onbekent blijft, waer door de Doctors selver somwijl verstelt staen, welcke oorfaeck wy niet eens dencken dat van groen cruyt uyt onsen eyghen hof soude comen: daerom.

*Ruckt dit cruyt
Den hof uyt,*

*Soo en sijn gheen droeve klachten
Vyt u eyghen hof te wachten:
En oft u was wel bekend,
Siet dat 't niet u kinders schent.
Nieuwe maerten, nieuwe knapen,
Connen hier haer doot uyt rapen:
Daerom suyvert uwen hof
Van dees doodelijcke stof.*

Ghenees middelen teghen den Napellus.

MATTYS LOBEL seght: twintigh vande *Blauwe vliegghen*, de welcke ghedurigh aen het cruyt ende bloemen vande *Napellus* sitten, met de wortel van *Oosterlucy*, dat is *Aristolchia*, ende *Bolus Armeni*, van elcks een draghma 't samen ghemenght, ende ghestooten, ende daer van inghenomen, is een seer goede behulp.

Van dese vliegghen is veel ende vrent gheschreven, soo van AVIENNA, ANTONIUS GUAINERUS, CASTOR DURANT, ende van andere. Leest daer van DODONEUS.

Theriakel is seer goet voor dit venijn ingenomen: maer boven al soo prijstmen den *Lupas bezoir*, dat is den *Peer bizaert steen* vanden orientalen, seftien

festien greyn oft asen met citroen sap inghenomen.

De wonden die ghecomen sijn door vergiftighe pijlen, lancien oft iet sulcks die door het sap oft cruyt van den *Napellus* bestreken sijnde fenijnigh ghemaect sijn: in soodanighe wonden salmen het sap van que-appels gieten, het welck daer voor een soo grooten ghenefinghe is, datmen het selve noydt heeft sien falen.

Het sap van het cruyt van *Napellus* plaght in ghebruyck te sijn, om de sproeten ende vlekken uyt het aensicht wech te nemen, het welck best ghelaten is.

HET IV. CAPITTEL.

Vande dulmaeckende Nachtschaj, ende eenighe mede soorten.

ONs Nederlandt is maer al te veel van verscheyde soorten van *Nascaey* oft *Nachtschaj* voorsien ende bewasschen: ende al ist saecken dat de eene soorte veel minder schadelijk is als de andere, soo is evenwel de alderminste schadelijcke soorte met cleyne deught begaeft: de welke inden lijve inghenomen den mensch altijt hinderlijk sijn. Evenwel sal ick al hier maer een by figure voor oogen stellen, de welke de alderhinderlijcksste is: de andere sal ick met eenige beschrijvinge aenwijzen.

In ons Nederduytsche tale is dit schadelijk cruyt ghenaemt *Dulbestien*, *Groote nachtschaj*, *Wilde nascaey*, ende *Dulcruyt*, in't Latijn *Solanum lethale*, ende by de Apotekers *Solatrum lethale*, dat is *Doodelijcke nachtschaj*: andere noemen *Ghewendende boonen*, oft *Omghekeerde boonen*, in't Hooghduytsch *Dollwurtz* / *Sollkraut* / *Schlaff beeren* ende *Selwkraut*: in't Latijn, *Solanum soporiferum*, *Solanum somniferum*, *Solanum furiosum*, ende *Solanum silvestre*: in't Italiaens, *Bella donna*, oock *Herba bella donna*: in't Engels, *Dwale*, ende *Great morell*. Ick sal dese *Levensch schade* noemen, ten opsicht de selve aen ons leven soo schadelijk is.

Levensch schade oft *Dulle bestien*, heeft ronde gherackte merckelijcke dicke stelen, seer bleeck groen, bynaer ghelijck de stelen van den taback, doch soo plat niet, somwijl onderwaerts roodt bruyn, als swartachtigh. De selve sijn dry oft vier voeten hoogh: ick hebse dit jaer 1674. in mijnen hof ses voet lanck ghehadt, het gene selden gheschiet: sy sijn bekleedt met langhe breede bladeren, de grootste eenen voet lanck, ende inde midden oft aen de breedste sijde seven duym breedt de selve sijn wat saght ende wol oft hairachtigh. De bloemen sijn lanck-worpigh hol, uyt den schoot vande bladeren spruytende, elck op een bysonder steelken.

D
Naem.

D
Gedaente.

ken staende : de selve bloemen sijn doncker , bruyn , oft droef verstorven perds van verwe : naer elcke bloem volght een vrucht , de ghedaente van een wijn-druyve, oft soo groot als een middel-baer kriecke , doch plat van forme , in het eerste groen , maer daer naer soo schoon blinckende swart als gette teeckens , seer schoon en aen-lockende aen des menschen ooghen : binnen heeft sy een overvloedigh schoon swart purper dun sap , het ghene de handen besmet , met het welcke men soude connen schrijven , nochtans is de selve besie volcleyne bruyn zaet. Den wortel is groot en dick, wit , seer diep inde aerde , blijft vele jaeren staen , schietende alle jaer stercker ende met meerder tacken en scheuten. Het saeyt sich, ende set soo menighvuldigh voorts, dat ick 't nauwelijcks can overwinnen.

In het eerste uytcomen sijn de bladeren in eenen vronck ghedraeyt , ende in malcanderen ghewonden , op de manier als een cleyn lanckworpijgh koolken oft savoye : alswanneer de bladeren wat blau groen ende meer wolligh sijn , de welcke allenghskens breeder opengaende , ghelijck worden aen den jonghen uyt schietenden taback , ende dierghelijcken,

Tijdt en
plaets.

Het schiet uyt der aerden in Meert : het heeft sijn bloemen in de maent van Iulij, ende de besien oft vruchten sijn rijp in Augusto en September.

Dit cruyt wast by naer over al ontrent de bosschen, by de hagen en heggen, ende ontrent de afschudtsels van bouw-landen, maer alderlieft in schaduwachtighe ende doncker ghewesten. Tot noch toe is dese plant seer weynich ende seldsaem op het vlack landt in Brabant te sien , Godt lof , doch is in vele hoven van plasantie voor een cicraet meer als ghenoegh te vinden.

Natuer , cracht, ende hinder.

GALENUS seydt, dat den wortel, ende besonderlijck de schorse van den selven droogh is tot in den derden graed , ende cout tot in den tweeden , ende wordt vryelijcker inghenomen ende ghebruyckt dan het cruyt oft besien , want de besien ende bladeren sijn noch kouder jae wel tot inden vierden graed.

Een loot vanden selven inghenomen, can den mensch veel eerder dooden dan den *Opium* : de stelen sijn oock niet vry van schadelijckheydt.

Sy verweckt den mensch tot swaer slapen , oft beroert hem sijn sinnen , ende maect hem rasende ende dul , als hy niet veel besien 't seffens

in neemt : maer
lijck tot de doot.

Als ghebleken he
den, de welke v

er-wordende si

bben connen help

van desen boeck,

te lesen is.

DODONEUS seght

landt, ende oock

weleke door de li

et wetende dat sy

bben, ende sijn

ralende ghestorv

iten minsten de

daer van niet lae

Herten, viende

lijck.

Do wanneer je

selven daer op

ter, oft mei, ooc

als dan en sal nie

D E wortels gh

ten opgheley

quatte leden.

T sap van 't cru

iet te langh) vers

ult, maer wagt

geleert hebbe.

Het sap alleen

den, verfoet de

Het ghedisteele

ande vrouwen in

fens in neemt : maer veel seffens inghenomen, brengt den mensch haestelijck tot de doot.

Als ghebleken heeft aen twee kinderen in Vrieslandt binnen Groeninghen, de welcke van dese besien ghegeten hadden, ende te laet ghe-
waer-woordende sijn, ghestorven, sonder dat de teghen-middelen haer hebben connen helpen. Leest in de inleydinghe tot den Leser in't begin-
sel van desen boeck, alwaer het selve promptelijck beschreven, ende bree-
der te lesen is.

Ongheval
gheschiet.

DODONEUS seght, dat tot Mechelen, ende in andere steden van Ne-
derlandt, ende oock in Duytschlandt, aen vele kinderen ghebleken heeft,
de welcke door de lifelijckheydt van dese schoone besien ghelockt sijnde,
niet wetende dat sy schadelijck waeren, de selve onbedachtelijck gegeten
hebben, ende sijn daer van in korten tijdt slapende oft oock half dul
oft rasende ghestorven. Daerom salmen dit cruyt uyt de hoven royen,
oft ten minsten de kinderen oft de lustighe swangher vrouwen de vruch-
ten daer van niet laeten te sien comen. Nochtans sommighe beesten, als
de Herten, vienden hier groot behaeghen is, ende en is haer niet scha-
delijck.

Ghenees-middelen teghen de Dul-besien.

Soo wanneer jemandt van dit cruyt oft besien ghegeten heeft, sal den
selven daer op haestelijck wat theriakel in-nemen, oft veel honigh
water, oft mei, oock stercken wijn, oock den azijn oft eeck alleen, en-
de als dan en sal niemandt daer van quaet oft hinderen becomen.

Ghebruyck.

DE wortels ghestooten, ende met olie vermenght, is goet van buy-
ten opgheleydt op de gheslaghen, gheblutste, oft anders ghe-
quaetste leden.

'T sap van 't cruyt in wijn ghesoden, inden mondt ghehouden (maer
niet te langh) versoet den tant sweir, ende maect de loterende tanden
vast, maer wagt u van door haelen, ghelijck ick aen het bilsen cruyt
gheleert hebbe.

Het sap alleen vande ghestooten bladers op de verbrantheydt ghe-
daen, versoet de pijn, ende gheneest het selve.

Het ghedisteleert water, ende het sap van 't cruyt ende besien, wort
vande vrouwen in Italien voor een blancketsel ghebruyckt.

Twee oft dry lepels vol (maer niet meer) van dit ghedistileert water, ghenesen alle onstekingen des inghewants. 't Zaet vande groote Nachtschaey doet seer pissen, seydt PLINIUS. Leest DODONEUS in sijne Byvoeghels, die meer ghelieft te weten.

HET V. CAPITTEL.

Vande tamme oft hof Nachtschaey.

Sommighe souden moghen peysen, om welcke redenen dat ick de voorgaende Nachtschaey beneffens dese soorten op de selve plaete niet ghevoeght hebbe, op dat alle de soorten te gader souden vereenicht wesen, het ghene ick mede wel ghewenscht hadde: dogh men is dickmael ghedwonghen oock de noot-saeckelijckheyt selver voor by te gaen, het gene hier in tot blijk staet; hoe wel de voorgaende even wel een besonder soort ende gheslaght op haer selven is, waerom sy wel bescheyden mochte vertoont worden.

Nom. 35.

A

Naemen.

De hoven, velden en canten, soo wel binnen de steden als buyten, jae de kerck-hoven, dycken en vesten, sijn overvloedigh met dit cruyt beset, ende vande kinders selfs wel bekend, al ist dat sy het selve met eenen on-eyghen naem noemen, als sy de vruchten *Hondts besien* heeten. Dit wordt by de cruyt beschrijvers *Tamme nachtschey* gheheeten, ende met den selven naem vande Hooghduytsch: in 't Latijn *Solanum hortense*, oock *Vua vulpina*, *uva lupina*, *uva vulpis*, dat is *Vossen druyven*, in 't Fransch, *Morrelle*, in 't Italiaens, *Solatro*, in 't Spaensch, *Morella* ende *ijerva mora*, in 't Enghelsch, *Nichtschade*, *Morel*, *Pety morel*, *Howndes berre*, in 't Grieksch, *Stijchnos*, en *Trijchnos*, met meer andere naemen, onnodigh hier by te voeghen.

A

Gedaente

Tamme nachtschey comt eerst uyt de aerde met cleyne bladerkens, dewelcke lichtelijck onder de moes cruyden voor cruyt souden ghepluckt worden: daer naer krijghen eenen langhen opgaenden steel, van onder tot boven met sijde stelen en bladers beset, eenen voet oft ander half hoogh. De bladers sijn bruyn oft doncker groen, weeck en flap, die het cruyt den groven basilicon wat ghelijckende sijn, maer grooter en breeder: sommighe sijn oock aen het voorste deel een wenigh ghesneden. De bloemen sijn wit, twee, dry oft meer by een voorts comende, waer naer dat eenighe besikens druyfs-ghewijse volghen, nederwaerts hanghende, eerst groen sijnde, daer naer, rijp gheworden sijnde, somtijts swartachtigh, somtijts roodt, en somtijts geil. Het cruyt is seer swaer

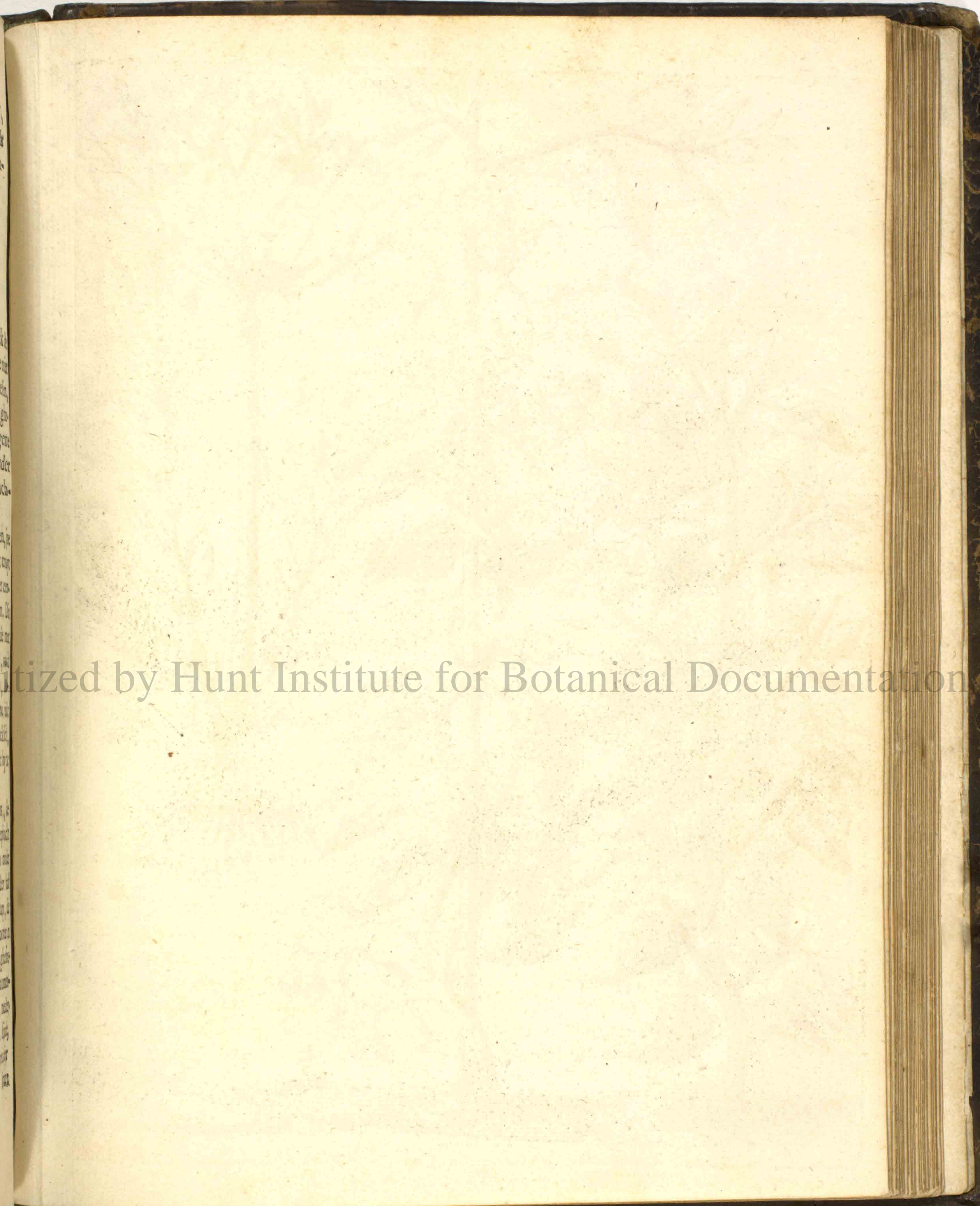
van het derde Deel,
van dit gbedillieet water,
vande grooten Nach
Lecik Dououans in sijne Byvoeg-

7. CAPITTEL
oest hof Nacht (chay).

den peylen, om welke reizen dat ik
dese soorten op de selve plaatsen
te gader souden vereenicht wien,
welcke hadde: dogh men is dickmael ghe-

comen, so wel binnen de steden als buyten, te
zien en welken, sijn overvloedigh met dit water
welcke wel bekent, al sijn dat sy het selve met co-
men, als sy de vruchten Hants wien heeten. De
Linnen Linnen water sijn ghezeen, ende de
Linnen water: in t' Latijn Salum water, sijn
welcke, dat is t' Latijn Salum water, sijn
welcke, dat is t' Latijn Salum water, sijn
welcke, dat is t' Latijn Salum water, sijn

met sijn de serie met cleyne blaeken, te
kenen cruyden voor cruyt souden ghe-
gen men langhen oppendien steel, en men
den en blaeken beir, wien voer de serie te
bruyt oft dancor gien, weeck en sijn, de
Linnen water gheschiede sijn, met gien
met van het eerste deel een weersple-
te, over, dyt meer by een voon con-
te bekenen cruyt-ghevele volgen, sijn
grien sijn, dat naer rijp ghevoerde sijn
rijp roock, en sijn sijn gel. Het cruyt

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

D

E

F

E

Aen
ter van reuck,
ch seer wijdt ve
Dit cruydt con
brighen rouwe
de plaetsen bo
veel op alle

H Oedanigh se
voorgaende
lijk van allen :
oordeel doen. Sy
reeden graed. G
een moef-cruyt
Nacht-schae: ende
re selden als een
middel pleghen te
Aador nus seg
is Wolfs oft Voss
gaat van dit cr
magh wachten.
Al de selve teek
onen haer naer h
en,

VICENNA seg
nomen het E
melek van de ko
Den RABI MOY
Nacht-schae, de
ghebeurt wel, d
kens te voorsch
er hinderlijk, wa
de behulp-midde
nigh en water, e
ter andere.

swaer van reuck, ende vetachtigh. Den wortel is wit, dun, en ghevetelt, sich seer wijdt verspreydende, dogh niet seer diep inde aerde.

Dit cruydt comt in April uyt, ende bloyt diep inden Herft. Op steen- Tjijt en achtighen rouwe gruijsachtighe gront van eenighe vervallen huysen, als plaets. op de plaetsen boven ghemelt, is dit in overvloet te vinden. Het groeyt oock veel op alle kerck-hoven.

Natuer en cracht.

HOedanigh forghelijck dat de soorten van *Nachtschaey* sijn, is in het voorgaende ghenoech betoont, nochtans is dese wel de minste schadelijck van allen: evenwel binnen den lijve ghenomen, can weynigh voordeel doen. Sy is samen treckende, ende cout van natuer tot in den tweeden graed. **GALENUS** vermaent, dat onder al de dinghen diemen eet, gheen moef-cruyt te vinden is, dat soo seer t'samen trecken can als de *Nacht-schaey*: ende daerom seydt hy oock, dat de medecijs met recht de selve selden als eenigh voetsel, maer alijdt als een medecijn oft gheneef-middel pleghen te ghebruycken. *Galen. de aliment facult. lib. 2. cap. 49.*

ARDOYNUS seght: den *Solutrum*, dimen noemt *vua lupina*, oft *vua vulpina*, dat is *Wolfs* oft *Vosschen druyven*, die is quaet en fenijnigh. Soo dat **ARDOYNUS** het quaet van dit cruyt meer bekend is als **GALENUS** waer van men sich wel magh wachten. *Sanct Ardoyn de venenis. lib. 3. cap. 59.*

Al de selve teckenhen, als van de voorgaende soort gheseydt is, vertoonen haer naer het nutten van dese, besonderlijck in swacke lichaemen.

Gheneef-middelen.

A**VICENNA** seght: teghen het nutten der *Vosschen druyven* is goedt ghenomen het *Eselinnen melck*, oft *Geyten-melck*. Noch is het soete melck van de koyen, ende soeten wijn, seer goedt. *Avieni. canone 4. fen. 6.*

Den **RABI MOYSES** in sijn beschrijvingh van de fenijnen seght: daer is een *Nacht-schaey*, de welcke swerte druyfkens oft besikens draeght, ende het ghebeurt wel, dat het sap van het cruyt ghenut wordt eer de besikens te voorschijn comen, het welck hoe dat het ghenut wordt, is seer hinderlijck, want het doet seer hicken en bloet spouwen, &c. ende de behulp-middel is de ghemeyn manier van spou-drancken, als met honigh en water, ende overvloedigh lauw-water ghedroncken, ende meer andere. *Rabi Moyses, cap. ultimo.*

Ghebruyck en kracht.

DODONEUS in sijne Byvoeghsels seght. De groene bladers van dese Tamme nacht-schaey ghestooten, ende met meil van gerste-mout vermengt, sijn seer goet gheleydt op de voorts-etende sweringhen, ende wilt vier, selfs worden voor sonderlingh ghehouden in den kancker. De selve bladeren alleen ghevreven, ghenesen den hooft sweir, heete ghebrenken vande ooghen, ooren, lever, milte ende blase, van buyten opgheleydt.

Sommighe strijcken de huydt met dit sap, om de selve teghen de beten van alle schadelijck ende vergiftigh ghedierte te wapenen ende te bewaeren.

Water van Nachtschaey ghedisteleert, is goet teghen de groote hitte der kortsen, &c.

Noodelijcke bemerckt-redenen.

Hippocrat.
in Aporis-
mo. lib. 6.
part. 25.

HIPPOCRATES betuyght, volghens sijne leeringhe, dat het voornoemde cruyt tot de voor-verhaelde quaelen niet te ghebruycken en soude sijn: jae hy seght, dat het daer voor quaet is: want dat de roose, wilt vier, pocksken, ende alle heete opdrachtigheden (die alle met den naem *Erysipelata* oft roose begrepen moghen worden) van buyten vande uyerlijcke leden, dat is vande huyt, binnen-waerts naer 't inghewant, ghedreven worden. 't Selve bevestight hy oock in het boeck *Coaca*, segghende, dat het goet ende bequaem is, dat het *Erysipelas* naer buyten sijnen keer neemt; maer dat het hinderlijck ende een quaet teecken is, als het binnen-waerts ghedreven wort, 't welck niet alleen inden *Erysipelas*, ende sijne medesoorten, maer oock in alle andere dier ghelijcke uytbortelende puystkens ende opdrachtigheden, die door het werck vande natuer (die haer selven helpt) hunnen oorspronck nemen, oock waerachtigh is, ende alsoo daghelijcks bevonden wordt. Nu dat dit soo is, ghelijck het is, soo staet het oock te verwaghten, dat door het ghebruyck van dese verkoelende ende te rugh dryvende dinghen (onder de welke de *Nachtschaey* geensins voor de minste te houden is) alle de bedorven, vuyle, scherpe ende heete vochtigheden naer binnen-waerts ende naer het herte oft ander edel inghewant ghedreven sullen worden: 't welck nochtans sonder merckelijcke schade ende groote forge geensins gheschieden en kan.

Om

Om de voorſeyde redenen ſalmen dan wel toefien, datmèn niet te onbedaghtelijk, noch haeftelijk tot het ghebruyck van duſdanighe dinghen, als vande *Nachtschaey*, en come, ſoo wanneer daer eenighe roode puyſten, rooſe, in het Griekſch *Eryſipelas*, eenigh gheſwil, wilt vier, oft eenighe andere dier-ghelijcke opdrachtigheden des huyts haer ſelven vertoon: want dit is eenen algemeynen regel voor alle andere verkoelende cruyden, met hoedanigh fundament en reden de ſelve te ghebruycken ſijn.

Het is te verwonderen, dat uyt de verrotte bladeren van deſe *Tamme nacht ſchaey* een eyghen gheſlacht van wormkens oft maeyen als riſpen pleegh voorts te comen, de welcke groen ſijn, met geil gheſpickelt, op het hooft eenen horen, wel eenen vingher langh draghende: welke wormen oft riſpen ſeer hinderlijk van natuer ſijn.

HET VI. CAPITTEL.

Van Alfs-ranck oft Nachtschaey.

DEn *Alfs-ranck*, in't Latijn meeftendeel *Dulcamara*, oock *Solanum fruticosum* ghe-naemt, is een mede ſoort van *Nachtschaey*, de welcke om te onderſcheyden van de andere, ſoo wordt ſy *Roode nachtschaey*, in't Latijn *Solanum rubrum* ghe-naemt: hoewel dat ick twee ſoorten teghenwoordigh in mijnen hof hebbe, eenen met purper, ende de ander met witte bloemen, nochtans ſijn haere beſien ende vruchten, rijp ſijnde, roodt, ſoo van de eene als van de andere. Ick ſal van deſe weynigh ſchrijven, om dieſwil dat ſy voor weynigh onghesont bekend is.

Alfs-ranck is ſoo ghemeyn aen alle hegghen, haghén, eycke canten, ende aldermeeft in de ſchaerbosſchen te vinden, als eenigh ghemeyn cruyt der aerden, ende beſonderlijk in Nederlandt.

Dit ghewasch heeft dunne herde ende houtachtighe rancken, op de manier als den wijngaert, de welcke in meer ander ſijde tackskens be-deylt worden: waer mede dat het de hegghen, haghén, bomkens ende heeſters beklampt ende daer teghen vaſthout. De ſchors vande jonghe tackskens is groen; dan de ſchorſch vanden middelſten ende grootſten ranck, als oock vande tacken, als de ſelve twee jaer out ſijn, is rouwer, ende grauw oft geil wit-achtigh, naer den aſchvervighen treeckende, te weten van buyten; want binnen waerts is ſy oock ſchoon groen. Het hout is brooſch en breuckigh, binnen heeft het teer voos wit merck in: aen de ſtelen waſſchen lanck-achtighe, ſaechte, effen ende kale,

B
Naem.B
Gedaente.

voor

voor spitse bladeren, cleynder dan het cruyt ghenaeamt *Winde*, onder aen het steelken daer sy opstaen, is bewasschen met cleyne aenhangende bladerkens, als oorkens, aen beyde de sijden ghemeynelijck twee teghen een wassende. De bloemen wasschen veel by een in cleyne troskens te gader, jeder in vijf bladerkens bedeylt, violet, oft perdts blauw van couleur, binnen oft in't midden met een geil priemken, met uytstaende nopkens. Naer dese bloemkens volghen cleyne lanck-achtighe saeghte weecke besikens, corael roodt, seer selden wit, maer somwijl een weynigh saffraen couleur: sy sijn taey en slijmerigh, ende seer onlifelijck oft vrent van smaeck: binnen sijn dese vol cleyne plat wit zaet. Den wortel is groot, ende groeyt op de selve manier als vande *Tamme Nachtschaey* gheseyt is.

Natuer en kracht.

LOBEL ende andere segghen, dat dit cruyt cout is, ende dat het moet onder de gheslachten van *Nachtschaey* ghestelt worden. **DODONEUS** seght, *Alfs-ranck* is van bladeren ende besien warm, afvaghende ende verdrooghende van natuer.

Ioan. Renodæus, lib. I. Sect. v. cap. 2.

Maer **IOANNES RENODÆUS**, seght, datmen alle de soorten van *Nachtschaey* noydt oft seer seldtsaem tot eenighe medecijnen sal ghebruycken, alsoo haer ghebruyck seer onseker is. Ende **LOBEL** seydt noch: Wy weten dat dit cruyt, *Alfs-ranck*, van buyten gheleydt op heete gheswillen, oft ghesoden in water, ende ghedroncken, de krachten van *Nachtschaey* volbrocht heeft.

Dat hier jeder uyt besluyt,
Oft dit goet oft quaet beduyt.

HET VII. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van eenighe soorten van Tithymalus, van sommige ghemeente, Schijt-kruyt, oft Melck cruyt ghenaeamt, ende is het recht VVolfs-melck.

Niet teghenstaende datter onder desen gheslaghte tien oft twaelf verscheide connen aenghewesen ende beschreven worden, soo nochtans

tans ſal ick alle vremde uytlandtſe ſoorten voor by gaen , ende ſoodanighe aenwijſen , als in ons Nederlant daghelijcks te vinden ſijn , vande welke (ons bekent ſijnde) wy ons ſelven connen behoeden , ende alle ongheval ſchouwen.

Allen de gheſlachten van dit cruyt worden hier te lande met eenen alghemeynen naem *Wolfs-melck* ghe-naemt , inſghelijcks van de Hooghduytschen *Wolfs-milck* / in't Frans *Herbe à lait* oft *Tithymalle* , in't Italiaens *Tithymalo* , in't Spaenſch *Lecke tresna* , in't Latijn *Tithymalus*, *Lactaria*, *Lactuca caprina* , als oft men melck cruyt oft geyten latouwe ſeyde , oock *Lactoris*, ende van CELSUS *lactuca marina*, dat is *Zee-latouwe* , om dat een van deſe ſoorten aen de zee groeyt , van de welke wy niet en ſullen handelen. In't Griecks wordt het ghe-naemt *Tithymallos* : byſonderlijk de eerſte ſoort is *Tithymallos characias* , in't Latijn *Tithymalus vaaltris* , in't Nederduytsch *Wolfs-melck van de valleyen*. Doch is het recht *Wolfs melck manneken* , in't Latijn , *Lactaria maſcula* , oft *Tithymalus maſ*: ende de ghene die deſe ſoorten *Cataputia* noemen , ſijn ſeer verdooft en bedroghen , want *Cataputia* is den rechten *Palma Chriſti*, oock in het Nederduytsch *Wonderboom* oft *Mollen cruyt* ghe-naemt , van het welck hier niet noodigh is te ſchrijven, alſoo het ſelve hier te lande niet in het wilt te vinden is, als alleen inde cruyt lief-hebbers hoven. Leeft daer van LOBEL, DODONEUS , en andere.

Binnen onſe Brabantsche plaetſen heb ick ſeer ſelden meer als twee ſoorten van *Wolfs melck* in het woudt bevonden , waer van het meeſten is ons *Wolfs melck manneken* , het welck DODONEUS in vijfen bedeylt , ten opſicht dat het een, een corter ſteel, breeder oft corter bladeren heeft, een weynigh witter oft bruynder is , ende dierghelijcke cleyn verſchil , het ghene lichtelijck can gheſchieden naer advenant den gront oft aerde daer het ſelve voorts comt. Welck verſchil den Leſer lichtelijck ſal connen bedeylen ende onder-kennen als , wanneer men deſe eerſte neffenſtaende plant (naer 't leven ver-toont ſijnde) wel aen-merckt.

Deſe *Wolfs-melck manneken*, die ick de *Groote Brabantsche* noeme, heeft ronden hooghe ſtelen , ſomwyl dry voet hoogh : want ick deſe noch grooter in mijnen hof (van ſelfs groeyende) bevonden hebbe. Den ſelve ſteel is uyt den bruynen , ende met ſeker blauwen dauw beſtoven , even als de groote blauwe pruymen hebben : den welcken ſich oock laet afvagen.

Deſen ſteel is beſet vanden gront vande aerde tot boven aende croon met langhe ſmalle bladeren , eenen ghemeynen vingher lanck , hebbende inde midden een rechte ribbe door , voor wat ſcherp , by naer ghelijck aen de bladeren vanden *Oleander* , ende bynaer van het ſelve bleeck blauw.

C

Naemen:

Cornel. Cels.
lib. 5. cap.
7.

C

Gedaente:

CAPITTEL.

soorten van Tithymalus, dan ſon-
dit cruyt, oft Melck cruyt
recht Wolfs-melck.deſen ghelaghte tien oft twaelf
ende beſchreven worden, ſoort
rans

blauw groen colour, doch sy sijn dun en teer van stof. In het afbreken, snijden, oft trecken vande bladeren, druypt overvloedigh melck uyt, het welcke op de tonge blijft ende scherp van smaek is. Al ist dat dese bladeren afghevallen sijn, soo behoudt den stam even wel de teekenen waer dat de selve (ghestaen hebbende) af-ghevallen sijn. Op het top vanden stele comt een croon van vele verscheyde sijde tacken, de welcke met cleyne holle ronde bladerkens verciert is, al oft het holle schelpkens oft schaelkens waeren, uyt de welcke geil achtighe bloemkens spruyten; ende daer naer volghen drycantighe cleyne hauwkens oft bollekens, waer in dat het zaet besloten light, op de manier ende fatsoen als het zaet van den wonder-boom oft *Palma christi*, maer veel cleynder. Den wortel is hardt ende hout achtigh, met vele aenhanghende veselinghen beset, uyt den welcken verscheyde sijde scheuten (recht opgaende) te voorschijn comen. Als desen plant sijn rijp zaet voorts gebrocht heeft, soo vergaet den stam met den wortel: dogh hy zaet sich selven meer als te veel.

Een ander soort van *Wolfs-melck*.

Onse tweede ende *Cleyne wolfs-melck*, in't Laaijn *Tithymalus minor*, is in alles den voorgaenden ghelijck; behoudelijck dat dese noyt eenen voet hoogh is, ende vervolghens in alle haer deelen teerder en cleynder. Den steel is boven-waerts schoon groen, maer onder een weynigh ros: de bladerkens sijn schoon bleek gras groen: de bloemkens sijn meer groen, ende minder geil als de voorgaende.

Tijdt en
plaets.

Wolfs-melck bloeyt, naer dat den somer oft de landen vroegher heet oft cout sijn, ghemeynelijck in Brabant in September, ende in October is het zaet rijp.

Dese twee soorten worden in onse Nederlanden maer al te veel ghevonden, doch meer in de hoven als op 't vlack velt: dan op rouw, steen en gruyfachtighe gront groeyt sy seer geiren ende ghewilligh. Ick hebse dickmael in het wout en aen de canten van binne-weghe sien groeyen.

Natuer ende hinder.

Sanct. Ar-
doyn. lib. 3.
cap. 5.

Het melck van dit cruyt is heet en droogh tot in den vierden graed: maer de vruchten ende bladeren sijn een weynigh minder: de wortelen sijn mede deelachtigh van de selve crachten, maer sijn de onsterckste. De gheleerde ende voorsichtighe medecijnen wachten haer seer wel van het ghebruyck der selve, besonderlijck van het sap binnen de lichaem te

te ghenutten : ſelfs van buyten des lichaems en wort het voorschrēven ſap niet onſchadelijck oft ſonder vreeſe ghebruyckt; ghemerckt dat het door ſijn gheweldighe ſcherpe ende door-bijtende, in-etende ende knaghende cracht dat deel des lichaems daer het opgeſtreken wordt, ſeer lichtelijck quetsen, ende meer onſteken, jae gantsch bederven can.

Sommighe ſegghen, dat dit cruyt twee verſcheyde crachten heeft, de welke alleen beſtaen in de manier van het plucken, ſegghende alswanneer de bladers opperwaerts worden afghetrocken, dat het als dan doet braken, ende nederwaerts ghetrocken ſijnde, doet purgeren, ende veel camer-ganck verweckt: hoewel dat ick hier van geene ondervindingh en hebbe,

DODONEUS verhaelt van dit cruyt oock vele goede effecten, jende bequaem te ſijn tot vele verſcheyden ghebreken en qualen.

*Welcke teeckenē haer vertoonen naer het nutten van dit
VVolfs-melck.*

BY naer al de ſelve teeckenē ghelijck ick van de quaede Fungi gheſeydt hebbe, te weten groote pijnē in de dermen, en in de maghe, groote walgingh, ende veel overgheven en braken, veel hicken, veel camerganck, ende ſomwyl veel overgheven, met bloedt ghemenghelt.

Behulp-middelen.

TEghen het braken ende overgheven ſalmen verkoelende dinghen ghebruycken, als gerſte-water met ſuycker oft ſiroop van violetten, ende dierghelijcken ghemenght. Voor den camer-ganck ſalmen cliſterien ghebruycken van de decoctie van gerſt, doyers van eyers, wit ſuycker met olie van violetten, oft dierghelijcken.

HET VIII. CAPITTEL.

Van het Springh-cruyt.

WY behooren met voordacht en goede kenniſſe neirſtigh te lettē op de beſcheydentheyt inde ghedaente der cruyden, want het ſeker is dat dit *Springh-cruyt* onder de geſlachten van *VVolfs-melck* gerekent wordt.

D
Naemen.

wordt : want sy te samen groote ghelijckenisse sijn hebbende , ende van vele personen het een voor het ander aenghesien worden.

In Vlaenderen wort dit cruyt *spuergie* ghenaemt , in Brabant *Springh-cruyt*. De alderghemeynste ende bekentste van alle de *Wolfs-melcken* (seydt **LOBEL**) is 't ghene dat *Springh-cruyt* gheheeten wort , d'welck een mede soort is van dien , maer kragtiger ende fenijnigher : in't Grieksch wordt het *Lathyrus* , ende oock *Cataputia* ghenaemt , mits (als **DIOSCORIDES** seydt) de besien van dien in pillekens ghedaen worden , die sy in hun tael *Cataputia* noemen , die den buyck beroeren , ende weeck maecken ; daer om noement sommighe in onse tael *Schyt-cruyt* , andere *Roer-cruyt* , in't Latijn , *Cataputia minor* , ende oock *Lathyrus* , in't hooghduytich *Spring-kraut* / *Spring kornet* ende *Trelh-kornet* : in't Fransch *Espurg* , in Spaensch *Tartago* , in't Italiaens *Catapuzza*. Dit heb ick *Groot wratten cruyt* ghenaemt,

D
Gedaente

Met recht is dit cruyt onder de *Tithymallen* ende *Wolfs-melck* gherekent , ten opzicht van sijn natuer , als merckelijcke ghelijckenis aen het selve wesen.

Dit *Springh-cruyt* heeft langhe stelen , somwijl twee voet hoogh , ontrent eenen vingher dick , binnen hol ende ydel : onder heeft het eenige bladeren over ende weder staende , de welcke de langhste ende smalste sijn , bynaer over al even breedt , ieder met een recht ribbeken in de midden , met eenighe teere sijde ribbekens : boven gheeft het een croone van vele verscheide sijde tacken , waer van de bladeren veel breeder ende ronder sijn als de onderste : op d'opperste vande tacken vande croone comen cleyne bloemkens voorts ; ende daer naer volghen de vruchten , die anders niet en sijn als dry-cantighe zaet huyskens , by een hanghende , grooter dan die vande soorten van *Wolfs-melck* , ende cleynder dan die vanden *Vvonder-boom* : daer in ligghen dry ronde zadekens , van binnen met wit mergh vervult. Dit heel cruyt met stelen en bladeren gheeft wit , bitter en bytende melckachtigh sap uyt , soo wanneer als't ghepluckt , ghesneden oft ghebroken wordt. Den wortel is met eenige veselinghen beset , doch is onnut ende van gheender waerden.

Andere segghen dat dit sijn krachte bedeylt naer de manier dat het selve gepluckt wort , te weten opperwaerts oft neder waerts , even als ick van het *Wolfs-melck* voor gheseyt hebbe.

Tijdt en
plaets.

Inde maendt van Iulijen Augusti bloeydt dit cruyt , maer gheeft wat laeter sijne vruchteen.

In alle landen en plaetsen is dit cruyt (besonderlijk inde hoven) niet dan al te veel te vinden , alwaer het selve seer weldrigh groyt.

Natuer.

Natuer, kracht, ende hinder.

Springh-cruyt is heet en droogh inden derden graed: het melck is heeter dan het zaet oft bladeren, ende quaet om van binnen den lichaem te gebruycken: want het is alsoo hinderlijck als eenighe soort van *Wolfs-melck*, jae erger. Van buyten gebruyckt, doet het sap de huyl swillen ende op loopen, ende de ghedaente van melaetscheyt krijgen. **EMILIUS MAER** seght, dat de *Cataputia minor* den mensch comt te dooden door te grooten afganck.

*Æmil. Mar.
cap. 2. Ra-
fis. 20.*

De selve teecken (gelijck aen het vi. Capittel vanden *Tithymalus* geseydt is) vertoonen haer naer het gebruyck van desen *Springh-cruyt*.

De behulp middel teghen dit cruyt is, terstont schoon water te drincken, soo en sullen de inwendighe leden niet onsteken noch seer beroert worden, noch den lichaeme niet seer schadelijck wesen. Boven dien, als de selve ghenees middelen van het *Wolfs-melck*, is tot desen ongevallye goet te gebruycken.

HET IX. CAPITTEL.

Van het *Boomkens-cruyt*, *Duyvelsch melck*, *cleyn wratten-cruyt* oft *peplus* ghenaemt.

IN onse Nederlandtsche plaetsen, bysonderlijck in Brabant, is dit Naemen: *Boomkens-cruyt*, *Wratten-cruyt*, oock *Wilden palm* ghenaemt, doch met den naem van *Duyvelsch melck* ist by de herbaristen bekent, ende in 't Hooghduytsch *Teufels milck*: doch by de Medicijnen is 't voor gheen *Esula*, maer voor *Tithymallus minor* bekent: in 't Latijn *Peplus* oft *Peplum*, somwijl *Flammeolum*, in 't Italiaensch ende in 't Spaensch *Peplo*, in 't Engelsch *Pety spurge*: by de Apotekers *Esula rotunda*, dat is *Ronde Esula*: in 't Fransch *Reveille matin des vingnes*, in 't Grieksch, *Peplos*, *Syce*, *Necon aphrodes*, ende *Chama syce*. Men noemt dit *Duyvelsch melck* om dat het sop oft melck bitter ende onlifelijck van smaeck is.

Boomkens cruyt is een cleyn cruydeken, ontrent een spanne lanck, seght **DODONEUS**, hoe wel dat ick jaerlijcks maer al te veel in mijnen hof daer van voorsien ben, maer is somwijl meerder als eenen voet hoogh ende meer als twee spannen: het ghene soo veel grooter groyt, vervol-

E
Gedaente

ghens dat het in vette aerde staet, ende voorts comt. Den stele is roodt-achtigh, bewasschen met cleyne bladerkens, die inde ronde wat lanckworpigh van maecksel sijn, by naer van wesen als den cleynten palm bladerkens sijn, maer meer ghelijck aende posteleyn bladerken, doch seer dun, teer en slap van stoffe, seer bleeck groen van verwe: ende die naer boven sijn cleynder als die beneden staen. Den crans oft croone die op 't sop vanden stele staet, is soo rondt in sijne tackskens en bladeren al oft het met eenen passer ghetrocken was: het heeft cleyne teere bleeck geile bloemkens, waer naer het zaet volght, het welck in drycante kauwkens besloten light, ende is veel cleynder als het wit heul zaet. Het loof geeft wit melck van hem alst ghebroken oft afgetrocken wort: den wortel is dun en gheveselt. Dit is soo wel bekend, dat onse Antwerpse kinderen het selve weten te soecken op de kerck hoven, als wanneer haere handen met wratten bewasschen sijn: welck melck sy daer op druppen om de selve te doen vergaen.

Hier neffens staet noch een jongh aencomende, met de selve letter E, op dat den Leser het verschil van ghewasch soude kenbaer sijn, welke teere ende eerst uyt spruytende cruyden, in sijne eerste ghesteltenis aldermeest onder de Petercelie ende andere cruyden ghemenghelt is: door welck uytbeldtsel een ieder sich te beter can verhoeden voor eenigh ongheval.

Tijdt en
plaets.

In den somer ist seer overvloedigh tot ontrent den winter toe. My sijn weynighe plaetsen bekend alwaer dit cruyt niet te vinden is. Want het niet dan al te veel in de hoven ende in het wildt voortscomt, het ghenen ghenoech blijktt, als wanneer het van de onervaren hoveniers vrouwen in vele moef-cruyden, petercelie, sulcker, ende andere, dickwils ghepluckt ende ghemenghelt sijnde te samen te merckt comt ende verkocht wordt.

Natuer, cracht, ende hinder.

VAn de selve cracht ende natuer, als het voorgaende *Springh-cruydt* is, te weten, in den derden graedt heet en droogh, is dit *Boomkens cruyt*, ende tot al de qualen daer het *VVols-melck* ende *Springh-cruydt* toe ghebruyckt wordt, is dit selve dienende. Leest *DODONEUS*, *LOBEL*, en *DIOSCORIDES*. Dit cruyt is den mensch hinderlijck ende schadelijck, als wanneer het onverhoets onder de moef-cruyden inghenomen wort, waer door alsdan de selve teekenen van walginghe der maghe, omkeeringhe ende braecken sich vertoonen. Die

Die het ſelve ghegeten hebben, worden ghenefen ende verbeterd met den ſiecken ander halven draghma *Theriakel* te gheven met wijn, daer den *Diptamnus*, ende den *Alant-wortel* (dat is *Enula campana*) in ghesoden is. Dan de eyghen teghen bate van alle de ſchade, die vande ſoorten van *Wolfs-melck*, *ſpringh-cruyt*, ende *duyvelſch-melck* comt, is een virendeel loots *Mumie* met wermen wijn te drincken ghegheven, het welck eens voor allen gheſeydt ende onthouden moet worden.

Bemerckinghe aengaende het plucken,
Van ſekeren jonghen Apoteker.

IN het eerſte Deel tot den Leſer, heb ick aenghewefen, hoe ſeker jonghen leerlinck, oft Apotekers knecht, een goede handtsvol *Mans-ooren*, oft *Aſarum*, voor violette bladers ghepluckt hadde, &c. ende hier is nu een ander ſtaelken, dat my in het jaer 1674. op den tweeden van September wedervaren is, van eenen tweeden Apotekers knecht, de welke my verſocht om een goede handtsvol ſulcker te moghen plucken (niet de ghemeyne, maer het *Coekoecks broot*, oft *Trifolium acetosum flore luteo*: dat is, de *Suere claveren met de geile bloem*, ſijnde een ghesont cruyt) voor het welke den ſelven een goede handts-vol *Peplus*, dat is van het teghenwoordigh *Boomkens cruyt* ghepluckt hadde, meynende dat hy ſeker de *ſuere claveren* wel kende, alſoo hy die ſelve oock meynde in ſijn ſackskens te ſteken: het welck ick ſiende, hebbe hem over ſijne lighveerdigheyt niet weynigh beſtraft, ende onderweſen: dat hy ſoo onbedaght in het plucken der cruyden noyt voorts mochte gaen: want deſen ſiecken (ſonder mijn beletſel) in groot ghevaer des levens was. Peyſt dan hoe, deſen Doctoor, ende alle Doctoren, in ſulcken gheval bedroghen worden; maer den ſiecken aldermeest.

HET X. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van eenighe ſoorten van *Eſula*, doch ſonder de figuren.

Bemerckt dat de gheſlachten van *Eſula*, midts haere melck ghevende natuer, oock van het naefte maeghſchap vande voorgaende melck druppende *Wolfs* en *Duyvelſch-melck*, beneffens het *ſpringh-cruyt* moet gerekent ende aengheteeckent worden: ſoo dat ick hier eenighe ghedaente, ſonder

sonder de figuren, sal beschrijven, om dieswil dat dese soorten seer weynigh hier te lande in het wout te sien sijn, doch wel in grooten overvloet in de cruyt-hoven, alsoo ick teghenwoordigh van vier verscheyde soorten meer als te veel voorsien ben, ten opzicht dat de selve cruyden soo vermenighvuldighen, dat sy op een jaer den gheheelen hof connen door loopen, die daer naer over al te voorschijn comen.

Naem.

Ick bevinde, dat dese cruyden met den naem van *Esula* over al bekend staen, alleenelijck met de byvoeghinghe van *Cleyn* oft *Groot Esula*: behalven een soort, die men de *Esula rara è lyo* noemt, dat is de *Seldtsame Esula van het Eylandt Lyo*: de welck by my oock te sien is: anders soo sijn de andere soorten, *Esula* ende in't Latijn en in't Arabisch *Aiscobran*, en *Scebran* ghenaemt, in't Spaensch, Italiaens en Frans *Esula*.

Ick bevinde dat onder de oude schrijvers seer ghetwift is over het noemen van den *Esula*. Met welcke onghemeene naemen, ende des selfs redenen, den Leser hier niet sal vermoeyen: alsoo ick het selve onnoodigh achte.

Ghedaente van de eerste groote *Esula* sonder de figure.

Tot onderscheyt sal ick hier twee soorten aenteecken, te weten de groote ende de cleyne.

De groote wort ghenaemt in't Latijn *Esula maxima*, dat is de *Aldergrootste Esula*. Dese is een heesterachtighe spruyt, hebbende vele ronde, hoogher dan twee voet (jae hebben het voorleden iaer in mijnen hof seer naer vier voet hoogh gheweest) recht opschietende stelen, rosch roodt van verwe, van onder tot boven met langhe, smalle, groene blaederen beset, veel cleynder als die van het *Wolfs melck manneken*: de cranskens oft croonkens op 't opperste van den stele staende, maer oock wel somtijts ter sijden voorts comende: hebben geile cleyne bloemkens, seer ghelijck aen het wratten cruyt. Den wortel is grof en groot ghetackt, ende in vele dicke saselinghen verdeylt, met een dicke schorse bedeckt, vol melckachtigh sap, het welck oock uyt dit gansch ghewasch vloeyt, als't ghesneden oft ghebroken wordt. Dese soort sedt haer niet voorts, ten sy de selve door een stuck van den wortel verdeylt ende verplant wordt, want ick den selven plant nu meer als tien iaer ghehadt hebbe, sonder sijn ergens in den hof van selfs voorts te setten.

Ghedaente

Ghedaente van de tweede, een cleyne *Eſula*.

DE cleyne *Eſula* is de voorgaende groote ſeer ghelijck; dan ſy heeft korter ende teerder ſtelen, oock ſoo ſijn de bladeren lanckworpich, ſmal en ſpits van voren, ende meer als de helft cleynder als van de groote. De bloemkens ende vruchten oft zaet bollekens, ſijn van al te beyde ghelijck aen die van het duyvelſch melck. Den wortel is teer en dun, maer ſeer houtachtigh, ende met dunder ſchorſe bedeckt. Dit is het gheene ſoo overvloedigh voorts loopt, dat het onverwinbaer is. Voorders iſt in al ſijn deelen vol melck, als het voorgaende.

Noch heb ick een *Aldercleyneſte Eſula*, het gene maer een ſpanne oft minder hoogh waſt, het welck ſich alle jaer van ſijn rijſende zaet weder voorts-brenght; het gene ick dickmael in het wout bevonden hebbe; doch ſijn melck is ſoo dick oft wit niet, maer meerder waterachtigh.

Deſe twee eerſte ſoorten ſchieten iarelijcks uyt den ſelven wortel weder uyt de aerde, ende bloeyen op den ſelven tijdt als de *Cataputia*.

De groote *Eſula* is in Brabant niet veel te vinden als in de cruyt-hoven, volghens het ghemeyn ghevoelen: maer voorwaer in de polders ende in de ſoute inghedijckte modder landen ontrent Antwerpen heb ick de ſelve niet dan al te overvloedigh gheſien, doch de cleyne noch wel tien mael meerder. Noch groyt ſy geiren in grasachtighe gront, De vennen van Hollandt, ende de broeckachtige ende poelachtighe plaetsen ſijn genoch van deſe ſoorten verſien en beſet.

Tijdtem
plaets.

Natuer, kracht, ende hinder.

IN den derden graed is dit cruyt heet en droogh: beſonderlijck, ſeght **IOANNES MESUE**, is de *Groote Eſula* aende inwendighe deelen des lichaems hinderlijck ende ſchadelijck, ende onſteeckt oft quetſt het inghewant.

Voorders al de ſelve krachten, uytwendighe teekenen, behulp ende ghenees-middelen, ghelijck ick van al de voorchreven melck druypende cruyden aenghewefen hebbe, ſijn tot deſen in alles eyghen, ende het ſelve.

Al het melck druypend cruyt

Heeft veel onghemeene krachten:

Tot ghenefingh van ons huyl.

Waer om d'waerdigh is te achten,

Maer

Maer met kennis en bescheyt,
 In't ghewicht en maet, te weten,
 Oft met meng'lingh wel bereydt
 Can't ons dienen; maer on't eten
 Binnens lijf, is't quaet fenijn.
 Daerom wildt die altijt mijden
 Soo en naeckt u gheene pijn
 Noch hier door gheen doot suldt lijden.

HET XI. CAPITTEL.

Van het Vlooy-cruydt.

F
 Naem.

Dit cruydt is in Brabant met den naem van *Vlooy-cruyt* bekend, om dieswil dat het saet aen de vlooyen soo gelijkende is: in't Hooghduytsch, *Psplienkraut*; ende *Flohakraut*: in't Frans, *l'Herbe des pulces*: in't Italiaens *Pfillio*: in't Spaens *Zargatona*: in't Latijn *Pulicaria*, ende by de Apotekers *Pfillium*. ende in't Grieksch *Psyllion*, &c.

F
 Gedaente

Vlooy-cruydt wast seer welderigh, met vele dunne, teere ende seer met bladers besette steelkens, de welcke ghemeynelyck een spanne oft eenen voet hoogh sijn. De bladeren sijn lanckworpigh, smal, rouw ende hayrigh: (doch niemant en magh peysen, dat dit cleef-cruydt is, het welck van sommige onbekende daer voor qualijck aenghesien is) uyt het sop van de tacykens steken sommige schelverachtighe copkens, als aen een houdende schubbekens, waer uyt de bloemkens kijcken, die witachtich van verwe sijn, heel cleyn, ende wolachtigh, als dons, bynaer ghelijck die vande smalle weegbre: waer naer het zaet volght, het welck glinsterende ende blinckende swart is, aende vlooyen van verwe en ghedaente ghelijck. Desen plant heeft eenen witten wortel.

Tijdt en
 plaets.

In Augusto is het zaet volcomen rijp, ende inden Mey is het cruyt lanck ghenoech, om onbekent onder de goede moes cruyden onverhoedts ghepluckt oft ghesneden te worden.

Het groyt geiren in goeden vetten wel-ghemeesten grondt, alwaer dat het veel schoonder ende grooter (als voorseydt is) sich vertoont. Het is veel te vinden op de canten ende op ongheboude plaetsen, waer van dat Brabant maer al te veel voorsien en is.

Natuer, cracht, ende hinder.

It Vlooy-cruyt, seght, ARDOYNUS (volgens het seggen van GALENUS) is van tweeder hande stoffe gemaect, ende heeft in sich selven twee tegen malcanderen strijdende eyghentheden, die van den anderen af gesondert connen wesen, als men de schorse van het mergh doet: want het mergh is heet en droogh tot in den vierden graedt, crachtelijck scherp, snijdende, verbluysterende, ende zeeren verweckende; met een woordt gheseydt, een soorte van vergif: maer de schorse oft het buytenste van het zaet, is verkoelende ende vochtigh maeckende tot in den derden graed: doch het sy soo het wil, seght ARDOYNUS, het heeft eenen vergiftighen aerdt: daerom mijdt u van dese vlooyen, wildt ghy niet doot ghebeten sijn.

Sanct. Ardoyn. lib. 3. cap. 61.

Vytwendighe teecken.

H ALY ABBAS seght, den genen die van het zaedt van Psillium ghe- nut heeft, die sal cort van adem worden, verliest sijne crachten, wordt cleyen ende slap van pols: ende meestendeel al de gene die het ghe- nut hebben, sterven.

Haly Abbas practie lib. 4. cap. 45.

Den selven seydt voor een goede behulpe om te ghenesen, datmen door veel werm water den siecken sal doen braken.

Behulp middelen.

V OOR eerst salmen den siecken doen braken, oft ouden soeten wijn ingheven, oft wijn met alssem ghesoden, oft wijn met honigh ghesoden, oft een brock Thriakel, voorders salmen sich voeghen ghelijck ick van de andere soorten geleert hebbe, alsoo dit cruydt is over een comen met de natuer van het Boomkens-cruydt, VVolfs-melck, ende dierghelijcken.

HET XII. CAPITTEL.

Van de swerte Nies-wortel, en Helleborus, Nies-cruydt, oock Vier-cruydt, ende haere mede soorten.

Ontrent achtien ende negentien soorten van *Nies-cruydt* ende *Vier-cruydt*, can ick door verscheyden Auteurs beschrijven, ende aenden dagh brenghen: vande welcke ick nochtans maer vier swarte alhier sal aenwijfen, de andere onnoodigh sijnde verhaelt te worden, om dieswil de selve niet alleen in het wildt, maer oock in weynighe hoven (behalven by de uyt-neemenste cruydt minnaers) te vinden sijn: daerom sal ick hier voor het eerste de dry ghemeynste soorten van *Vier-cruydt* beschrijven, de welcke by naer in alle boeren hoven te vinden sijn, door dien dat sy de peerden en koyen met het selve cruydt het quaet vier ghenesen, het welck sy veel tijdt in't jaer daer toe van noode hebben.

NOM. 36.

Ghelijcker wijs in het noemen der cruyden onder de ouderlinghen veel gheschillen sijn, soo isser voorwaer niet weynigh krackeel inde soorten van *Nies cruyt*, *Vier-cruydt*, *Helleborus*, wit oft swart, onder de herbaristen te sien, het ghene wy alle sullen voor by gaen: waer van den nieuws-girighen inden *Pinax* van *GASPER BAUHINUS* volle uyt-legghinghe sal bevinden.

A
Naem.

Het eerste dat hier verthoont wordt, noeme ick *Het swart nies cruydt*, met witte bloemen, in't Latijn *Helleborus niger flore albo*. Dit wort oock *Heyligh-kerst cruyt* ghenaemt, om dieswil dat't sijn bloemen ontrent kersdagh verthoont. Noch heet dit *Vaen-cruydt*, *Vier cruyt*, ende *Swarte nies wortel*, in't Hooghduytsch, *Schwartz nies wurtz* / in't Hongersch, *Fekete humpoz* ende *Sanikor*: in't Frans, *Ellebre noir*, oft oock *Mistire* in't Engelsch *Oye kele* oft *Hetter worde*: in't Spaenssch *Terva de valle streros*, oock *Verde gambre negro*: in't Italiaens, *Ellebro nero*: in't Latijn, *Helleborus niger*, oft *Veratrum nigrum*: in't Griescksch, *Elleboros melas*, *Melampodium*, *Polyrrhizon*, *Melanorrhizon*, *Proetion*, *Kyranion*, *Anticyranion*, *Ectomon* oft *Estomon*. Welcke Griescksche naemen aende andere soorten oock toe ghe eygent worden.

A
Gedaente

Swart nies-cruydt met witte bloemen is het eerste ende oprecht nies-cruydt, want de andere sijn maer bastaert soorten. Dit eerste heeft groote diepghesneden oft gheslipte bladeren, seer doncker groen van couleur, jeder is in sevenen bedeylt, op de manier als de bladeren vande ghemeyn *Peonen*.

van het derde Deel,

. CAPITTEL.

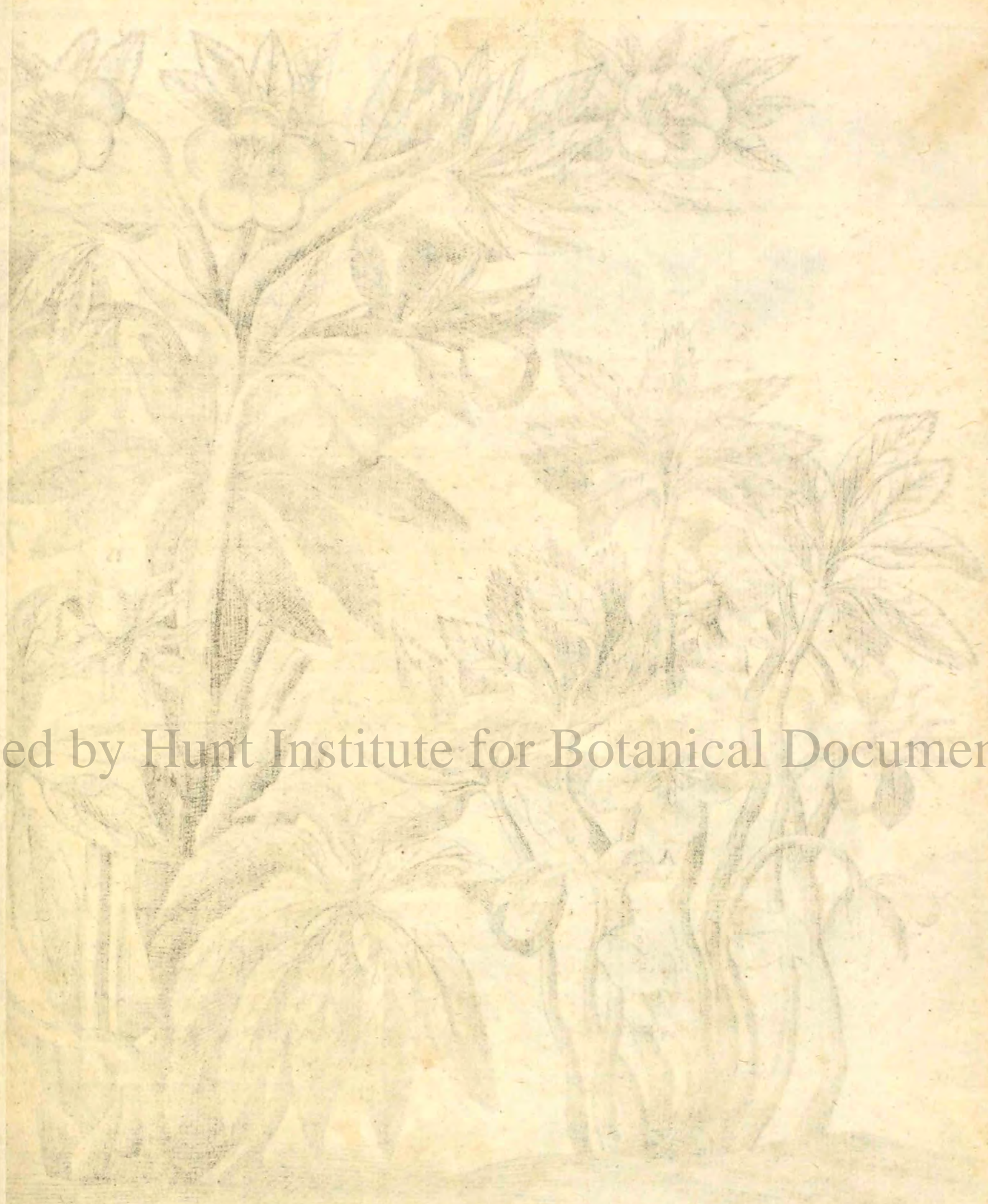
en Helleborus, Nies-cruyt,
de baere mede soorten.

entien soorten van Nies-cruyt ende
Aureuren beschrijven, ende
die ick nochtans maer vier swart
sijnde verbaelt te worden, on
der, maer oock in weynighe hoven
sijn minnaers / te vinden sijn: desen
ghemeenste soorten van Vier-cruyt
alle boeren hoven te vinden sijn, te
niet het selve cruyt het quaet vier
per daer toe van noode hebben.

der cruyden onder de onderlinge
voorwaer niet weynigh krackel die
Helleborus, wit oft swart, onder de
alle fullen voor by gaen: wat van de
GASPER BAUHINUS volle yf-
ghe

it, noeme ick Het swart cruyt,
us nige sijn also. Dit wort oock
wil dat t sijn bloemen onten
cruyt, Vier cruyt, ende swart
niet; nies wurtz / in t Honger
t Fans, Ellobus wit, oft oock
in t Spaensche Terra de valle sijn oock
denoemt: in t Latijn, Helleborus
Helleborus melas, Melampodium, Porphi
on, Anemion, Estemon oft Elmon
andere soorten oock toe ghe
geen

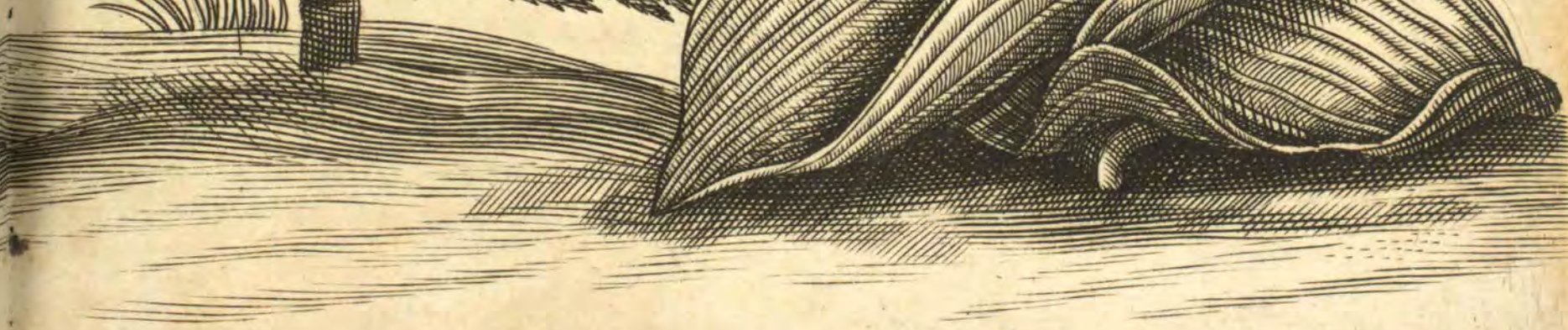
et eerste ende oprecht nies-cruyt,
orten. Dit eerste heeft groote
t doncker groen van coleur, sijn
s de bladeren vande ghemeyn-
den

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

N°. 36

Aen
sijn (by ons gh
pigh, breed
als laurier bla
bladt beginne
ghesneden; ma
sien steel, vande
ock sijnen eyghe
ter als de blad
bloemen sijn groe
de: de welke
sijn heel sneeu
ghe draeykens.
de de voorseyde
ter oft vijf groene
kens vande Aque
vortelen sijn van v
midden een senue
ghelijck van smacc

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Dit tweede
dere noem
ghe, Black valse H
heeten: noc
calerimum, soo ve
meesters seer
behoort.
Als dit tweede
it seer ghelijck a
sijn. Dit ghesch
noegher bloyt:
De bladeren van
water groen, o
roven ende oock
sijn. Dit gh
in verscheide ta
sijn alst voorgaen
weck gras-groe

nen ſijn (by ons ghenamt de vroukens peioen) Deſe bladeren ſijn lanck-
worpigh, breedt, ghladt, ende herdtachtigh van ſtof, by naer ſoo
ſtijf als laurier bladeren, maer aen beyde de canten, uyt de middelste van
het bladt beginnende, ſijn ſy voorewaerds als een zaghe ghekertelt en-
de ghesneden, maer aen het achterſte effen. Ieder bladt heeft ſijnen ey-
ghen ſteel, vanden wortel ſijn beginsel hebbende. Ieder bloem heeft
oock ſijnen eyghen ſteel, beſonder uyt der aerden comende, maer veel
corter als de bladeren, een ſpanne lanck, maer ſelden langher. Deſe
bloemen ſijn groot ende wijt uyt-ſtaende, als een groote enckel witte
rooſe: de welcke pards-achtigh wordt als die verſſenſcht, anders is ſy
ſomwyl heel ſneeuw wit: inde midden is ſy verciert met eenighe geilach-
tighe draeykens. Als deſe bloem vergaet, wordt ſy als groen-achtigh.
ende de voorſeyde draeykens als dan groot gheworden ſijnde, brenghen
vier oft vijf groene hauwkens voorts, wat ghelijckende aende zaet hau-
kens vande Aqueleyn, inde welcke oock haer zaet beſloten leydt. De
wortelen ſijn van veele dicke ſwarte veſelinghen ghemaect, die in haer
midden een ſenue oft dunne ribbe hebben: den ſelven is bitter, ende on-
liſelijck van ſmaeck.

Het tweede ſwart nies-cruyt.

Dit tweede *Swart nies-cruyt* wordt oock ghenamt *Swart vier cruyt*, an-
dere noement *Wrangh cruyt*, ende ſommighe *Krop cruyt*: in't En-
gels, *Black valſch Hellebor*. Het wort oock wel *Heleborastrum*, dat is *Valſch nies*
cruyt heeten: noch in't Latijn *Pſeudo helleborus niger*, ende *Veratrum nigrum*
adulterinum, ſoo veel als *Baſtaert nies cruyt*: maer het wort vanden oude paer-
de meesters ſeer on-eyghen *Cofiligo* ghenamt: welcken naem het niet
toe-behoort.

Als dit tweede *Swart baſtaert nies cruyt* vroegher bloyt als in Sprokel, dan
is't ſeer ghelijck aen het eerſte (hier voor gheſeyt) want dan blijft heel
cleyn. Dit gheſchiet dick-mael in ſoete winters, dat dit een heel maent
vroegher bloyt: als wanneer dit het eerſte wel ander half maendt verrast.
De bladeren van deſe ſijn het eerſte wat ghelijck, maer ſmalder ende
ſwarter groen, oock in vele andere ſmalle bladeren verdeylt, de welcke
boven ende oock beneden rondt om de canten ghelijck een ſaghe ghe-
kerft ſijn. Dit gheſlaght heeft eenen ſtele eenen voet lanck, op ſijn ſop
in verſcheyde tackskens verdeylt: vande welcke de bloemen cleyder
ſijn alſt voorgaende, ende nederwaerts af hanghen, van verwe uyt den
bleeck gras-groen: ende als die vergaen, ſoo comen daer vier oft vijf te

B
Naem

B
Gedaentē

samen cleyne groene hauwkens voorts , daer rondt swart zaet in leydt. Den wortel is seer ghelijck aen het eerste, soo dat dit en't voorgaende alle jaer wederom uyt schiet uyt denselven wortel. Dit is het ghene dat vande boeren ende vande peerde meesters gebruyckt wort aende koyen, offen en peerden.

Het derde swert nies cruydt.

C
Naem

ONs derde *Swert nies-cruydt* wordt ghe-naemt *Groot vier-cruydt*: ende ick heb dit ghe-naemt *Boomachtigh vier-cruydt*. Dit wort noch *Luys-cruydt*, in't Latijn *Pedicularis herba* geheeten, ten op-sicht van sijn nutbaerheyt tot de selve. Noch is dit ghe-naemt het *Nies cruyt wijfken*, in't Latijn *Helleboriue*, oft *Helleborus femina*, in't Italiaens *Elleboro femina* in't Hooghduytsch *Neusz kraut* / ende *Christwurtz*: in't Engels *Beresvot*, *berwurtz* aud *Louwurtz*: alles te segghen, *Luys cruyt*. Het wort oock van sommighe *Aconitum* ghe-naemt, om dieswil dat het vande natuer soo schadelijck is, dat het de schapen ende andere beesten, de welcke dit ghegeten hebben, seker ter doot brenghet.

C
Gedaente

Van dese sijnder twee soorten: waer van de eerste, de welcke hier nef-fens naer't leven met de letter **C** ver-toont wort, heeft eenen hooghen opgaenden steel, sonwijn twee voer hoogh, waer dat van onder af bla-ders wasschen, de welcke in seven, acht ende neghen ghesneden sijn, seer stijf van stoffe, rondtsom als een saghe ghekerft: sy wasschen by naer als de vinghers eender handt: sy sijn bruyn en doncker groen, van reuck ende smaeck, als de *Laureola*. Boven op het sop heeft het een croon van rackskens, seer boomsch ghewijse, waer op dat de bloemen voorts comen, de welcke soo groot sijn als het voorgaende vier cruyt, ende bleeck groen, oft een weynigh geil-achtigh van colour, de welcke als sy vergaen sijn, eenighe langher, als vande voorgaende, zaet hauwkens voorts brenghen, waer in dat lanck-worpigh rondt zaet licht, swart van colour. Den wortel van dese is dick en lanck, met vele saselinghen, de welcke dickmaels overblijft, ende by herde winters ghemeynelijck vervriest, hoe wel dat dit ghewasch sich ghenoch van zaet voorts set.

Een ander mede soort van het voorgaende nies cruyt.

DE tweede soort, oft suster van het voorgaende wijfkens, verschilt alleenlijck inde bladeren, die van dese tweede swarter en bruynder groen

groen ſijn : de bloemkens ſijn als de voorgaende , maer van ſes bladerkens ghemaect , ende als holle kloekskens nederwaerts af-hangende aen de canten , beſonderlijk vande dry binnenſte bladeren , die wat pardsachtigh oft ſwarter van verwe ſijn. In 't midden vande bloem ſtaen twee oft dry hoornkens , met veel draeykens omringhelt. Dit gheeft ſomwijl veele ſijde ſcheuten uyt den ſelven wortel , de welke recht opgaen dicht teghen den grooten moeder plant : welke moeder ſtruyck vergaende , de ſijde ſcheuten levendigh blijven , tot dat ſy haer zaet voorts gebroght hebben.

Deſe worden niet als uyt het zaedt ghewonnen , de welke het tweede jaer haer zaedt draghen , waer naer den plant te ſamen vergaet : maer daer dit eens gheſtaen heeft , is niet noodigh meer te zaeyen , ſoo als 't ſich ſelve altijt voorts zaet , waer van mijnen hof ghenoch voorsien is.

Deſe is van *CLUSIUS Veratrum nigrum peregrinum* , dat is *Den vremen ſwar-* Car. Cluſ.
ten nieſ wortel ghenaemt. Doch tot meerder onderscheyt heb ick deſen Tom. 1. lib.
Helleborus femina annua , dat is *Den jarelijckschen nieſ-wortel wijſken* ghehee- 2. cap. 63.
ten. pag. 274.

Het eerſte gheſlacht van ſwart nieſ-cruyt , hier vooren beſchreven , be- Tijdt en
houdt ſijn loof winter en ſomer , ende heeft ſijne bloemen ontrent Ker- plaets.
mis , behoudelijk als den winter niet ſtraf en is ; want anders bloyt hy naer dat den winter begint op te houden van vrieſen.

De tweede ſoort bloyt een weynigh laeter , ende dat vervolghens den winter , ghelijck ick van het voorgaende gheſeyt hebbe.

Het derde , oft de twee leſte ſoorten bloeyen in 't beghinſel vande Lenten , ende oock in het voor jaer , naer dat den ſomer langher wermer is gheweest , waer door de planten dies te verder ghegroyt ſijn.

Deſe eerſte ſoort van ſwart *Nieſ-cruyt* , met witte bloemen groyt in vele verſcheyde hoven van Brabant , al waer het om ſijne vroeghe aenghena- me bloemen veel begeirt is. Doch waſt van ſelfs veel op rouwe ſteen-achtighe bergen : ende ſoo wanneer datmen vele bloemen van dit cruyt begeirt , ſalmen het ſelve in gruyſ-achtighe aerde hoogh , heet en droogh planten.

De twee andere , te weten *Vier-cruyt* en *Luſſ-cruyt* , ſijn in Brabant meer als te veel te vinden , beſonderlijk in de boſſchen , ende in alle boeren hoven , waer door wy lichtelijck connen bedroghen worden.

Natuer, kracht, ende hinder.

Gale. de
simplici. lib.
6 cap. 116.

GALENUS seght, dat het *Swart nies-cruyt* in den derden graedt ver-
wermende ende verdrooghende is: dan onder dese dry gheslach-
ten is het eerste wel het crachtigste, ende daer naer het tweede: maer het
derde is soo crachtigh niet.

S. Ardoyn.
lib. 3. cap.
13.

ARDOYNUS betuyght, dat het *Swart nies-cruyt* door den camerganck
de verbrande ende swarte galle, taeye fluymen, heete, geile, ende de swaer-
moedighe vochtigheden af-drijft. Dogh niet sonder moyte ende ghewelt:
daerom seght IOAN. MESUE, datmen 't selve niemandt sal in gheven als
den gene die sterck van lichaem ende crachten is: het welck seer wel met
het segghen van den gheleerden ACTUARIUS bevestight wordt, als hy
seydt, datmen het *Swart nies-cruyt* tot gheen meerder ghewicht sal inghe-
ven, als tot dry serupels, dat is sestig asen.

Ioan. Actu-
ar. lib. 5.

Als het vee oft eenigh viervoetigh ghedierte, als peerden, schapen,
ossen, ende dierghelijcke, met eenighe coude oft haestighe vochtighe
sieckte bevanghen sijn, oft ghebreckelijck in de longher sijn, soo ste-
ken de landt-lieden hedens daeghs desen wortel in de ooren van de beef-
ten, oft in eenighe andere leden daer hy minst quaet doen can. Dit cruyt
en wortel heeft overvloedige goede crachten om vele verscheyde qualen
te ghenesen, behoudelijck dat het van een ieder niet en dient ghebruyekt.

DODONEUS seght in sijne Byvoeghsels: Als dit cruyt teghen eenen
wortel vanden boom groyt, dan gheeft het aende vruchten vanden sel-
ven een purgerende cracht, ende ontrent eenen wijn-gaert gheplant,
maect dat den wijn oock purgeert. LOBEL seght, dat Nies-wortel een
Theriakel is, ende om soo'te seggen, een medecijn voor de melaetsheyt,
kancker, quaede zeerigheyt, wildt vier, ende alle voorts etende swe-
ringhen, met ontallelijcke andere.

Maer niet teghenstaende, segghen de voornoemde schrijvers, dat
Swart Nies-cruyt tot alle dese ende meer andere quaelen goet sijnde, als
voorseyt is, soo werckt dit met groot gheweldt, om keeringhe, ende
beroerte des lichaems, oock de maghe, inghewant, ende maect krampt
ende treckinghe der zenuen: ende daerom salmen dit cruyt niemandt
ingheven, dan die ionck en sterck sijn, ende dat in groote siekten, die
sonder gheweldt niet te ghenesen sijn: want men moet weten, dat alle de
gheslachten van *Swart nies-cruyt*, ende niet alleen het *Luyf-cruyt*, de luy-
sen dooden connen door haer doodelijcke giftige cracht, maer oock van
de schapen ende andere dieren gegeten sijnde de selve ter doot brenghet.

Luyf.

Luyf-cruyt
seer in ghebru
wortel aen de
geen vergif so
oft dat hy sou
vers, dat de wi
worden.

En gene
D overvalle
door de welke
ARDOYNUS be
overvallen wor
ighe opworpi
worden de lede

Soo haest al
Saen den kra
niet soete melck
ende soo wanne
ker, oft van gra

Van een

Witte Nies-
deren is
ick in mijnen ho
nus, ende in e
met roode bloer
ke niet in de nat
Dit ghewasch
Witte nies-wortel

Aenwijzinghe de hinderlijcke cruyden.

375

Luys-cruyt, dat is de derde soort van onsen *Nies wortel*, is in Italien seer in ghebruyck om de wolven ende vossen om te brenghen. Den selven wortel aen des menschen halsch ghehanghen, maectt dat den mensch geen vergifschaden can, het sy het gene den selven soude ghenut hebben, oft dat hy soude moghen nemen. Nochtans betuyghen de oude schrijvers, dat de wilde geyten en quackels met dit selve cruyt vet ghemaectt worden.

Vyt-wendighe teekenen.

DEn genen die vande voorseyde *Nies-cruyden* gegeten hebben, worden overvallen met veel camerganck, drooghte, brandinge opde tongh, door de welcke de selve tongh als met een schorse bedeckt word. **SANT. ARDOYNUS** betuyght, dat den genen die twee draghma ingenomen hadde, overvallen wort met groote hitte, bevinge des herten, met groot windachtighe opworinghen oft ruspen der maghe: ende ten lesten den patient worden de leden ingetrocken, beeft ende sterft. *Sanct. Ardoyn lib. 3. cap. 13.*

Behulp ende gbeneef-middelen.

SOo haest als men de voorseyde teekenen ghewaer wordt, sal men aen den krancken eenighe olie oft boter met wermen wijn ingheven, oft soete melck, oft oock gersten water, met olie van soete amandelen: ende soo wanneer als 't hier door weynigh betert, neemt siroop van sulcker, oft van granaten, &c.

HE T XIII. C A P I T T E L.

Van eenighe soorten van den witten Nies-wortel.

Witte *Nies-wortel* is tweederley, den eenen is de *Tamme*, ende den anderen is de *Wilde* ghenaemt. Van de *Tamme witte nies-wortel* heb ick in mijnen hof de drye verscheyde soorten, de welcke van **IOAN. BAUHINUS**, ende in de *Byvoeghsels van DODONEUS* bekent staen, te weten, met roode bloemen, witte bloemen, ende met groene bloemen, de welke niet in de natuer en verschillen.

Dit ghewasch, midtsgaders sijne mede soorten, worden in onse tale *Witte nies-wortel* oft *Wit nies cruydt* ghenaemt, in 't Latijn *Helleborus albus* by

D
Naem.

de Apotekers, oock *Veratrum album*: van sommighe *Sanguis Herculis*, dat is he *Bloet van Hercules*: in't Grieksch *Helleboros* oft *Elleboros Leucos*: Noch ist in't Grieksch ghenamt, maer seer selden, ende met oneyghen naemen, *Asas*, *Afcida*, *Atomon*, *Atomos*, *Pignatoraxis*, *Pignatoxaris*, *Gonos*, *Heraclios*, *Polyedos*, *Actis* ende *Anaphyton*: in't Hooghduytsch **Weisse Nieswurtz** / in't Hongersch, **Feper Hunpor**: de Switfers noement *Germer*, in't Spaensch *Verde gambre blanco*, *Verva de baleste*, *Valestrera*, ende *Balistraria*: in't Italiaens, *Ellebore Bianco*, ende *Veladro*: in't Frans, *Ellebore blanche* oft *blanc*: in't Engels *Hellebor* in't Arabisch *Charbekh abied*. Het wort van sommighe oude schrijvers *Condifi* ghenamt, maer te onrecht. Leeft de *Annotatoines van IOAN. IACOBUS DE MANLYS* by OTTONUS BRUNSFELD te lamenghedrukt.

C
Gedaente

Onse *Tamme witte nies-wortel*, in't Latijn *Elleborus abus domesticus*, heeft groote breede diep gheployde bladeren, seer schoon licht groen van verwe: haere ploykens worden aen het buytenste tip van het bladt te samen vast ghehouden, als oft het van ghestijft lijnwaert soo ghepoyt sijnde, aen het tip met een draet ghehecht was, seer schoon en vermaeckelijck om aensien. Den steel wast recht opgaende, vande welke ick in het jaer 1673. een ghehadt hebbe in rijp zaet staende, ses voeten ende een half hoogh, onder hebbende vele oft de meeste bladeren, de welke haer allenghs verminderen, soo in ghetal als in cleynte. Boven heeft het sijn bloemkens van soodanigh colour als voorseydt is: jeder bloemkens is bedeylt in ses cleyne bladerens, de welke met cleyne bleeckverwighe wit oft met gras groene strepkens doortrocken sijn: ende naer dat dese bloemkens vergaen sijn, volghen naer jeder bloemken dry oft vier smalle hauwkens, daer breedt ende wit-achtigh zaedt in leyt. Den wortel is niet langh, maer wit van verwe, met vele aenhanghende veselinghen, waer door hy dickwils voorts set ende vermenighvuldicht; hoe veel dat ick de selve in groot ghetal uyt zaet ghevonnen hebbe.

Onder dese dry soorten is cleyne onderscheydt, behoudelijck dat die met de roode bloemen veel vroegher uyt comt, ende oock veel breeder ende langher bladers heeft: ende den wortel is oock langher, ende niet soo safelachtigh, de welke dieper in de aerde gheplant moet sijn als de andere soorten van *Nies-cruydt*,

Tijdt en
plaets.

In de Meert comt dit het vroeghste te voorschijn, te weten met de roode bloemen; maer de andere in April: het draeght sijn zaedt in den somer, ende is rijp in September.

Dit cruydt is in het wildt in Nederlandt niet te vinden, maer in menichte

nichte hoven van plaiſantie alwaert om ſijn aenſienelijck ſchoon loof geplant wort. In Switſerlandt, ende op eenige bergen van Hooghduytsch lant, oock in Italien, ende in ander heete landen, is het veel te ſien op berghachtighe rouw gheweften.

Natuer, kracht, ende hinder.

GALenus ſeght, dat het *Wit nieſ-cruyt* inden derden graed warm en droogh is.

Galeu. de ſimplici lib. 6. cap. 116. Sanct Ardoyn. lib. 3. cap. 12. Avicen Plempij. Canon medi. lib. 2. Tract. 2. pag. 298.

ARDOYNUS ſeght, dat het inden vierden graed droogh en heet is, ende het doet ſeer overgheven ende braken.

AVICENNA ſeght, dat den *VVitten Helleborus* droogh en heet is tot in't midden vanden derden graed: daer by ſeght hy: den ſelven beweeght ſeer tot braken, ende ten wort niet ſonder perijckel inghenomen, want het heeft een verworgende kracht. Veel, oft onre delijck ingenomen, doodet den menſch. Het is de verckens ende de honden een groot venijn, jae ſoo wanneer de kikens van dit meſt, oft dien honden dreck oft der verckens eten, ſullen ſterven.

Peda. Dioſco. de materia medica. lib. 4. cap. 145.

DIOSCORIDES ſeght, dat het poeder vanden *VVitten nieſ-wortel* ghemengt met honigh en gerſte meil, een doodelijck vergif voor muysen en ratten is.

Ghebruyck.

DODONEUS ſeght: Den wortel van *VVit nieſ-cruyt* doet ſterckelijck ende met groot gheweldt ende moeyelijckheydt braken, ende overgheven alderhande overvloedighe onreijne taeye hinderlycke vochtigheden ende fluymen: maer al iſt dat dien het ſelve met ſoo grooten gheweldt ende moeyelijckheden te weghe brengt, daer om en ſal men't oock niet lichtelijck ghebruycken, ten ſy den ſelven wortel wel bereydt is, als **PAULUS EGINETA** ſeydt, datmen den ſelven wortel inde maendt van Mey ſal plucken als wanneer den ſelven ſijn uyerſte cracht niet en heeft: ende in honigh aſijn eenighen tijdt gheweyckt ende daer naer weder ghedrooght ſijnde, nemtmen het ghewicht van eenen ſchrupel (dat ſijn twintigh aſen) tot een half draghma, oock tot een draghma met wijn inghenomen: ende dat beſonderlijck om de cranckſinnige ende rafende menſchen te ghenefen.

Paul. Egineta. lib. 7. cap. x.

Het ghebruyck is ſeer verſcheyden, naer gheleghentheydt vande ſieckte ende ongheval: want het poeder is ſeer ghemeyn inden neufe ghebla-

fen, oft op ghehaelt, het doet niesen, verwermt ende reynight de vercoude hersenen, besonderlijck in gheraektheyt, al waer het de taeye coude slijmerigh-heden door den neuse af-treect. Ende in alle dinghen die den mensch tot niesen verweckt (datmen in't Grieksch *Ptarmica* noemt) en isser gheen dat dit poeder in crachten ende gheweldt te boven gaet.

Ken-teecken en van het on-verhoets ghebruyck.

D En ghenen die dit cruyt oft wortel onbekent inghenomen heeft, sal al de selve teecken en ont-moeten al oft hy quaede Fungi ghegeten hadde.

Gheneef middelen.

*Gilb. Aug-
lic. in Com-
pend. mede-
cine. cap. 7.*

G ILBERTUS ANGLICUS : seght dat het fenijn vanden *Vitte nies-wortel* moet met alle haest ende neirstigheyt wegh genomen worden door ontlastende clisterien, ende oock met braken, door veel warm water te drincken.

Men houdt voor seker ende ghewisch, datter gheen beter behulp is als het vleesch vande que-appels : soo dat naer mijn ghevoelen (by ghebreck van que-appels) de marmelade het selve soude connen ghenesen. Noch seght-men dat witten wijn met honigh ghesoden seer goet is, &c.

Ander ghebruyck.

W Itte nies-wortel aende huydt vande borst der beesten ghestrecken, gheneest al de waterachtighe ghebreken der selve beesten.

Den selven wortel met loogh ghesoden, is goet om de luyfen en neten om te brenghen, als men't hoeft daer mede wascht, oft de cleederen door de looghe treect, ende vvederom drooght.

Het poeder vanden selven wortel met melck ghemenght, doet de vlieghen en muggen sterven : vvant die daer van eten, moeten svillen en bersten.

Vvitten nies-wortel met tervve te famen soo langh gesoden, tot dat de tervve breeckt, ende die dan aen de eynden en duyven te eten gegeven, sullen dese in corten tijt besvvijmelen, soo datmense met de hant sal connen vanghen.

Vande witte wilde nies-wortel sonder de figure.

NOch bevinden vvy een *VVitte wilde nies-wortel*, in't Latijn *Elleborus Naem,*
albus siluestris: noch wort sy van *DODONEUS Helleborine* ghenaemt,
ende van *DIOSCORIDES* en *PLINIUS* in't Grieksch *Epipactis*.

Aengesien dat ick van dit cruyt gheen hinder oft quaede natuere can bewijfen, vervolghens dat ick vele oude, ende oock de leste ende jonghste schrijvers van desen tijdt heb doorlesen, ende naer gesien: bevinde in teghen deel vande selve meer goet ende deught beschreven: daerom sal ick hier van niet anders verhalen als het ghene noodigh is om het verschil tusschen het *Tam wit nies-cruyt*, ende dit *VVildt*, vanden anderen te onderscheyden, op dat het eene voor het ander niet beschuldight soude worden.

Het verschil van dit *VVildt* tusschen het voorschreven *Tamme* bestaet **Gedaente**
voor het eerste, dat dit *VVildt wit nies-cruyt* selden hooger als anderhalven voet is, ende het ander over de ses voet hoogh waft: boven dien, soo sijn de bladerkens meer ghelijck aen de *VVeegh-bree* bladeren, soo in grootte als oock van ribbekens, maer veel corter en smalder, ruym een derde deel verschillende van de tamme: boven dien soo groeyen de bladeren niet onder teghen de aerde, maer hoogh aen den stele, waer door sy oock menighmael voor een ander soort van plant aenghesien worden, te weten voor *Papen schoen* oft *Vrouwen schoen*.

Deze wilde *Nies-wortel* groeyt veel in de belommerde ende duyfter **Plaets,**
bosschen van Brabant.

Leest *THEOPRASTUS* van dit cruydt, den welcken van het selve **alder-Theophr.**
best gheschreven heeft, want vele herbaristen hebben, seer dolende, son- **lib. 9. cap.**
der kennis met groote misflaghen hier van ghesproken. **II.**

Soo wanneer datmen van den *VVitten tammen Nies-wortel* tot eenighe medecijnen placht in te gheven, als dan wierdt den selven ghematight, oft des selfs al te groote cracht vermindert, door het byvoeghsel van desen wilden *Nies-wortel*, soo dat hy meer nut en goet is, als voor quaet bekend.

HET XIV. CAPITTEL.

Van S. Christoffels-cruydt.

A Enghefien dat dit *Christoffels-cruydt* seer veel in sommige hoven van Nederlandt gheplant wordt, soo docht my noodigh, ten minsten het selve te beschrijven, waer door het een ieder kenbaer soude worden: want ick het selve over achtien jaer in mijnen hof ghehadt hebbe, ende aen verscheyde cruyt beminders mede ghedeelt.

Naemen.

Ghemeynelijck wort dit cruydt *S. Christoffels cruydt* ghe-naemt, in't Hooghduytsch **Christoffels kraut** / in't Latijn, *Sancti Christophori herba*, oock *Christophoriana fructu nigro*, *Aconitum bacciferum*: wel verstaende dat dit de *Actea* van **PLINIUS** niet en is, noch oock de *Costus niger*, de welke ander soorten sijn. Sy is oock in het Italiaens *Aconito baccifero*, ende oock *Herba di santo Christofano* gheheeten: **LOBEL** noemt dese seer wel *Aconitum racemosum*, soo veel te segghen als *Ghetackten Aconitum*.

Gedaente

Den wortel van dit cruyt is dick-achtigh, seer lanck, ende niet sonder veselinghen, van buyten swart, maer binnen geil: den selven leeft veel jaeren, ende schiet jarelijcks inde mant verscheyde stelen eenen voet, ende oock wel twee voet hoogh, hebbende sekere knopkens, al waer de bladeren aenstaen, jeder met sijn besonder steelken, ghelijck den kervel oft de petercelie: de bladeren sijn bynaer op de maniere vande wijn-gaert bladeren, doch cleynder, ende meer ghesneden, met veel ribbikens in, ende aende canten gheschaert als een zaghe: 't sijn ghemeynelijck dry bladerkens te gader, ende oock jeder is in dryen bescheyden, bleeck groen van couleur: op het top comen cleyne te samen ghedrongen witte bloemkens voorts, 't samen hanghende, als de bloemkens vande witte Elleborine: daer naer volghen de swarte langh-worpighe herde besien, de welke aen d'een sijde een langhe vore oft strepe vertoonen, anders sijn de wijn-druyven seergelijck, behalven dat sy soo dicht te gader niet en staen: doch alder-meest ghelijck aende besikens vanden *Laureola*.

**Tijdt en
plaets.**

Inde Mey ver-toont het sijn bloemen, ende de besien sijn in Augusto volcomen rijp.

Het wast in't wilt ontrent den Rhijn ende de Mase, ooch veel in Duytsch landt: het wast meesten deel in bergh-achtighe bosschen: noch is het veel te sien in *Savoyen*, ontrent *Turin*.

Natuer.

DODONEUS, LOBEL, ende andere ſegghen, dat dit cruyt ſoo hinderlyck ende ſchadelijck, jae doodelijck is (ghebruyckt oft van binnen inghenomen) als de geſlachten van *Aconitum* oft *Wolfs wortel* connen weſen.

HET XV. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van de quaede natuere der Africaenen ende Fluweele bloemen.

DE Africanen ſijn ghenochſaem bekend, doch haeren rechten naem is *Tunis-bloem*, in't Latijn, *Flos Tunica*, *flos Tunetensis*, oock *flos Africanus*, om dat ſy uyt Afriken eerſtmael door den Keyſer CAROLUS den V. naer dat hy het landt ende ſtadt Tunis inghenomen hadde, hier te lande ghebrocht ſijn. Sy hebben noch verſcheyde naemen, het gene hier niet noodigh gheſchreven dient. Sy beſtaen oock in een mede ſoorte, de welke wy tot onderſcheyt *Fluweele bloemen* noemen. De *Fluweele bloemen* beſtaen in dobbele ende in enckle bloemen, het welck by gheval alſoo te voorchijn comt. Naer de gheleghentheyte van den tijdt van de mane dat ſy ghezaeyt worden.

De *Africanen* beſtaen in dry ſoorten, in dobbele en enckle, ende in een ſoorte de welke al de bladeren van de bloeme rondt als holle ſtroopijpkens ſijn, de welke oock weynigh ſtincken.

Deſe al te ſamen ſijn hinderlyck en doodelijck, behoudelijck dat de cleyne, dat is de *Fluweele bloeme* de alderſchadelijckſte is, jae ſoodanigh, dat niet alleen het cruydt, ende bloemen, maer oock den wortel doodelijck is: oock ſoo en ſalmen de bloemen niet veel riecken die ſijn gheſontheyt wildt behouden, want den reuck alleen maect het hoofd ſwaer, ende veroorſaect eenighe ſuyſelinghe, ende oock eene vallende ſieckte. Ick ben wel ghedachtigh van het jaer 1654, dat ick de ſelve bloemen met het cruyt (het welck ſeer wijdt ende breedt over de cleyne padekens in mijnen hof ghewaſſchen was) afgheſneden habbende, terſtont met ſoo quaeden kele ben bevanghen gheworden, dat het onlijdelijck was, het welck my twee achter volgende jaeren over comen is: dit is heet inden derden en droogh inden vierden graed.

DODONEUS verhaelt gheſien te hebben aen een cleyne jonghskens dat

dese bloemen inden mont gesteken hadde, ende een weynigh gheknauwte hebbende, dat daer door rondom den mondt ende de lippen gheswollen ende opgheloopen sijn, ende eenen dagh oft twee daer naer is 't kint als schorft gheworden. Tot een vaste preuve soo hebben de Mecijnen een Africaen bloem ghemorselt, ende de selve met verschen caes ghemenght, ende aen een jonghe catte ghegheven, de welcke terstont gheswollen is, ende corts daer naer ghestorven. Daerom en moet men dese bloemen inde hoven niet setten daer cleyne kinderen sijn, op dat haer van dese bloemen niet en mis-come: want de verckens die hier van ghegeten hadden, sijn ghestorven.

Gheneef-middelen.

DE selve middelen die ick tot de *Wilde petercelie* aenghewesen hebbe, sijn tot het vergif van dese bloemen seer goet.

HET XVI. CAPITTEL.

Beschrijvinghe van dry hinderlijcke soorten van boom-achtighe gewasschen.

Vanden Oleander.

Naem. Twee verscheyde soorten sijn in Nederlandt ghenoch bekend, te weten een soort met witte, ende een soort met roode bloemen. Daer sijn noch verscheyde mede soorten aen te wijsen, maer sijn by ons niet oft seer seldsaem te sien. Sy worden ghemeynelijck *Oleander* ghenaemt, in't Spaensch *Adelfa*, en *Eloendro*; in't Latijn *Laurus rosea* en *Rosea arbor*, soo veel te segghen, als *Roof-achtighen lauwer-boom*, in't Grieksch, *Hemostaris*; *Songos*, *Neris*, en *Nerion*: in't Frans, *Rosagine* en *Rosage*.

Gedaente My duyckt dat de ghedaente niet noodigh moet beschreven worden, om dat ick vertrouw dat het al te ghemeyn, ende in Nederlandt ghenochsaem bekend is.

Sanct. Ar-
doy. lib. 3.
cap. 21.

ARDOYNUS seght, dat den *Oleander* heet inden derden ende droogh inden tweeden graed is. Het veroorsaect groote pijn inden buyck, met een onstekinghe inde dermen, &c.

Gale sim-
plici. lib. 4.
8.

GALENUS betuyght: Dit cruyt van buyten ghebruyckt oft opgheleyt, heeft

heeft de kracht ende eygendom om te verteiren alle gheswillen : ende de selve te doen scheidt ; maer van binnen den lijve ghenomen , is seer schadelijck , jae doodelijck , niet alleen den mensch , maer oock het vee ende veel andere beesten.

Dioscordis schrijft , dat de bladers en bloemen vanden *Oleander* een kracht ende eygen schap hebben om de houden , esels en muylen ende veel meer ander viervoetigh ghedierte te dooden : jae oock het teerder vee , als sijn schapen en geyten , die en connen de kracht van dit gewasch geensins wederstaen ; want als sy maer alleen het water drincken , daer de *Oleander* bladeren ingheweyckt sijn , dan sterven sy daer af.

Palladius raedt ons de hollen van de aert-muysen met *Oleander* bloemen oft bladeren te stoppen , waer door sy alle sullen sterven , soo door den reuck als door het selve te eten : hoewel dat den *Oleander* in Brabant soo stercken reuck niet en heeft , als hy in Granaden ende dierghelijcke heete lochten can becomen : want hy groeyt in groote menichte , ghelijck gheheele bosschen , by Alexandretta , ende ontrent den bergh Libanus , daer het waterachtigh is , waer door ontrent die plaetsen de locht seer onghesont , ende door des selfs quaet seer gheinfesteert is.

Den *Oleander* wort binnen Antwerpen bynaer voor alle Barbiers deuren ghestelt , soo om sy schoon loof als bloemen. Sy sijn seer dorstigh oft watergierighe planten , nochtans als wanneer de bloemen in haer open gaen sijn , moeten uyt den reghen ghestelt worden , oft anders sijn de bloemen haestelijck rot ende verslenst.

Van den Mezeri-boom.

Hoewel datter veel verscheide soorten van desen gewasch sijn , soo nochtans sal ick de andere voor by gaende , de ghemeyne duytsche *Mezeri-boom* alleen bekent maecten.

Desen wordt met den voornoemden naem by ons alsoo ghenamt , ende oock by de sommighe *Peper-boom* , oft *Boeren peper* , in't Hooghduytsch *Zeelbast* / *Hemelsch hals* / ende oock *Mezerion* / in het Enghels , *Douck mezereon*.

Dese wort in vele hoven gheplant , ten opsicht van sijn schoone ende uytnemende soete welriekende bloemkens , vast teghen het hout staende , de welck vroegh in den winter haer vertoonen , waer naer de bladeren comen , ende in den somer van de bloemen schoon roode coraele besikens volghen , de welke ieder een uyt den swerten een rondt zaden in hebben , die als peper op de tonghe brandende sijn , waer mede

uyt

Diosc. in materia. Medica. lib. 4. cap. 80.

Naem.

Gedaente

uyt ghenuchte sommighe iemandt bedrieghen, het gene beter ghelaten was.

Een jeder sal sich van het ghebruyck van dit cruydt en vruchten wel mijden, ten waer dat het een medecijn oft wel ervaren Apoteker was, de welcke de selve wel weten te temperen, ende door wetenschap haer cracht oft hinderlijck quaet connen verminderen en verbeteren, Daerom wacht de kinderen van dese bloemen, en noch meer van de besien.

Het is seker, dat dese onse *Mezereon* minder schadelijck is als de andere gheslachten, waer van men oock de eene *Thymelaa*, ende de sandere *Chamelaa* noemt, de welcke heet en droogh in den vierden graed sijn, maer onse teghenwoordighe is heet en droogh tot in het uysterste van den derden graedt.

Van den Laureola.

Naem. **O**M dieswil dat de *Laureola* het naeste maeschap vanden *Mezereon* is, niet teghenstaende de selve weynigh ghemeyn is, behoudelijck dat sy in sommighe hoven, ende besonderlijck in potten voor de Chirugijs deuren veel te sien sijn, soo is't dat dit cruyt met weynighe reghels hier wort aenghewesen.

Dit cruyt wort van sommighe (doch qualijck) *Thymelaa* ghenamt, maer sijnen rechten naem is soo wel in't Duytsch als in't Latijn *Laureola*, om dieswil dat de bladerkens effen, gladt, dick en ghelijvigh sijn als die vanden *Wilden Laurier*, die men in't Latijn noemt *Laurus cerasus*, om dat den selven swarte kriecken voorts brenghet. Int Grieksch wordet *Laureola*, *Daphnoides*, *Eupetalon*, *Chaina daphne* en *Peplion* ghenamt, in't Italiaens *Olivella*, in't Engels *Lauriel* oft *Or Lowrije*: maer de besikens worden *Piper montanum*, dat is berch peper ghenamt.

Gedaente Dese boomkens wasschen selden hoogher als dry voet, maer ghemeynelijck veel minder, sijn seer heesterachtigh met vele houtachtighe sijde tacxkens, de welcke wel van cleyne lanckworpighe bladeren voorsien sijn, doncker groen van couleur, blinckende, gladt ende dick: sy becomen onder aen de tacken, beneden de bladeren (maer niet boven uyt het top) haere bleeck wit groenvervighe bloemkens, waer naer dat de swerte besikens volghen, die ieder een lanckworpigh rondt zaeyken in hebben.

Natuer en kracht.

ARDOYNUS ſeght, dat de *Laureola* gheweldigh heet en droogh is, hoewel dat ſy van de Auteurs tot geen ſekeren graedt gheteldt is. Doch ſy doet van natuer ſeer braken, ende verweckt veel camer-ganck: ende den genen die van de bladeren twee draghma ſoude innemen, is doodelijck.

Sanct. Ardoyn. lib. 3. cap. 9.

Laureola is de maghe hinderlijck, ſoo wel als het *Mezereon* met ſijn mede ſoorten, ende en onſteekt niet alleen den mont ende de kele, alſt men knout; maer oock binnen het lichaem ghenomen ſijnde, verhit ende quetſt de inwendigke leden.

Gheneef middelen.

Hier teghen ſalmen den buyck ende de maghe met olie van Roofen ſtrijcken, ende gerſte-water met ſijn ſuycker dickwils te drincken gheven: oock groenen *Orega* oft drooghen in ghenomen, is te ſamen ſoo wel goedt voor de ghene die van de *Mezereon*, als van *Laureola* ghegeten hebben.

HET XVII. CAPITTEL.

Vanden *Arum*, wilde Comcommeren, ende wilden *VVijngaert*.

Van den *Arum* oft *Calfs-voet*.

Niet teghenſtaende datter onder deſe ſoorten veel verſcheyde ghedeldt worden, ſoo nochtans ſal hier alleen van onſe ghemeyne ſpreken, de welcke veel in de grachten ende natte doncker dicht belommerde boſſchen te vinden ſijn, door de welcke menichmael ongheval en quaet gheſchiet is, ende noch daghelijs ghebeurt.

Naem;

In't Latijn wordt dit *Arum*, in't Griekſch *Aron*, in de Apoteken *Larus* ende *Barba Aron*, by ſommighe *Pes vituli*, dat is in't Nederduytsch, **Calfs-voet** ghe-naemt: in't Italiaens *Gigaro*; in't Spaenſch, *Yaro*; in't Frans *Pied de veau*; in't Engels *Cochowpijt*, in't Hooghduytsch, **Tentſcher ingwer** / ende **Waffenpint**.

C c c

Dit

Dit cruyt groeyt veel onder het lisch in de grachten, ende heeft eenige het sy vijf oft ses groote, caele, effene ende blinckende, breede, voor spitse bladeren, schoon aenghenaem bleeck groen, doch sommighe sijn bruynder groen, ende oock ronder bladeren met swerte pleckxkens: tusschen dese bladeren spruydt eenen steel ontrent een spanne hoogh, voorts-brenghende een lanckworpighe scheede, wijdt openstaende, op de maniere als een hasen oor, waer uyt een recht doddeken voortscomt, die in het eerste met een heel vael bleeck dun velleken bedeckt is, naer het welck opengaende verthoont sich een druyfachtigh ghewasch als een Coren-ader: welcke besikens eerst groen sijn, maer rijp sijnde schoon corael root sijn. Binnen dese besien light ieder een cleyn en herdt zaden, oft somwijl twee. Dit cruydt is soo heet en brandende op de tongh, als den spaenschen peper. Den wortel is als eenen ghebolden aiuyt, met vele veselinghskens. Dese troikens oft roode kriicken ghepluckt sijnde, steldt men binnens huys als cieraet voor de schou, alwaer dat het langh in sijn wesen blijft.

Natuer en kracht.

Dit cruydt, ende noch meer den wortel, wordt seer veel in de Apoteken ghebesicht, maer worden naer de const eerst verbeterd. **GAL**ENUS seght, dat dit cruydt naer de plaetse en climaet daer het wast, dien volghens stercker oft flapper is, doch dat **GAL**ENUS hadt in ons Nederlandt gheweest, ende den *Arum* aldaer beproeft hadde, het gene ick selfs ondervonden hebbe, hy sou vry den selven meerder als in den eersten graed verwormende ghesteldt hebben, soo dat ick naer mijn ghevoelenden selven in den derden graed soude stellen: alsoo ick in het iaer 1652. eerst beginnende de kennisse der cruyden te ondersoecken, van desen *Calfs voet* een stuck van een blad gheknaut hebbende, niet alleen het groufaem bijten der brandende hitte ghevoelende was, maer den mont en tongh soo vol bleynen en puysten quam, dat het ongheloofbaer soude schijnen te sijn. Waer uyt ick dit cruydt by de natuer van de *Africanen* bloem stellen soude.

Behulp-middelen.

En ieder heeft sich wel te wachten van dit cruyt in sijn potagie te doen, want het gene soo onstelt alleen door knauwen en uytspouwen,

wen, wat en soude het dan binnen den lijve ghenut sijnde niet connen ontroeren? Mijne gheneef-middel was niet anders als olie van olijven, ende daer naer werm soete melck in den mondt ghehouden. Doch het sal prunel dat is sout van salpeter met water ghemenght, ende daer mede ghegorgelt, is seer goet voor de keel en den mondt.

Van de wilde oft Esels Concommers.

Tot noch toe heb ick van gheen ongheval vernomen, dan het can lichtelijck voorvallen, door dien dat dese vruchten niet weynigh in de hoven van Nederlandt te vinden sijn.

In ons Nederduytsch worden sy **Wilde Concommers** ghe-naemt, ende oock **Esels Concommers** / in't Latijn *Cucumeres silvestres*, en *Cucumeres asinini*; in't Italiens *Cocomero salvatico*, in't Frans, *Concombre sauvage*; in't Grieksch, *Sicys agrios*, ende *Sicyonia*. Noch worden sy van den gemeynen man *Springh-concommers* ende *Cruyden* en roert my niet genaemt, om dat de vruchten als sy rijp sijn, van selfs wegh springhen.

Naem

Belanghende haere ghedaente, is maer weynigh beschrijvens noo-digh. Haer loof is niet soo seer langhs de aerde cruypende als onse tam-me Concommers, soo dat haer loof een weynigh hooger van de aerde staet. Haere bladeren sijn seer rouw, hayrigh, stekende ende wolligh, even als de bladers van Buglossa oft Bornagi: oock bleekvervigh groen, dick en stijf van stoffe. De bloemkens sijn bleek geil. De vruchten sijn selden grooter als een hinnen ey, wel langher, maer noyt soo dick, seer rou met puggelen en puysten, ende weynigh bruynder van groen als de bladeren. Binnen sijn sy vol sap en zaet, het welck eerst wit is, maer rijp sijnde, seer swert ende hert is, seer ghelijckende aen de appel-keirens. Haer binnen sap is vet en lijmerigh, als gomme. Volcomen rijp sijnde, springhen van selfs van haere stelen, somwijl twee passen wijdt, waer door sy in een iaer den heelen hof maer al te veel voorsien, ende voorts setten.

Gedaente

Natuer en hinder.

DE bladeren ende vruchten sijn seer hinderlijck: besonderlijck het sap is in den derden graed heet en droogh.

Als dit sap in des menschen ooghen comt, can den selven blint maec-ken; het welck in den iare 1667. in mijnen hof bynaer gheschiet is; want

door het spelen van dertele jonckheyt, malcanderen toe-spruytende met het sap ende zaet van dese vruchten, jemandt inde ooghen comende, seer ellendigh was, ende met groot perijckel langhen tijt geweest is: maer ick hebbe op den selven stondt met lauw regen water, ende daer naer met een weynigh wijn de selve ooghen ghewasschen, het welck ick ghe-loove (niet'gheschiet en hadde) mischien blind soude geworden hebben.

Behulp.

Soo wanneer jemandt van dese vruchten binnen den lijve hadde ghenomen, sal de selve gheneef-middelen ghebruycken als by het *Swert Niescruydt* te lesen is.

Ghebruyck van de *Efels* concommers, ende van het *Elaterium*.

Niet teghenstaende dat het sap der ghenoeemde vruchten soo hinderlijck is, evenwel wordt van het selve een groot medicament ghemaect, het welck *Elaterium* ghenaemt is, voor vele qualen seer goet en gheneefbaer: hoewel dat my wel bekent is, dat het selve *Elaterium* by sommige Apotekers niet welen behoorelijck ghemaect wordt, als wanneer sy de heele vruchten nemen, ende de selve stampen, waer naer sy het sap uytperffen, welck dun en waterachtigh sap (op het vier uytgedampt sijnde) voor het goet en onvervalst oprecht *Elaterium* vercoopen, waer door de Doctoren sich dickmael bedroghen vinden. Want dit *Elaterium* magh niet anders als uyt het vet, gomachtigh sap, waer mede de rijpe vruchten vervult sijn, ghemaect worden. Ende om te proeven welck dat het beste is, soo salmen het selve aen de vlamme van een keerse houden, ende het gene dat beste branden sal, is een teecken dat het van de vette stoffe ghemaect ende oprecht is.

Dit *Elaterium* is niet gheraden van den onwetenden te ghebruycken, maer door een wel ervaren ordoneerder ende goeden medecijn, alsoo het selve seer perijckeleus is, besonderlijck als men teghen de kennisse van het ghewicht soude sondighen.

Witten Wilden Wijngaert oft Bryonia alba.

TErwijlen dat dit cruydt aen een ieder bekent is, ende dat alle canten en hegghen met het selve belopen ende beset sijn, dunckt my onnoodigh.

Aenwijſinghe de hinderlycke cruyden.

389

noodigh van ſijne ghedaente hier iet te beſchrijven, dan dat het ſelve van alle de voorgaende cruyden het alderminſte ſchadelijk is, evenwel ſoo en ſoude ick niet geiren een handt vol in mijne ſop oft moeſcruyt wenſchen, ende noch veel minder in eenigh back cruydt, het gene nochtans door de eerſte leerlinghen (hier voormael noch gheſeydt) der boeren kinderen lichtelijk can gheſchieden.

Dit cruyt is heet en droogh in den tweeden graed. Den wortel is in de Apoteeck veel in het ghebruyck.

Een ander wilden Wijngaert, ghenaeamt Tamus.

Alſoo den *Witten wilden Wijngaert* ſeker hauwkens heeft, waer mede hy ſich vaſt kleeft ende aenvat, ſoo heeft den *Tamus*, oft *Tanus* geen vaſt hauwende crollekens, dan hy is houtachtigh van rancken, het gene ſich over al omdraeyt, ende vaſt houdende omſlingert: de bladeren ſijn oock veel cleynder, ende blinckende, ſeer verſchillende van de voorgaende.

Deſen is in het beginſel vanden derden graed heet en droogh: welcken wortel vol lijmerigh ſap is, het welek aen de vingers clevende als lijm is: is oock voor vele qualen in het ghebruyck.

Vanden ſwarten Brionia.

Deſen is den *Witten Brionia* ſeer ghelijck, behoudelijk dat de bladeren een weynigh bruynder groen ſijn; oock dat de beſien eerſt groen ſijnde, niet root, maer ſwart worden. Oock ſoo is den wortel van buyten bruynder van ſchors, ende van binnen geil, als palmen hout: ende den witten is wit. Oock ſoo is den ſwarten niet ſoo krachtigh, maer minder als den witten wilden wijngaert.

Den wortel van deſen ſwarten wilden wijngaert is ſeer nut om de blauwe gheſlaghen, ghevallen, oft gheſtooten ooghen te ghenefen.

Sommighe ſijn van ghevoelen, dat deſen wortel den rechten *Radix china* is, maer ſijn ſeer in haer meyningh bedrogghen, ende foodanighe ſeynde ick tot de beſchrijvinghe der cruyden vanden vermaerden **DOCTOR CAROLUS CLUSIUS**, den welcken den wortel *China* in twee verſcheyde ſoorten ſeer claer aenwijſt: alwaer den *Swarten Brionia* met gheen van beyde eenigh ghelijcken is heeft.

HET XVIII. CAPITTEL.

Van twee vremde Indiaensche vruchten, als oock van het soete melck.

Ananas.

Ioan. van
Linschoten
eerste Deel
pag. 2.

INde beschrijvinghe van Oostindien in het eerste Deel door IAN VAN NECK in't jaer 1600. den achtentwintighsten Julij, wort geseyt, datter in Oostindien seker vruchten sijn, die sy aldaer *Ananas* noemen, hebbende de ghedaente van eenen grooten pijn-appel, sijnde seer goet en soet van smaect: als dese rijp ende volwasschen sijn, worden sonder eenighe sorghe veel ghegeten, maer niet rijp sijnde, sijn de selve schadelijck, jae doodelijck vergif.

Noch is my van een seer treffelijck ende wijt befaemde Doctoor in de medecijnen voor de waerheyt verclaert, dat dese *Ananas* wortelen een wonderlijcke behulp ende gheneef-middel is teghen het graveel ende steen sieckte.

Vande Aguacolla.

In't 3. boeck
van Peru.

ARNOLDUS MONTANUS inde beschrijvinghe van America verhaelt, datter ontrent Peru seker cruyt oft plante is, de welke seker noten voorts brenghet, die sy van selfs ter aerden laet vallen: ende soo wanneer dese vruchten oft noten rouw ghegeten worden, een haeste doot veroorsaecten; maer ghekoockt oft ghesoden sijnde, gheven de selve goet voeytsel aen den mensch, sonder de minste vreesse oft ongeval.

Op hoedanighe maniere dat het soete melck schadelijck, jae doodelijck sijn can.

Aeti. serm.
4. cap. 75.
Diosc. lib. 6.
cap. 31.
Gasp. Brau.
consult 6.
G. 2.

HEt betuyghen der oude ende jonghe Medecijnen, als te weten AETIUS, DIOSCORIDES, CASPER BRAVO, ende menighe andere, segghen: *Lac coagulatum, vel in grumos coactum* dat is, ghestolde oft geklonterde soete melck, is doodelijck fenijn. Hoe wel dat dit seer duyster ende vremt gheseydt is.

MARCUS

Aenwysinghe de hinderlijcke cruyden.

391

Marc. Virg.
in Disc. lib.
6. cap. 31.

MARCUS VIRGILIUS heeft ons dit duyster segghen verclaert, als hy feydt: De soete melck is uyt haer eyghen selven gheen fenijn, want sy dient den mensch tot een *Antidotum*, dat is behulp ende gheneef-middel tot veelderley fenijn, Maer den selven VIRGILIUS seght: Soete melck ghegeten oft gedroncken, ende daer op foodanigen dranck oft spijsse genut, waer door de melck in de maghe vanden mensch schift, klontert, stoldr, oft scheydt tot eenighe matten, oft dicke caef-achtighe stoffe, wordt als dan aenden mensch fenijn en doodelijck: welck naer beschreven exempel de onvervalschte waerheyt aenwijst.

My is seer wel bekend seker meurouwe binnen deser stadt Antwerpen, de welcke in het jaer 1671. inden wermen somer tijdt veel rouw soete melck had ghegeten, waer naer sy in den hof veel ael-besien begoft te snoepen: door welcke rouwe soere vochtigheyt dese stollinghe oft scheedinghe haer overcomen is, met foodanighe benautheydt tot stervens noodt: dogh is door hulpe van een seer wijs ervaren Doctoer, met de middel van braken, vele klonten en brocken, als versijnden kaes, quyt wordende, voor een deel ontlast, ende voorder door medecijnen ghenesen.

'T is seker en ghewis dat teghen veel fenijn
Het braken noodigh is door goede medecijn.

Nochtans salmen met wijsen raet en goede kennisse in foodanighe onghewallen sijn ghesontheydt ende leven soecken: want ghelijck jeder quaet ende sieckte sijne eyghen behulp middelen heeft; soo isser oock menigh fenijn, het gheene sijne seker manier van regeringhe versoeckt, ende besondere gheneef-middelen eyghen behoeft. Als ons by exempel GALENUS betuyght, dat sommighe fenijnen alleenlijck maer aen eenigh deel oft lidt des lichaems schadelijck sijn, door een besonder ende merkelijck verschil maeckende eyghen schap, ende oock verscheydentheyt oft ghemeynschap; de welcke vande ghesteltenis van het stof daer sy van ghemaect sijn, voorts is comende. Het welck hy betoont met de spaensche vlieghe ende den *Zee-haes*: want de spaensche vlieghe, anders ghenoeemt *Cantarides*, soo wanneer sy in't lichaem inghenomen sijn, laeten sy alle de andere deelen, daer sy voor by ende door gaen, heel onbeschadicht ende vry; want sy sijn alleen de blase hinderlijck, die sy ophalen ende seer quetsen. Den *Zee-haes* is de longer oft loofse alleen meest schadelijck, hoe wel hy andere saechte ende onstercke deelen voor by gaet eer hy tot de longer comen can, sonder de selve te hinderen.

Gale. lib. 13

Dus is mijn segghen, soo wannen den onbekenden gheneef-meester
(de

Marcus

de spaensche vlieghen tot de blase ghecomen sijnde) den siecken door brakende middelen soude willen ghenesen, soude sich seer bedrooghen vinden. Waerom dat het seer noodigh is (in soodanigh ongheval, als men van eenigh fenijn, het sy cruyt oft andersins ghehindert oft besmet is) seer ervaren raet der Doctoren te betrachten, ende niet al te lichtverdigh een jeders raedt ghebruycken sal.

Noodighe bemerckinghe.

Mich Bau-
dewyns par-
1. Quist. 31.
pag. 203.

H Et is seker, dat oock de voorverhaelde ende beschreven quaede cruyden jeder in't besonder goede gheneef-baere eyghendommen besitten; maer de reden dat ick haer goet ende behulp achter haere beschrijvinghe niet ghestelt en hebbe, is om dieswil, dat sy vanden onwetenden niet alrijt seker wel souden in het ghebruyck ghesteldt worden; soo dat sy somwijl de selve tot goet ghebruyckende, met quaet effect ende misval souden te voorschijn comen: want om perijckeleuse remedien te ghebruycken, is meerder kennis van noode als tot de niet altererende, ende niet dangereuse; want het is wel te bemerken, dat den seer gheleerden ende ervaren Heere MICHAEL BOUDEWYNS (Medeciyn deser stadt Antwerpen &c.) seght in sijnen boeck, ghenaeamt *Ventilabrum medico Theologicum*, dat het aen de medeciynen niet gheoorlooft en is, (oft het soude seer lichtvaerdigh ghedaen sijn) soodanighe dangereuse gheneef-middelen te ghebruycken, alse weten *Opium*, *Camphort*, *Mandragora*, *Nacht schaeuy*, *Swart heul-zact*, *Bilsen-cruyt*, ende dierghelijcke, de welke uyt haer eyghen natuer alleen hinderlijck sijn aen de zenuen om de naturelijcke wermt te niet te doen, veroorsaekende slapende sieckte, lammigheyt, gheraektheyt, treckinghe der zenuen, ende meer andere doodelijcke qualen: waer uyt wel te besluyten is, dat soodanighe hinderlijcke cruyden oft zaden niet als met goede kennisse ende andere behulp menghelingh (waer door des selfs quaet vermindert oft verbetert wort) door ervaren medeciynen te ghebruycken sijn. soo datmen besluyten mach, dat het ghene niet gheraden is aenden bekenden, veel minder, jae gans niet gheoorloft is aenden onwetenden. Daerom sal een jeder alrijt den besten ghegrondeerden kender in alle ongevallen trachten te becomen, ende des selfs raet volghen: ende sich selven door lichtvaerdigh oordeel sonder kennisse niet in perijckel stellen.

HET XIX. CAPITTEL.

Hoe dat de alderbeſte cruyden en vruchten door padden ende ander quaet gbedierte doodelyck ende vergiftigh kunnen worden: waerom datmen alle cruyden en vruchten ſchoon ſal waſſchen.

T Ot groote gheruſttheyt ende voorſekeringh van des menſchen leven, ſoo ſalmen alle cruyden en vruchten (eer men de ſelve tot behoef oft noodruſt ſal ghebruycken) eerſt ſchoon waſſchen, aengheſien de padden, adders, artiſſen, ſlanghen, ende andere fenijnighe ghedierte, oock de alderbeſte cruyden, ende aenghename vruchten, door haer verghif ſouden kunnen geïnfecteert ende doodelyck ghemaect hebben: waer door de ſelve goede cruyden en vruchten ſouden blaem behaelen van quaet, ſchadelijck ende doodelyck te ſijn, dat ſy nochtans uyt haer eyghen natuer niet en ſijn: want voor eerſten, by exempel, het alghemeyn cruydt, ghenaeamt *ſalie* oft *ſavie*, ſonder opſpraeck, ſorghe oft teghen ſegghen voor een ſeer goet, ghefont, jae mediciael cruyt is bekendt ende wordt ghebruyckt: even wel is het geſchiet, dat het ſelve, ende meer andere, door de padden doodelyck en verghifticht gevonden is: tot welcken eynde dat hier eenighe exempelen ten toon ſtaen.

Ick bevinde inde wercken van **AMBROSIUS PARE**, de welck opper chirurgijn is gheweest van vier Coninghen van Vranckrijck, die is ſegghende: Al iſt ſaecke, dat de padden gheen tanden en hebben, niet te ghenſtaende en laeten ſy even wel niet met haer ſcherpe berbers te vergiften de ghene die ſy comen te bijten: boven dien ſoo ſchieten ſy haer fenijn door haer urine oft piſſe, oock door haer ſeever, oft door haer uytſpouwen op de cruyden, daer ſy over cruypen, ende beſonderlijck over de aerdtbeſien, die ſy ſeer geiren eten.

PARE vertelt, datter ontrent *Thoulouſe* twee coop-lieden waeren, de welke voor de maeltijt inden hof eenige *Savie*-bladeren ghepluckt hadden, die ſijn ſonder waſſchen in hunnen wijn leyden. Dit geſchiet zijnde, ende eer haer noen-mael voleyndt was, ſoo verloren ſy beyde haer gheſicht, ghevoelende eerſt een draeyinghe des hoofds, ſoo dat haer docht dat het huys het onderſte opwaerts wierde ghekeert: daeren boven wierden overvallen met een ſwijmeniffe, hebbende een ſwarte tongh, ſwarte lippen,

D d d

Ongheval
gheſchiet
door de
Savie.
Amb. paré
aen ſijn 21.
boeck. cap.
31.

lippen, sprekende seer binnes monts: haer ghesicht was schrickelijck: het kout sweet brack haer uyt: sy wierden seer brakende, ende oock seer swillende, ende kort daer naer sijn alle beyde ghestorven. Den weert vanden huysse wierde ghevanghen, ende beticht dat hy dese persoonen door vergift om ghebrocht hadde, hoe wel onnosel sijnde, segghende, naer langh ondersoeck, dat hy vande selve spijsen hadde ghegeten van dese coop-lieden, behalven dat hy in sijnen wijn gheenc savie gheleyt hadde. Het welck bemerckt sijnde, ende door medecijnen neirstich ondersocht, is door ordre vande Rechters de plaets inden selven hof, daer de savie groyden, wel ondersocht: waer onder dat sy eenen heelen padden nest hebben ghevonden, die haer in een hol waeren onthoudende: ende tot naerder ondersoeck ghecomen sijnde, is bevonden dat dese savie door de de padden verghiftigh was, waer door den weert met sijn huysghesin wierde ontslaghen ende onschuldigh.

GUILLIELMUS RONDELETIUS verhaelt in sijne Historie der visschen, dat hy een vrouwe ghesen heeft, die ghestorven is om dat sy eenigh cruydt ghegeten hadde, daer op een padde gheacsemt en ghepist hadde.

Noch is den ghemeynen reghel, datmen geen krakebesien plucken sal, voor al eer dat de sonne een oft twee uren opgestaen is, waer door men seght dat het fenijn door die soete locht afgenomen is: aenghesien de selve besien in de bosschen wasschen, alwaer veel adders, padden ende artiffen, onder het loof verschuyllende, haer vergif veel uyt schieten: waer uyt menigh ongheval ontstaen is.

Behulp tot het fenijn der padden.

Het sap van het cruydt *Betoni*, oft van *Weeghbree*, oft het sap van *Byvoet* ingegeven, is seer goet. **PLINIUS** seght dat het herte ende milte vande padden haer eyghen fenijn wederstaet.

HET XX. CAPITTEL.

Oft de voghels, en andere beesten, de welcke fenijnighe cruyden oft andere fenijnighe beesten eten, sonder perijckel souden moghen ghegeten worden.

Achter sommighe quaede cruyden heb ick aenghewesen hoe dat verscheyde beesten en voghels, als geyten, herten, reyghers, spreuwen,

wen, ende
delijcke cru
den. Ende
ghers, cal
adders, fl
slanghkens
ghe ghedier
dat ons alles
ven, sefanter
nochtrans gh
ons tot noch
Nu is de
vanden men
THIOLUS se
ven hebben
ghevoghelte
te lichamen
by geen fer
waerichijne
substantie d
andert wor
het vleesch
den mensche
brenght.
Diosco
exempel,
dat twee-m
ghelijcks i
eten, wor
Dit con
ghe, als w
wiens mel
schen bew
den (naer
melck die
Noch f
willen, se
soch ende
Hier v

wen, ende meer andere, quaede fenijnighe ende (voor den mensch) doodelijcke cruyden eten, waer van dat sommighe volghels oock vet worden. Ende AMBROSIUS PARE seght, dat de eynden, oeyvaers, reygghers, calleoensche haenen, en andere, eten seer veel padden, adders, slanghen, aspijcken, het ghene oock een ander soort van slangkens is, schorpioenen, coppespinnen, ende meer ander fenijnighe ghedierte. Welcke fenijn eters ick niet geiren soude eten: hoe wel dat ons alles niet bekent en is wat dat andere voghels, als patrijfen, duiven, fasanten, berch-hanen, ende dierghelijcke voghels eten, de welke nochtans gheen reden geven van vrees oft achterdocht, te meer alsoo ons tot noch toe geen ongeval der selver can aenghewesen worden.

Amb. par. aen het 21. boeck, cap. 4.

Nu is de vraghe, oft de doodelijcke cruyt etende beesten sonder hindvanden mensch soudent moghen ghegeten worden. Waer op dat MATTHIOLUS seydt, dat al de nieuwe schrijvers, die vande fenijnen gheschreven hebben, van meyningh sijn, dat men door het eten van alsulcken ghevoghelte gheen hinder krijghen en can: maer datse in teghendeel onte lichamen niet minder en voeden als eenigh ander ghedierte, het gene by geen fenijnigh gediert en leeft. Volgens welke reden en gevoelen waerschijnlijk ende claer is, dat dusdanigh fenijn verteert, ende inde substantie des ghediert, dat de fenijnighe beesten oft cruyden eet, verandert wort: ende is van gevoelen, dat daer uyt niet en volght, dat het vleesch, dat uyt alsulcken fenijnigh voeytsel voort comt, ende vanden mensch ghenoten wordt, de selve even wel gheen hinder by en brenghet.

Matthi. lib. 6. cap. 35. Sc. 39.

DIOSCORIDES ende GALENUS stemmen te samen hier over een groot exempel, segghende, dat de melck (het welck niet anders is als bloet dat twee-mael ghekokt is) uyt de beesten ghetrocken sijnde, die daghelijcks inde Schammonie, nies cruyt, oft springh-cruyt weyden ende eten, worderlijck seer is purgerende, als men daer van comt te drincken.

Dios. lib. 2. cap. 75. Galen. lib. 3. de alim. fac. cult.

Dit comt seer wel over een met ons hedens daeghs ondervindinghe, als wanneer datmen de Geyten, Eselinnen, oft oock koyen, wiens melck besonderlijck tot hulp der weecke, teere ende siecke menschen bewaert ende ghebruyckt wordt, dese met besondere goede cruyden (naer den regel der Doctoren) ghevoeydt worden, op dat het selve melck dies te behulpsamer voor den siecken wesen soude.

Noch soo sietmen, als de Doctoren eenigh suyghende kint purgeren willen, soo geven sy laxerende dingen aen de voester in, om alsoo haer soch ende melck purgerende te maecten.

Hier van sijn menighvuldighe vremde redenen te gheven, soo wan-

396 Tweede Tractaet van het derde Deel, Aenwijfinghe, &c.

Ioan. Bap.
Helmont in
fijnen dage-
raet. 11.
pael pag.
125.

neer men PARACELsus wilt ghelooven, ende beneffens hem het segghen van HELMONT, waer van den eenen seght, dat oock den Tartarum in het mist van de beesten, volghens de cruyden die sy ghegheten hebben, te vinden is. Doch met sulcken wijdt ghehaelde onsekerheydt sal ick den Leser niet vermoeyen: want foodanige reden souden by duysende menschen als Grieksch te verstaen sijn.

Evenwel soo is mijn ghevoelen, beneffens meer andere, dat men van foodanighe beesten oft fenijn etende vogels niet sal eten, ten waer eenen langhen tijdt daer naer, als wanneer sy het fenijn verteert hebben, ende door de naturelijke wermte der voornoemde ghedierte in een ander qualiteyt verandert waer.

Hier is te bemercken, hoe den ouden PRINS VAN SALEMAER tot Napolis door ordonnantie der Doctoren menichte iaeren weynigh anders ghegeten heeft als kieckens en capoenen, de welcke met ghekapt vipers vleesch ghevoyt wierden, het selve hem soo grooten cracht en voytsel gevende, datmen dit heeft toegeschreven de reden van sijnen hooghen ouderdom. Hoe wel dat te weten is, datmen de vipers haer fenijn can afiaeghen; oft, als sommighe segghen, levendigh afgheeffelen, als wanneer sy voor palinck ghegeten worden, het welck een seer krachtigh eten is: alsoo my van sommighe personen verhaelt is, aen de welcke de selve binnen Roomen (onwetende) voor palinck te eten gegeven waeren ende des snachts tot foodanigh onmatigh sweeten quaemen, al oft sy de krachtigste sweet dranck der werelt ingenomen hadden, het welck haer even wel in het minste niet ghehindert heeft, &c.

Om dan niet verder buyten mijne materie te schrijven, soo ist behoorlijk dat ick staecke, hopende dat den goet willighen reden-rijcken mensch met dese mijne beschrijvinghe sich sal bevredighen, ende de noytvoldane sullen even wel voor soo veel als die werck nu beschreven is, gelieven in danckaen te nemen, tot dat ick meerder weten sal.

E Y N D E.

TAFEL

TAFEL

VAN HET EERSTE DEEL

Hier worden aenghewesen de goede eetbare ende de twijfelachtighe Campernoelien, het schoon maecten-en koken der selver : haer ghebruyck, kracht ende natuer, &c.

Het eerste Cijfer wijst ons het bladt oft pagi : het tweede cijfer beteeckent de hoe veelste soort van Fungi, welck ghetal op den cant voort vervolghens aenghevesen.

A

A Beele Fungi. Haer beschrijvinge. folio 50. 56. 19. 28

Abeele Fungi. Haer schoon-maecten en oplegghen. 141

Agaricus Fungi niet bitter, maer goet om te eten. 113. 90

Albanooyfen hoet. 111. 88

Ammonitæ. Oorspronck van dien naem. 5

Andijvi Fungi is twijfelachtigh. 124. 6

Antwerpsche duym-maet waer mede alle dese fungi bedeeft ende gemeten sijn, staet op de eerste plaet. 28

Aranie Fungi is twijfelachtigh. 119. 1

B

B Acken der Fungi inde panne. 148

Beggijnen hoet den kleynen. 30.

4

Bereyden der goede Fungi 135

Beschrijvinghe der goede eet-baere Campernoelien. 26

Bie korf. 93. 69

Bifette. 111. 88

Bitter Fungi oft heete Fungi. 81.

---52

Bleek geile Fungi. 63. 32

Bleek geile Fungi, onder wit. 89.

---61

Bleek marmore Fungi. 82. 56

Boleti. Haer verclaringhe, met het groot dolen ende verschil der oude schrijvers 35

Boleti verscheyde soorten daer voor aenghewesen. 29. 54. 55.

65. 81. 84. 130.

Boleti de oprechte. 38.

Boleti oorspronck van dien naem.

39.

D d d 3

Boom-

T A F E L

Boom-fungi om te lichten, is twijfelachtigh. 126. 131. 17
 Boom hasen-oor , twijfelachtigh. 130. 15
 Bonte Fungi. 69. 38
 Bosch Campernoelien. 44
 Braden der Fungi: op twee manieren. 147. 148
 Broot-brij maecten van Fungi. 56
 Bruyn witte broot Fungi. 53. 22
 Buke Fungi. 48

C

C Abrit Fungi. 63. 32
C Caes Fungi van Campenhout. 100. 79
 Campernoelie : oorspronck van dien naem. 4
 Carmosijne Fungi. 71. 41
 Casket Fungi. 91. 64
 Castaniachtighe Boleti , wijfelachtigh. 130. 16
 Castani Fungi met den ingheslagen randt. 104. 81
 Claudius den Keyser door Fungi omghebracht. 38
 Claver bladt ghevlamt. 108. 86
 Cnop-fungi. 91. 65
 Columbette. 111. 88
 Comcommer Fungi. 116. 97
 Coninck der groote Fungi. 79. 49
 Corael tack. 96. 75
 Crawagie ghenesen. 109

D

D At de eene soort van Fungi beter van natuer is als de andere. 157
 Dat de Fungi meer als eenen dagh groyen ende goet sijn om te eten. 17
 Denne Fungi twee soorten. 73. 43
 Dick steel. 40. 8
 Doovigheydt ghenesen. 109
 Drooghen der Fungi van verscheyde soorten. 137
 Drooghe Fungi hoe langh die goet blijven. 138
 Druck fout inde wercken van IOAN. BAUHINUS. 75
 Dun steel. 39. 7
 Duyvelsch broot: oorspronck van dien naem. 3

E

E Sfen-boom Fungi. 107. 85
E Essen boom: sijn kracht, ende natuer. 109
 Eycke caerde Fungi. 80. 51
 Eycke Fungi. 52. 22
 Eyer Fungi. 64. 33
 Eyer koecken onghesont. 159
 Eyers sijn van natuer niet galachtigh. 162

F

F Ernesche Fungi. 55
F Flerecijn ghenesen door Fungi. 165

Fricadellen

T A F E L

Ericadellen maecken van fungi. 150
Fungi beschreven sonder de figuren. 111
Fungus beteeckent spijsse der Goden. 3
Fungi alle ende gheheel in water doen veranderen. 165
Fungi Columbettes genaemt. 115. ---94
Fungi dertigh pondt swaer. 113. ---90
Fungi ghegeten over twee duysent jaer. 25
Fungi goet voor de galsuchte, ende niet gal-achtigh. 161. 162
Fungi goet voor 't flerecijn. 165
Fungi goet voor de ossen en ander beesten. 124
Fungi herdt om verteiren. 159
Fungi honder pondt swaer. 116. 97
Fungi, de eene soort beter van natuer als de andere. 33
Fungi in oude tijden sijn by de Apotekers te coop gheweest. 72
Fungi sijn licht om verteiren. 158
Fungi in steenen verandert. 39
Fungi met schubben oft schelpen, als sommighe vis. 114
Fungi rouw ghegeten als meloenen. 115
Fungi rouw aende siecken ghegeven. 158
Fungi soo groot dat een alleen

eenen heelen waghen vervult. 114
Fungi souden is over-hondert jaer in't ghebruyck. 142
Fungi sijn over twee duysent jaer in't ghebruyckt gheweest. 25
Fungi sijn smaeckelijck uyt haer eyghen selven. 151
Fungi en Tubera comen voorts door blixem en donder. 9. 132
Fungi in triumph ghedragen. 115
Fungi tot vonck-hout bereyden. 102.
Fungi veel te samen. 99. 103
Fungi willen niet verplant wesen. 8. 55

G

Geile hasen oor. 60. 31
Geil sucht ghenesen. 110
Geyten baert. 96. 97. 98. 75. 77. 78.
Geyten Fungi. 63. 32
Geyten voet. 187. 58
Geholde Fungi, oft ghebolde witte en bruyne. 70. 40
Ghebruyck der ghemeyne Eyckefungi. 58
Ghedrooghde Fungi hoe langh sy goet blijven. 138
Ghecroonde Fungi. 77. 46
Ghekronckelde Fungi is een twijlachtighe. 124. 6
Ghekronckelde bosch Campernoelie. 60. 31
 Gelt-

D At de eene soort van Fungi beter van natuer is dan de andere. 157
 Dat de Fungi meer als eenen groeyen ende goet sijn om ten. 17
 Denne Fungi twee soorten. 73-4
 Dick steel. 40.
 Doorigheydt ghenesen. 10
 Drooghen der Fungi van verscheyde soorten. 137
 Drooghe Fungi hoe langh die goet blijven. 138
 Druck sout inde werken van IOAN. BAUHINUS. 75
 Dun steel. 39
 Duyvelich broot: oorsproeck van dien naem. 3
E Sfen-boom Fungi. 107
 Elfen boom: sijn krachten van natuer. 109
 Eycke caerde Fungi. 80.
 Eycke Fungi. 52.
 Eyer Fungi. 64.
 Eyer koecken onghesont. 119
 Eyers sijn van natuer niet gelyck. 162
F Ernesche Fungi. 55
 Flerecijn gheneten door Fungi. 165
 Ericadellen

T A F E L

Gelt borfeken is twijfelachtigh.	
121.	4
Ghemarmerde Fungi. 77.	46
Ghemeyne Campernoelien.	44.
52.	12. 22.
Ghenopte corael tack. 96.	75
Ghenopte Fungi. 71.	41
Gherimpelde bultachtighe Fungi.	70
93.	38
Ghespickelde Fungi. 69.	38
Ghesoute Fungi hoe langh sy goet blijven. 143	
Ghesoute Fungi can men oock ala- dobi maecten. 144	
Ggetackte Fungi. 96.	75
Ghevlamt claverbladt. 108.	87
Ghevlamde zee-schelp. 108.	86
Grijfe Fungi. 84.	55
Goede eet-bare fungi. 26	
Goede fungi op mest hoopen ge- wasschen. 61	
Goede plaetsen om fungi te pluc- ken. 18	
Goede teecken en der fungi. 133	
Goude fungi. 60.	31
Goutachtige Lariken fungi. 113.	
90	
Graveel ghenesen. 110	
Groene Fungi. 67	
Groene cruyt koecken niet ghe- font. 159	
Groene inghetrocken navel fun- gi. 68.	37
Groote bruyn rooye fungi. 52.	22
Groote geile fungi. 64.	33
Grooten geyten baert. 98.	78
Groote gevlamde leli fungi. 107.	
85	
Groote groene fungi. 67.	36
Groote melck fungi. 42	
Groote roode peperachtighe buke fungi. 83.	54
Groote slacken fungi. 63.	32
Groote saffraen fungi. 59.	30
Grooten vlacken hoet. 74.	45
Groote witte sonder melck.	88.
60	
Groote witachtighe met bruyn vlecken. 82.	53
H	
H Aeskens fungi, een twij- felachtighe. 124.	6
Half fungi. 84.	55
Handt fungi. 115.	95
Handt-schoen fungi oft handt fungi. 96.	75
Hasen mondt. 47.	16
Hasen oor. 59.	29
Hemel fungi. 91.	64
Hemelsch manna, Fungi alsoo ge- naemt. 62	
Heeren fungi. 64.	33
Herds fungi. 71.	41
Het een gheslacht van goede fun- gi is beter van natuer als de an- dere. 33	
Hoe langh de fungi in het sout goet blijven. 143	
	Hoe

T A F E L

<p>Hoe veel Fungi datmen magh eten. 153</p> <p>Hoedanigh gheslacht van ghewas dat de Fungi sijn. 7</p> <p>Honigh raet. 92. 67</p> <p>Hoofc caes. 94. 74</p> <p>Hooghe spits opgaende fungi. 90. 63</p> <p style="text-align: center;">I</p> <p>In Italien ende elders eten sy de blauwe, platte, oft fachte Fungi, oock die ghesteken sijn, sonder eenighe vreesse. 137</p> <p>S. Ioris fungi. 31. 6</p> <p>Iouffrouwen fungi. 67. 36</p> <p>Iouffers waeyer. 70. 39</p> <p>Italiaenschen mostaert. 151</p> <p>Iudas oor. 60. 31</p> <p style="text-align: center;">K</p> <p>KEn-teecken en van goede oft quaede fungi. 133</p> <p>Kennis van het quaet der ghemeyne fungi. 54. 56. 134</p> <p>Kersen en kriecken haer natuer en ghebruyck. 123</p> <p>Keyserlijcke fungi. 64 82. 33. 52</p> <p>Kleynen geyten-baert. 97. 77</p> <p>Kleyn grauwighebolde fungi. 56 25</p> <p>Kleyn grijsse fungi. 66. 34</p> <p>Kleyn ronde witte fungi is twijfelachtigh. 128. 12</p> <p>Kleyn slacke fungi. 57. 26</p>	<p>Knop fungi. 91. 65</p> <p>Koken der fungi op verscheyde manieren. 145</p> <p>Kracht en behulp vande fungi. 124</p> <p>Krieckeboom fungi is een twijfelachtighe. 122. 5</p> <p style="text-align: center;">L</p> <p>Licht-hout. 132</p> <p>Loock: sijn natuer cracht en quaedt. 156.</p> <p>Loot-verwighe ghescheurde fungi. 87. 58</p> <p style="text-align: center;">M</p> <p>MAniere om de fungi te doen voorts-comen. 14.</p> <p>Maskerade potagie van fungi. 149.</p> <p>Masker fungi. 90. 63</p> <p>Maete der fungi van de oude schrijvers afghemet en beschreven. 6.</p> <p>Meil van fungi ghemaect om mede te koken. 55.</p> <p>Melckachtige Wey-fungi. 112. 89</p> <p>Melck-druypende navel fungi. 116. 96</p> <p>Melck-fungi sijn beter van natuer als andere. 84.</p> <p>Meloenen: haer natuer, ende oorspronck van dien naem. 160.</p> <p>Menschen die de eerste fungi hebben ghegheten. 24.</p> <p style="text-align: center;">E e e Mergh</p>
--	---

T A F E L

Mergh der aerden. 62.
 Mergh der fungi wat het is. 23.
 Moer besie fungi. 92. 66
 Mom-aensicht. 90. 63
 Monster der fungi, door de welcke met een vrucht alleen een heele familie can versadight worden. 113 92
 Mostaert van Italien om fungi mede te eten. 151

N

Natueren kracht der goede 156. 161
 Natuer en kracht der wey fungi. 33.
 Navel fungi van verscheyde soorten. 103. 80

O

Olme fungi. 103. 80
 Onbekenden boom buyten Mechelen. 76.
 Oplegghen der fungi op verscheyde manieren in het sout, asijn en olie. 139. 143. 144
 Oranie fungi met den langhen steel is een twijfelachtighe. 118.
 --1.
 Oorachtighe witte okernoten fungi. 113. 91
 Oorsaecke van het bederven der ghesoute fungi. 141.
 Oorsaecke ende waer uyt de eene soort soo vrent van ghedaente

voorts comt als de andere. 13
 Oorspronck vanden naem fungus. 3
 Oorspronck van het voorts comen der fungi. 9

P

PAlinck: sijn natuer en onghe-sontheydt. 159
 Palmen houte fungi. 66. 35
 Panne-koecken van fungi maecten. 150
 Parasol. 49. 18
 Peperachtighe fungi. 81. 52
 Plaetsen alwaer noyt fungi te plucken noch bekend sijn. 22.
 Plaetsen waer altijt fungi groyen. 22.
 Platten spanen hoet. 111. 88
 Platte tweelinck fungi. 79. 50
 Plucken der fungi. 133.
 Plues, waer mede sommighe fungi bewasschen sijn, wat ende hoedanigh dat het is. 23.
 Poolische muts. 46. 15
 Populier boom. 75.
 Populier fungi. 103. 80
 Potaerde navel fungi. 89. 61
 Potagie maecten van Campernoelien. 150.
 Pruyrn fungi. 90. 63
 Purpere bedauwde buyck fungi. 73. 42.

Qua

T A F E L

Quaede plaetsen alwaer geene fungi mogen gepluckt worden. 18.

Quaede ken-teecken en der Campernoelien. 133.

Regel en maete in het ghebruyck ende eten der goede Campernoelien. 153

Reffel fungi. 103 80

Ronden honigh-graet. 92. 66

Ronde moerbefie. 92. 67

Ronde tafel. 78. 47

Roode bonte fungi. 71. 41

Roode ghehayrde fungi. 74. 44

Roode ghepeperde fungi. 82. 54

Roode gheploeyde fungi. 48. 17

Roode groote wolle navel fungi. 74. 44

Roode pradelli. 112. 89

Roode wolle fungi. 71. 74 41. 44

Rosse fungi. 66. 35

Rosse fungi sonder steel 105. 82

Rouwe fungi. 90. 62

Rouwe persen doodelijck. 21.

Ruyighe eycke fungi. 85. 57

S

Saffraen fungi. 59. 30

Saffraen, sijn cracht en hinder. 155.

Salm : sijn natuer en onghesont-heydt. 159

Scherptackighe Corael fungi. 97

Schiet-pijl. 53. 23

Schoone fungi. 64. 33

Schoonmaecken der goede Campernoelien. 135. 136. 137.

Schijn-quaede fungi. 85. 57

Selder oft selri, sijn natuer. 163.

Slecken stamper. 45. 13

Slibberachtighe bruyne fungi. 79

50

Son beschutsel. 49. 18

Souten der fungi. 139.

Spheerachtighe vergulde fungi. 94. 72

Spitsopgaende fungi. 91. 63

Stekende fungi. 90. 62

Steenen de gene in vier daghen op alle tijden des jaers goede fungi voortsbrenghen 15. 16.

Stoven der fungi. 147.

Swammen. 131.

Swerte fungi. 89. 61

Swerte herdts fungi. 71. 41

Swerten honigh-graet. 94. 71

Swefers van de fungi maecken. 148.

T

Taerten van fungi maecken. 149.

Tweelingh fungi. 79. 50

Twee vremde ghestoofde schotels. 148.

E e e z

Twij

T A F E L

Twijfelachtighe fungi van verscheyde soorten, de welcke noch voor goet aenghewesen, noch voor quaede verworpen worden. 118.

Twijfelachtighe fungi van Clusius sonder naem. 126. 8

V

V Elle tronie. 90. 63

V Verbode plaetsen al-waer men geene fungi plucken sal. 18.

Verclaringhen van alle de vremde namen der fungi. 3. 4. 5.

Verckens fungi. 80. 51

Versche fungi op den tijt van een ure bequaem maecken in alodobi. 145.

Verstopte lever-sieckte ghenesen. 110.

Verwe trecken uyt cruyden en bloemen. 120.

Vierighe fungi is een twijfelachtighe. 131. 17

Vierighe tonge fungi. 106. 84

Vingher fungi. 96. 116. 75. 95

Vlammighe fungi 105.

Vlammige Malchus-oor. 105. 82

Voghels nesten gekooct als fungi. 151.

Vonck-houts ghebruyck in Turckijen. 132.

Vonck-hout maecken van fungi. 102. 126

Voytsel der goede fungi, hoedigh het is. 156.

Vremde naemen der fungi van verscheyde natien. 1.

Vyt-ghespreyden joffers waeyer. 70. 39

Vyt-ghespreyden ghevlamden waeyer. 106. 83

W

W Aerom de quaede fungi onder de quaede boomen voorts comen. 13

Waeyer der Iouffers. 70 39

Water-sucht ghenesen. 109

Welrieckende witte coninghlijcke fungi. 79. 49

Wey-campernoelien half wasch ghepluckt sijnde, worden grooter buyten de aerde. 33.

Wey-campernoelien. 28.

Weycken der ghesoute en ghedrooghde fungi. 138. 142

Witte eghel fungi is een twijfelachtighe. 127. 9

Witte fungi. 53. 23

Witte fungi met den groenen blauwen ghemenghden steel. 53

---23

Witte ghecande oft getande fungi is een twijfelachtighe. 128.

---11

Witte hasen oor is een twijfelachtighe. 119. 2

Witte lichtende fungi is een twijfelach-

felachtig
Witte Par
Witte navel

V
Dese ver
dese d

A Frica
del
Agaricus is
Agaricus :
vergader
247. 248
Aldergroot
Etten. 2
Andijvi fu
beschrev
Afschverwig
fungi. 1
Afschverwi
--35
Afschverwi
met wit
Afschverw

T A F E L

felachtighe. 129. Witte Parasol. 49. Witte navel-fungi. 103. Z	14 18 80	Z Aet der fungi. 14. 15 Zeeme-leire-fungi. 60. 31 Zieden der fungi op verscheyde manieren. 145.
---	----------------	--

T A F E L VAN HET TWEEDE DEEL.

Dese vervolght op de selve maniere als de voorgaende, behoudelyck dat dese de quaede doodelycke Fungi is behelsende, alwaer oock eenighe weynighe goede onder te vinden sijn.

A

A Fricaen fungi, de geile schadelijcke. 207.	52
Agaricus is een fungi. 246.	117
Agaricus: sijn kennisse, tijt van te vergaderen, natuer en gebruyck. 247. 248. 249	
Aldergrootste blader fungi van Etten. 233.	97
Andijvi fungi van LOBEL qualijck beschreven. 244.	
Afchverwige breede ronde quade fungi. 195.	34
Afchverwige getande fungi. 197.	35
Afchverwighe onghelijcke fungi met witte randen. 201.	42
Afchverwightweelingh. 297.	36

B

B Alachtighe cleyne Wolfs-vest 274.	137
Bedrieghelijcke fungi. 219.	71
Bedrieghelijcke Boleti. 180.	14
Berke-fungi, de witte schadelijcke, ghevlechte. 177.	8
Beschrijvinghe der quaede fungi. 167.	
Beslijckte oft besmodderde fungi. 227.	88
Bessem-fungi. 218.	70
Blauwe fungi. 227.	86
Bleecke geile bundel fungi. 237.	104
Bloem-tuyl, oft Boké. 269.	130
Bloet roode blader-fungi. 232.	
Bloet stulpen. 197. 272.	
Bloeyende Wolfs-vest. 274.	137

E e e 3 B o k e s

T A F E L

Bokeleerwijse fungi. 226.
 Boleti: de quaede, met haer onderscheydt vande goede. 179.
 Boom-fungi van verscheyde soorten. 239
 Brabantfchen sonnen-hoet. 203-47
 Bruyn bundel fungi. 236. 101
 Bruyn grauwe buyl fungi. 223.
 ---77
 Bruyne moeder fungi. 212. 60
 Bruyn roode besmodderde Fungi.
 177 7
 Bruyn roode bundel-fungi. 237.
 ---103
 Bundel-fungi. 231. 235
 Bundel fots cappen. 239. 108

C

C Armosijne cleyne zee-schelp. 242. 112
 Cassiné. 203. 47
 Cleyne doodelijcke ghebolde fungi. 192. 30
 Cleyne purpere quaede fungi. 217.
 ---68
 Coppel fungi veel te samen groyende. 231. 235
 Coraels wijze ghetraelide fungi. 283. 144
 Corten quaeden dick-steel. 191.
 ---29

D

D Oel-schijf oft doel-wit. 173.
 ---31
 Doodelijcke verckens fungi. 195.
 ---34

Doodelijcken vlieghe honigh. 214. 63
 Dorne fungi veel te samen. 233.
 ---237. 98. 103
 Druck sout van JOAN. BAUHINUS. 217.
 Dunnen meulen-steen. 225. 83
 Duyvels broot. 181. 184
 Duyvels dreck. 193. 32
 Duyvelsch eyeren. 276
 Duyven fungi. 205. 49

E

E Yerachtighe fungi. 286. 149
E Eyerachtighe solfer-fungi. 224. 80

F

F Enijnigen drinck kroes. 229.
 ---90
 Fermilioene vlieghe fungi. 215.
 ---64
 Flerecijn fungi. 282
 Flerecijn ghenesen. 250. 263. 279.
 282
 Fraes fungi. 259. 124
 Fungi bynaer wit, onder steecken-
 de als eenen eghel. 285. 146
 Fungi goet voor de beesten, maer
 quaet voor de menschen. 210
 Fungi in triumph aen de afgoden
 opgheoffert. 276
 Fungi voorts ghecomen uyt een
 coverture eender boeck met
 seer

seer vren
 sien sijn de
 se. 288
 Fungi voort
 en slanghe
 Fungi voort
 hout, schi
 pen. 224
 Fungi voorts
 uytghiten
 Fungi die dag
 schen licha
 manieren

G Eile bla
 Geile sch
 ---147. 148
 Geyte fungi
 Ghecalcineer
 255.
 Ghecloven a
 gi. 195.
 Ghecolde f
 ---124
 Gheneef-mic
 de fungi 2
 Ghesayde fu
 Gheschilder
 Ghicht inde
 Goede fung
 LUMNA. 2
 Goude knop
 Gour geile b
 ---116

T A F E L

feer vremde ghedaente, die ge- sien sijn door een vergroot buy- se. 288	Groen geile quaede fungi. 182. 17
Fungi voorts ghecomen uyt een- en slanghen nest. 190	Groote bundel fungi. 238. 106
Fungi voorts ghecomen uyt rot hout, schimmel en mest-hoo- pen. 224	Groote ghebolde wey fungi met root plues. 172. 2
Fungi voorts ghecomen door het uytghiten van fungi water. 234	Groote geile blader fungi. 232. ---95
Fungi die daghelijcks uyt het men- schen lichaem op verscheyde manieren voorts comen. 297	Groote vuyle buylachtighe fungi. 243. 114
G	Grijse bundel-fungi. 235. 100
G Eile blader fungi. 231. 94	H
G Geile schadelijcke fungi. 286. ---147. 148	H Aghedis fungi. 204. 48
Geyte fungi. 180. 13	H Half platte Wolfs-vest. 274 ---136
Ghecalcineerden herdts horen. 255. 121	Hase-noot-fungi. 177. 7
Ghecloven aschgrauwe knop fun- gi. 195. 33	Hayrighe fungi. 218. 69
Ghecrolde spaender fungi. 259. ---124	Holle padde muts. 180. 15
Gheneef-middelen voor de quae- de fungi. 294	Houdts fungi. 241. 111
Ghesayde fungi. 234. 99	Hondts-roede. 280. 141
Gheschilderde fungi. 240. 109	Honde beten ghenesen. 197
Ghicht inde voeten genesen. 279	Hooghduytsche phallus. 281. 143
Goede fungi sonder steel van Co- LUMNA. 252	Hoofst puysten ghenesen. 197
Goude knop-fungi. 233. 98	Houte blader fungi. 260. 126
Gout geile houte eyer-fungi. 244. ---116	Houte clock-fungi. 258. 123
	Houte gekrolde fungi. 260. 125
	Hijpodrin. 262.
	I
	I Ndiaens cottoen fungiken. 284 ---145
	Iudas oor. 256. 122
	K
	K Nop-fungi met den ghe- draeyden steel. 213. 62
	Koye fungi. 210. 57
	Koolen:

T A F E L

Koolen roode en witte: haer goet
en quaet. 291
Kriicken-boom fungi. 240

L

L Anghen hollen dun-steel. 203.
---46
Loriken fungi. 245
Loriken boom, syn deught en pro-
fijt. 248
Loriken hout can niet verbrandt
worden. 249
Lijf-coleur met geil gemenghde
bundel fungi. 236. 102

M

M An-cop oft heul-bol Fungi.
228. 89
Manna uyt den loriken boom. 249
Mist Fungi. 225. 83
Monster der Fungi. 275
Muscus blader-Fungi. 232. 96
Muscus coleure Fungi veel te sa-
men. 234. 99
Muscus leire Fungi. 202. 44

N

N Aghel Fungi. 288. 153
Natuere der quaede Fungi.
290. 292

O

O Mghekeerde puyftachtighe
quaede Fungi. 211. 58
Ongheval gheschiet door quaede
Fungi. 207. 286. 300. 301. 302
Ongers eyeren. 276

Opgheblasen oft opgheswollen
veranderlijcke Fungi. 191. 28
Oorsaecke waerom de quaede Fun-
gi doodelijck sijn. 290

P

P Adden buyck. 182. 197. ---37
Padden broodt. 186. 188.
22. 23. 25
Padden cop. 181. 16
Padden Fungi. 173. 174. 183. 198
---3. 5. 18. 37.
Paddeu hoet. 184. 19
Padden rugh. 198. 38
Padden steen. 222. 76
Padden stoel. 175. 6
Parasol, de cleyne schadelijck. 174.

---5

Phallus. 276.
Potaerde besmodderde fungi. 187.
---24
Pot-Fungi. 287. 151
Pruym boom navel fungi veel te
samen. 244. 115
Purper ghevlechte Fungi met
swart plues. 212. 60
Purper tweelingh. 216. 67
Puym steen en is gheenen spongi-
steen. 266

Q

Q Uaede cotten-fungi. 226. 84
Quaede Eycke-fungi. 208.
---53
Quaede Eycke-fungi met vuyl geil
plues. 209. 55
Quaede

Quaede fun-
ghen qua-
Quaede fun-
aen de ge-
re. 180.

Quaede te-
mensch fi-
eten der q-

Quaede plae-
kenen va-

Quaede fun-
naem van

Quaede fung-
opeenen
169.

Quaede ha-
ghen dun-
Quaede kele-
Quaede We-

R Ispe fu-
Ronda-

---85
Ronde Cam-
Ronde sulph-

Ronde witt-
Roode fung-
Roode nave-

Roode ruy-
219.
Roffe Call-

Roffe gesch-
gi. 211.
Roffe vlieg-

T A F E L

Quaede fungi ghenesen haer eyghen quaet. 296

Quaede fungi seer ghelijckende aen de gemeyne goede eetbaere. 180.

Quaede teekenen die in den mensch sich vertoonen naer het eten der quaede fungi. 293

Quaede plaetsen oock quaede teekenen van fungi. 170

Quaede fungi comen alleen den naem van fungi toe. 168.

Quaede fungi comen meestendeel op eenen nacht te voorschijn. 169.

Quaede haesen-oor met den langhen dunnen steel. 287. 152

Quaede kelen ghenesen. 256

Quaede Wey-fungi. 171.

R

Rispe fungi. 227. 87

Rondas oft schilt-fungi. 226. ---85

Ronde Campernoelien. 270. ---132

Ronde sulpher fungi. 223. 79

Ronde witte fungi. 286. 150

Roode fungi. 213

Roode navel-fungi. 216. 66

Roode ruyghe gemarmerde fungi. 219. 71

Rosse Callot. 218. 69

Rosse gescheurde stinckende fungi. 211. 59

Rosse vliegghen-fungi met den dic-

ken steel. 215. 65

S

Saffraen fungi. 222. 74.

Schadelijcke bruyne Eycke

Wey-fungi. 199. 40

Schadelijcke ghetackte fungi. 255. ---121.

Scharlaken Iudas-oor. 241. IIII

Schijn goede gemeyne fungi. 180.

Schijn sonder sijn. 182. 17

Serpente fungi. 203. 47

Silvere getackte fungi. 255. 121

Slanghen fungi. 175. 189. 6.27

Slanghskens voorts ghecomen uyt

de fungi. 176.

Solferachtighe cleyne Wey-fungi.

221. 73

Sotten fungi. 202. 45.

Spinne-coppen voorts ghecomen

uyt de fungi. 176.

Spinne-coppen sijn oock vruchten

van d'aerde. 176.

Spongi-achtighe geile Wols-vest.

270. 133

Spongi-steen. 267.

Spongien die het water behouden,

sijn oock fungi. 264. 265. 267.

268.

Sproeten in het aensicht ghene-

sen. 197

Stomp-fungi. 200. 41

Stroo-geile bundel-fungi. 238. 107

Swarte doel-schijf. 199. 39

Swarte Eycke fungi. 208. 54

F f f Swarte

T A F E L

Swarte knop-fungi. 188. 26

Swerte vette fungi. 193. 31

T

T Ermentijn-boom. 249

Tooveraers-Eyeren. 276.

Tuymeleir. 180. 13

Tweelingh - fungi cleyn brayn
rosch. 205 50

Tweelingh. 180. 13

V

V Alschen Agaricus. 251. -- 118

Vel-achtighe cleyne goude
fungi. 242. 113

Verckens fungi met de dolinghe
der ouderlinghen. 196.

Verghiftigh duyvels broot. 230.
-- 92

Vergif voor de vlieghe. 212. 214
280. 284

Verplanten der fungi. 233.

Verweyckte fungi. 231. 93

Vetkens fungi. 261. 127

Vette fungi. 192. 30

Vingher-hoet-fungi. 230 92

Violette gemarmerde cleyne scha-
delijcke. 221. 72

Vleesch-fungi uyteens menschen
hoofst ghewasschen. 299.

Vliegen-fungi. 201. 212. 43. 61

Vlieghe voortsghecomen uyt
fungi. 176.

Vlier-boom fungi oft vlier-oor.
256. 122

Vlier-hout oft vlier-boom: fijn

kracht en behulp. 257.

Vonck-hout. 245. 261. 262

Vorsen-fungi. 185. 20. 21

Vorsen-stoel. 172. 203 2. 46

Vremde gheslacht van fungi. 269

Vrouwen soch vermeederen. 249
250.

Vruchtbaere tichel coleure fungi.
210. 56

Vuyle fungi. 227. 88

W

W Aterfucht ghenesen. 257

Wilde fungi. 199. 39

Wilde herds-fungi. 255. 221

Wilde kerse-boom fungi. 241.
-- 110.

Willighe-fungi. 251. 252.

-- 118. 119.

Willighe fungi brayn soetachtigh
met den platten dunnen steel.
254. 120

Willighe Zee-schelp. 252. 119.

Witte cleyne schadelijcke leire-
fungi. 229. 91

Wit doodts-hoofst. 269. 131

Witte bedrieghelijcke met den in-
gheslaghen boort. 273. 4

Witte fenijnighe lijm-fungi. 206.
-- 51

Witte fungi. 255. 121

Witte schadelijcke ghewerselde
wey-fungi. 172. 1

Wit vonck-hout. 251.

Wittetaeye cleyne fungi. 178 9

Witte

Witte for
Witte w
reuck
Wolfs-vef
Worm-fu

A Cor
fo
Aerd-befi
en ande

394
Aerd-buy
Aerd-buy
wortele
Aerd-buy
voortsc
Aerd-buy
Aerd-eck
Aerd-note
Aerd-peire
Africaen-b
381.
Aguacolla
dien. 39
Aldergroc
Als-ranch

T A F E L

Witté sotten fungi. 202. 45
 Witte willighe fungi met den
 reuck vanden Irias wortel. 251
 Wolfs-vest. 270.
 Worm-fungi. 175. 192. 6

Z
Z Aet-ghevende-fungi. 280.
 ---142
 Zee-fungi. 276

T A F E L

VAN HET DERDE DEEL.

Van de Aerd-buylen ende fenijnighe cruyden.

A

A Conitum van verscheyde
 soorten. 347. 348. 380.
 Aerd-besien connen door padden
 en andere vergifticht worden.
 394
 Aerd-buylen. 305. 308
 Aerd-buylen groeyende aen de
 wortelen van boomen. 318.
 Aerd-buylen doen groeyen en
 voortscomen. 312
 Aerd-buylen sijn schadelijck. 311.
 Aerd-eekelen. 330.
 Aerd-noten. 312. 330.
 Aerd-peiren. 326.
 Africaen-bløemen sijn fenijnigh.
 381.
 Aguacolla is een vrucht uyt In-
 dien. 390
 Aldergrootste Esula. 366
 Als-ranck. 357

Ananas is een Indiaensche vrucht.
 390.
 Artiocken onder d'aerde. 322.

B

B Attatas een wortel van west-
 Indien. 328.
 Behulp teghen het fenijn der pad-
 den. 394.
 Beschrijvinghe der quaede cruy-
 den. 333
 Beten en steken van spinne-cop-
 pen en dierghelijcke beesten
 ghenesen. 317.
 Bloet-ganck ghenesen. 319.
 Bloet stulpen. 318.
 Bloet van HERCULES. 376.
 Bilsen-cruyt geil. 344.
 Bilsen-cruyt swert. 342
 Bilsen-cruyt wit. 343.
 Bilsen - zaet is fenijn voor men-
 schen

T A F E L

fchen en beesten. 346.
 Boeren peper. 383
 Boomachtigh vier-cruyt. 372.
 Boomkens-cruydt. 363.
 Broot maecken van Aerd-buylen
 en ander wortelen. 314. 328.

C

C Als-voet. 385.
 Castanie-buyl. 320.
 S. Christoffels-cruydt. 380.
 Cleyne Esula. 367
 Cleyne son-bloem knobbelen. 322.
 Cleyne wratten-cruyt. 363.
 Cruydeken en roert my niet 387.
 Curcas wortel uyt Indien. 313.

D

D At het seer noodigh is dat in
 de steden eenen ghemey-
 nen cruyt-hof behoort te wesen.
 337
 Dollen oft Erd-muyfen vergeven
 383.
 Doodelijcke Raket. 347
 Dul-bellen. 342
 Dul-besien oft dul-cruyt. 351
 Dulle-kervel. 335.
 Dul-maeckende nacht-schaey. 351
 Duyvels melck. 363.

E

E Erdt-muyfen vergheven. 383
 Eetbaere wortelen oft Aerd-
 buylen soo dick als een mans
 dye. 313

Elaterium, wat het is, ende hoe het
 oprecht behoort ghemaect te
 worden. 388.

Esels concommen. 387.
 Eycke-appelen groeyen aen de
 Eycke-bladeren. 321
 Eycke-buylen. 320.

F

F Lerecijn ghenesen. 320. 346
 Fluvveele bloemen, haer quaet
 en fenijn. 381
 Folim, eenen wortel uyt China, seer
 gheneefbaer. 314.

G

G Heblutste oft gheslaghen le-
 den ghenesen. 353
 Gheneef-middelen voor de quae-
 de petercelie. 340
 Ghevlamde sots-cappen. 348
 Ghewende boonen. 351.
 Goede Aerd-buylen hoedanigh
 gheslacht sy sijn. 306
 Goede cruyden en vruchten wor-
 den vergifticht, door padden en
 andere beesten. 393.
 Graveel ghenesen. 390.
 Groot Brabantsch Wolfs-melck.
 359.
 Groot vier-cruyt. 372.
 Groot wratten-cruyt. 362.

H

H Erders pijpen. 335.
 Herdts spongien oft herdts-
 swam-

swammen.
 Heylich kerst
 Hofnachtschaey
 Honden dreck
 Hond-besien
 Hoof-sweir c
 ghenesen. 3

I Aerelijcken
 ken. 373
 Indiaensche A
 Inhame wortel
 Ielpou wortel

K Ancker
 Krop-cruyt

L Aureola.
 Levensch
 Loof-dragende
 Loffe randen v
 Luys-cruyt. 37
 Luysen doen ft

M Anoli w
 314
 Meil-wortel van
 Melck-cruydt.
 Mis-bruyck in
 het zaet van
 van wilde pe
 Mezeri-boom.
 Moninckx-cap

T A F E L

swammen. 315.
 Heylich kerst-cruyt. 370.
 Hofnachtschaey. 354.
 Honden dreck vergifticht. 377.
 Hondsbefien. 354.
 Hoofstweir oft pijn des hoofts
 ghenesen. 356.

I

I Aerelijcken nies-wortel wijf-
 ken. 373.
 Indiaensche Aerd-buylen. 312.
 Inhame wortel van Indien. 330.
 Itelpou wortel van Indien. 312.

K

K Ancker ghenesen. 356.
 Krop-cruydt. 371.

L

L Aureola. 384.
 Levensch schade. 351.
 Loof-dragende Aerd-buylen. 322.
 Loffe tanden vast maken. 353.
 Luys-cruyt. 372.
 Luysen doen sterven. 346. 378.

M

M Anoli worteluyt Brasilien.
 314
 Meil-wortel van Malediva. 313.
 Melck-cruydt. 358.
 Mis-bruyck in de Apoteeck voor
 het zaet van wijn-ruydt het zaet
 van wilde petercelie. 338.
 Mezeri-boom. 383.
 Moninckx-cappen. 347

Muysen met sterten. 330

N

N Acht-schaey. 351. 354. 357
 Natuer en ghebruyck der
 goede Aerd-buylen. 310
 Natuer en ghebruyck van de Ar-
 tifiocken onder d'aerde. 325.
 Nies-wortel van verscheide soor-
 ten. 370. 372

O

O Esters zijn buylen van de
 Zee. 311
 Oleander boom, sijn quaet en hin-
 der. 382
 Onghekeerde boonen. 351
 Ongheval door Africaen-bloemen.
 381
 Ongheval door Bilsen-cruyt. 345
 Ongheval door dul-befien. 353
 Ongheval door Moninckx-cappen.
 347
 Ongheval door soete melck. 391.
 Ongheval door vergiftighe savie.
 393
 Ongheval door wilde concommers.
 387.
 Ongheval door wilde petercelie.
 338
 Oorsaecke van den naem Aerd-
 buyl. 307.
 Offen ghenesen van de longher-
 sieckte. 374.

T A F E L

P

- P** Apas wortel. 326.
 Papen-cappen. 347.
 Peerden sieckten ghenesen. 374.
 Peper-boom. 383.
 Pijp-cruydt. 335.

Q

- Q** Uaede Aerdt-buylen. 315.
 Quact cruyt voor goedt gepluckt van de Apotekers. 365.

R

- R** Afende menschen ghenesen. 377.
 Ratten en muysen vergheven. 377
 Rispen groeyende uyt de bladers van de Nachtschaey. 357.
 Ronde Esula. 363.
 Ronde herdts Boleti. 316.
 Rooden loop ghenesen. 319.
 Roode nachtschaey. 357.
 Roer-cruydt. 362.
 Roofachtighen lauwer-boom. 382.

S

- S** Chapen sieckten genesen. 374.
 Scherlinck. 335.
 Schijt-cruydt. 358.
 Siclus een Indiaensche wortel. 314
 Soeten Cypres. 332.
 Soete melck can den mensch ter doodt brenghen. 390.
 SOCRATES is door wilde petercelie omghebracht. 339.
 Sots-cappen. 347.

- Spaensche vlieghe hoedanigh fe-
 nijn. 391
 Springh-cruydt. 361.
 Spurgie. 362.
 Swert baltaert nies-cruyt. 371.
 Swerte gallsucht ghenesen. 325.
 Swert nies-cruydt met witte bloe-
 men. 370.
 Swerten wilden wijngaert. 389.

T

- T** Amme nachtschaey. 354.
 Tamus een soort van wilde
 wijngaert. 389.
 Tandt-pijn ghenesen. 346.
 Taratouffoli. 326.
 Tigers-melck. 314.
 Trasi. 332.
 Tunis-bloem. 381.

V

- V** Aen-cruydt. 370.
 Valsch nies-cruydt. 371.
 Verbrantheydt ghenesen. 353.
 Vergif voor de menschen ende
 goedt voedtsel voor de beesten.
 375.
 Verckens dreck vergiftigh worden
 377.
 Vier-cruydt. 370.
 Visschen doen sterven. 317.
 Vlieghe en mugghe vergheven.
 378.
 Vliegen in de Eycke-appelen wat
 het bediet. 321.

Vloeyen

Vloeyen-cruydt
 Voghels met d
 Voghels en an
 lecoeten, ey
 padden en f
 soodanghe e
 ren, en dierg
 mensch gheg
 lijck en sijn.
 Volschen dood
 375.
 Volschen-druyv
 Vremden nies-v
 Vrouwen soch
 Vrewendige te
 wilde peterce
 339.
 W Afschen
 noodig

T A F E L

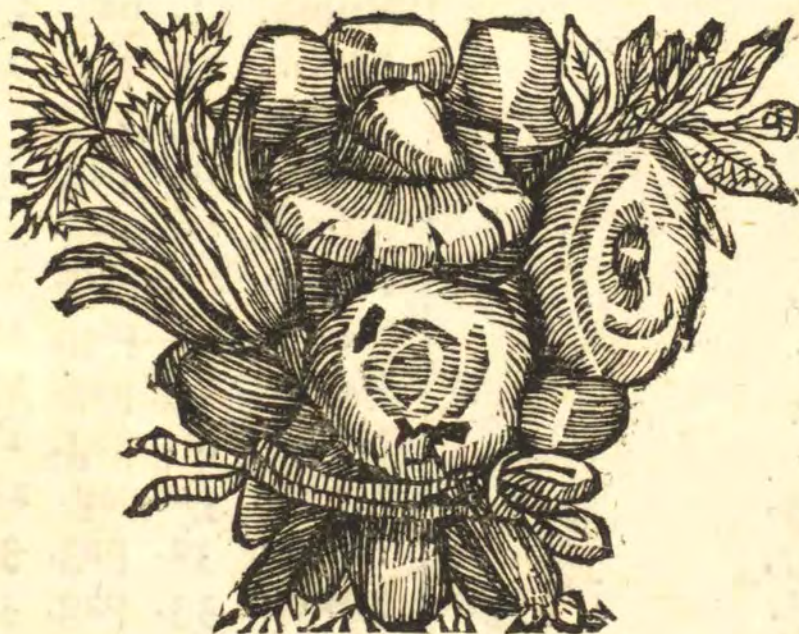
<p>Vloyen-cruydt. 368.
 Voghels met de hant vangen. 378.
 Voghels en ander beesten, als Cal-
 lecoeten, eynden &c. de welcke
 padden en slanghen eten, oft
 foodanighe eynden, Calleoet-
 ten, en dierghelijcke, van den
 mensch ghegeten niet hinder-
 lijk en sijn. 395.
 Vosschen dooden oft vergheven.
 375.
 Vosschen-druyven. 354.
 Vremden nies-wortel. 373.
 Vrouwen soch vermeerderen. 317
 Vytwendige teecken en als jemant
 wilde petercelie gegeten heeft.
 339.</p> | <p>Wilde concommers. 387.
 VVilden palm. 363.
 VVilde petercelie. 335.
 VVilt vier ghenesen. 356.
 VVinter in de handen ghenesen.
 346.
 VVitten nies-wortel. 375.
 VVitten wilden nies-wortel. 379.
 VVitten wilden wijngaert. 388.
 VVolfs-melck. 358. 360.
 VVolgen ter doot brengen. 375.
 VVormkens in de Eycke-appelen
 wat het beteeckent. 321.
 VVortelachtighe Eycke-druyven.
 318.
 VVrangh-cruydt. 371.</p> |
|--|--|

W

Z

W Asschen der cruyden hoe
noodigh dat het is. 393.

Z Ee-haes. 391.
Ze e latauwe. 359.

DRUCK

DRUCK-FOUTEN.

- P**agina 29. den 25. Regel staet CASPER, Leeft CASTOOR.
 Pag. 40. Regel 30. is den naem *Dick-steel* vergeten. Ende in den cant het woordt Ghedaente.
 Pag. 48. Regel 27. is in den cant vergeten het ghetal 17. met de letters F G.
 Pag. 93. Regel 4. moet in den cant voor Naem, Gedaente staen, ende Regel 8. moet Naem, ghelesen worden.
 Pag. 212. Regel 29. *Macultacus*. Leeft, *Maculatus*.
 Pag. 223. Regel 3. *Padden-steel*. Leeft, padden-steen.
 Pag. 246. Regel 31. onder den *Larix*. Leeft, aen den *Larix*.
 Pag. 285. Regel 6. figure met D. Leeft, figure met P
 Pag. 310. Regel 5. uytgraven. Leeft, uytghegraven.
 Pag. 338. Regel 6. dese dwalinghe in. Leeft, dese dwalinghe is.
 Pag. 341. Regel 15. ander volghs. Leeft, ander vogels.
 Pag. 350. den lesten Regel. *Lupas bezoir*. Leeft, *Lapis bezoar*.
 Pag. 359. Regel 13. *Vaallris*. Leeft, *Vallaris*.
 Pag. 383. Regel 9. sins. Leeft, gheensins.

Aenwijsinghe der printen voor den boeck-binder. De Titel plaet comt voor den Titel van den boeck. Het conterfeytsel comt achter den Titel.

Ieder print is met sijnen Number gheteekent, welke Numbers op den cant van de Pagina ieder op sijn plaets aengheteekent sijn.

Number. 1. pagina. 28.	Nomb. 19. pag. 193.
Nomb. 2. pag. 44.	Nomb. 20. pag. 201.
Nomb. 3. pag. 52.	Nomb. 21. pag. 208.
Nomb. 4. pag. 59.	Nomb. 22. pag. 214.
Nomb. 5. pag. 66.	Nomb. 23. pag. 219.
Nomb. 6. pag. 70.	Nomb. 24. pag. 225.
Nomb. 7. pag. 76.	Nomb. 25. pag. 235.
Nomb. 8. pag. 80.	Nomb. 26. pag. 240.
Nomb. 9. pag. 87.	Nomb. 27. pag. 244.
Nomb. 10. pag. 92.	Nomb. 28. pag. 269.
Nomb. 11. pag. 96.	Nomb. 29. pag. 273.
Nomb. 12. pag. 99.	Nomb. 30. pag. 277.
Nomb. 13. pag. 105.	Nomb. 31. pag. 289.
Nomb. 14. pag. 107.	Nomb. 32. pag. 308.
Nomb. 15. pag. 118.	Nomb. 33. pag. 322.
Nomb. 16. pag. 172.	Nomb. 34. pag. 336.
Nomb. 17. pag. 179.	Nomb. 35. pag. 354.
Nomb. 18. pag. 187.	Nomb. 36. pag. 370.

DUTEN.
cast CUSTOOR.
guten. Ende in den cant het woch
ghenat 17. met de letters F G.
Gedruete staen, ende Regel 8. moe
den.
den.
den den Loix.
met P
den.
dese dwalinghe is.
den vogel.
den. Loix.
den.

boeck-binder. De Titel plaet cont
Het conterleytsel comt
den Titel.

den Nomb. 19. den cant van de P. g. u.
den Nomb. 19.

- Nomb. 19. pag. 193.
- Nomb. 20. pag. 201.
- Nomb. 21. pag. 208.
- Nomb. 22. pag. 214.
- Nomb. 23. pag. 219.
- Nomb. 24. pag. 225.
- Nomb. 25. pag. 235.
- Nomb. 26. pag. 240.
- Nomb. 27. pag. 244.
- Nomb. 28. pag. 269.
- Nomb. 29. pag. 273.
- Nomb. 30. pag. 277.
- Nomb. 31. pag. 289.
- Nomb. 32. pag. 303.
- Nomb. 33. pag. 321.
- Nomb. 34. pag. 336.
- Nomb. 35. pag. 354.
- Nomb. 36. pag. 370.

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

730571259

371

Digitized by Hunt Institute for Botanical Documentation

Lucien Goldschmidt
May 1937
NSS.SS

Digitized by Google

THEATRVM
FVNGORVM

Digitized by Hunt Digital Documentation